

KANSANOMAISTA RAKENNUSTAIDETTA POHJANMAALLA
- Representaationa Väinöntalon rakennuskanta

Mikko Paalanen
Maisterintutkielma
Musiikin, taiteen ja kulttuurin
tutkimuksen laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2018

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistinen tiedekunta	Laitos Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä Mikko Paalanen	
Työn nimi Kansanomaista rakennustaidetta Etelä-Pohjanmaalla -representaationa Väinöntalon rakennuskanta	
Oppiaine Museologia	Työn laji Maisterintutkielma
Aika Kevät 2018	Sivumäärä 97
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tutkielmassa tarkastelen Väinöntalon rakennuskannan muodostamaa kuvaa alueensa rakennushistoriasta. Kyseessä oleva museo avattiin vuonna 1960 eli aikana, jolloin maaseutumaisemat muuttuivat pysyvästi, ja vaikka nimenomaisen museon alkuperäiset juuret ovat avajaihetkeä vanhemmat, saattoivat tuolloin tyhjenevät maalaismaisemat vaikuttaa museon rakentumiseen suuresti. Avajaihetkestä museon rakennuskanta kasvoi kasvamistaan aina 80-luvulle saakka, siksi museon tapa esittää rakennuksia on erilainen kuin miten ne alkuperäiskodeissaan tulisivat ilmi.</p> <p>Museon rakennuskantaan kuuluu 19 rakennusta, joista lähes jokainen on sinne myöhemmin siirretty. Rakennuskokoelman aktiivisimmat aikakaudet sijoittuvat 60-luvulle, jolloin rakennuskanta vahvistui vuosittain jopa muutamilla rakennuksilla, ja tämä on se syy, miksi museo kuvaa aihetta erikoisella tavalla, mikäli verrokkikohteeksi asetamme autenttiset talonpoikaismiljööt. Rakennuskokoelma kertyi nopeasti, mutta dokumentteja siirtotöistä ei juurikaan ole, joten tutkimusmenetelmäksi valikoitui empiirinen tutkimus.</p> <p>Museon rakennuskannan esittävyttä määrittävät useat eri tekijät, ja vaikka tutkielmassani olen käsitellyt rakennuskantaa yksilötasolla, on kokonaisuutta pidettävä museon perustajan, Väinö Tuomaalan representatiivisena totuutena aiheesta.</p>	
Asiasanat Väinöntalo, Etelä-Pohjanmaa, Järviseuutu, Kansanomainen rakennustaide	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopiston digitaalinen julkaisuarkisto (JYX)	

Sisällysluettelo

KANSANOMAISTA RAKENNUSTAIDETTA POHJANMAALLA	1
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO	2
Johdanto.....	5
1. Tavoitteet ja tutkimuskysymykset.....	6
2. Museon lähtökohdat	7
2.1 Museotyypeistä.....	13
3. Väinöntalo	15
3.1 Savupirtti-hollitupa.....	17
3.2 Riihi	30
3.3 Savusauna.....	39
3.4 Aitat	42
3.5 Paja.....	60
3.6 Kaksikerroksinen asuintalo.....	62
3.7 Tuulimylly	73
3.8 Pikkutupa.....	77
3.9 Eläinsuojat	81
3.10 Ladot.....	85
4. Synteesi.....	90
5. Pohdinta.....	92
Lähteet	95
Kuva 1 Savutupa koillisesta	20
Kuva 2 Savutupa etelästä.....	21
Kuva 3 Savutuvan itänurkka	21
Kuva 4 Savutuvan piiluttua sisäseinää	23
Kuva 5 Savutuvan pyöreitä ullakon seinähirsistä.....	25
Kuva 6 Savutuvan kaakkoisseinä	25
Kuva 7 Savutuvan ulko-ovi	26
Kuva 8 Kamarin oviaukko.....	27
Kuva 9 Kiuasuuni	28
Kuva 10 Väinöntalon riihi	31
Kuva 11 Riihen nurkkasalvos.....	32
Kuva 12 Riihen väliseinän salvos.....	32
Kuva 13 Riihen koillisseinä.....	33
Kuva 14 Riihen luoteisseinä.....	34
Kuva 15 Riihen luoteisseinä	35
Kuva 16 Riihihuoneen koillisseinän sisäpinta.....	36
Kuva 17 Lianläven	36
Kuva 18 Riihen pohjoisnurkka	37

Kuva 19 Riihi etelästä	37
Kuva 20 Luuvan juurakko-ovi.....	38
Kuva 21 Luuvan lattialaudat työntyvät hirsirakenteen kolmannen hirsikerran varauksesta rakennuksen seinätasoon	39
Kuva 22 Savusaunan kaakkoisseinä.....	40
Kuva 23 Saunan porstuan ja kamarin jakavan väliseinän hirsirakenne.....	41
Kuva 24 Väinöntalon aittarivistö.....	44
Kuva 25 Tyttöjen aitan jalka	45
Kuva 26 Tyttöjen aitta	46
Kuva 27 Viina-aitan luoteisseinä.....	47
Kuva 28 Viina-aitan jalka.....	47
Kuva 29 Kirkkoaitan jalka.....	48
Kuva 30 Jyväaitan salvosjalka.....	49
Kuva 31 Ruumisaitta	50
Kuva 32 Ruumisaitta sisältä	53
Kuva 33 Tyttöjen aitan malkakatto	54
Kuva 34 Luhti kaakosta.....	56
Kuva 35 Luhdin yläkerran huoneita jakavan väliseinän lyhytnurkkia	57
Kuva 36 Luhdin luoteisseinä	57
Kuva 37 Luhdin tallin lukko.....	59
Kuva 38 Pajan lounaisseinä.....	60
Kuva 39 Pajan luoteisseinä.....	62
Kuva 40 Alperintupa lounaasta	63
Kuva 41 Kellarin sisäänkäynti.....	64
Kuva 42 Pohjatupa	66
Kuva 43 Pohjatuvan piisi.....	67
Kuva 44 Alperintuvan koillisseinä	68
Kuva 45 Alperintuvan 16-ruutuinen lasi-ikkuna	70
Kuva 46 Alperintuvan koristeellinen ulko-ovi	72
Kuva 47 Museon tuulimyly etelästä kuvattuna	73
Kuva 48 Tuulimylyn koneistoa	76
Kuva 49 Pikkutupa lounaasta	77
Kuva 50 Sikastiiju	82
Kuva 51 Liiterirati-tallin kaakkoisseinä	83
Kuva 52 Lehtilato	86
Kuva 53 Museon latoja.....	88
Kuva 54 Suupieliladon ovinurkan seinärakenne	88

Johdanto

Joskus teollinen rakentaminen saa osakseen suurta kritiikkiä, toisinaan vanhat perinteiset rakennukset saavat kiitosta kestävydestään. Puu mielletään terveeksi ja kestäväksi rakennusmateriaaliksi, eikä suotta. Nähdäkseni nämä syyt eivät yksin ole niitä, jotka ovat vaikuttaneet puurakentamisen yleisyyteen. Rakennuskonservaattorina minua kiehtovat kansanomaisen rakennustaiteen yksinkertaisuus ja lamasalvostekniikan suomat mahdollisuudet. Pidän näitä kahta ominaisuutta sellaisina, jotka ovat mahdollistaneet kyseisen rakentamisen pitkän historian ja esimerkiksi ulkomuseoiden rakentamisen. (Paalanen, 2017.)

Evijärvellä sijaitseva *Väinöntalo* lukeutuu maamme suurimpiin talonpoikaismuseoihin. (Vartiainen, 2015, 210.) Museorakennuksia siellä on 19, jos mukaan ei lasketa keittokodaksi nimettyä vaatimatonta rakennelmaa. Kokoelmaa määrittää uudelleensijoittelu, koska valtaosa rakennuksista on siirretty sinne myöhemmin. Kun otetaan huomioon museon mainitsemat rakennusvuodet, osoittautuvat yksittäiset rakennukset poikkeuksellisen vanhoiksi: museon opasteiden mukaan rakennuksista neljä on rakennettu 1600-luvulla, yhdeksän 1700-luvulla ja osa on 1800-luvulta. Muutamista ei rakennusvuotta mainita. Usein nämä rakennusvuosiksi ilmoitetut vuodet ovat peräisin itse rakennuksista, kun siirtotöiden yhteyksissä niistä on löydetty rakennusvuosiin viittaavia vuosilukuja.

Mielenkiintoni Väinöntaloa ja sen rakennuksia kohtaan heräsi vuonna 2016, jolloin etsin sopivaa maisterintutkielman aihetta. Uskomattoman vanhaksi kerrottu rakennuskanta saattoi herättää epäilyn asian paikkansapitävyydestä, ja aloin suunnitella tutkimusta museon rakennuksista. Ne olivat tulleet tutuiksi vuosina 2016 ja 2017, jolloin työskentelin museossa oppaana ja rakennuskonservaattorina. Olen päässyt tutustumaan tutkimuskohteeseeni ja -aineistooni aitiopaikalta. Tällä on ollut suuri merkitys aineistonkeruun kannalta, koska rakennuksiin liittyviä dokumentteja ei juuri ole. Tutkimusmenetelmäksi valikoitui empiirinen tutkimus. Nyttemmin Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseoon siirtyneet Väinö Tuomaalan arkistot osoittivat, ettei rakennuksia ole siirtojen yhteydessä juuri dokumentoitu. Tutustuin Väinö Tuomaalan museota koskeviin arkistoihin Seinäjoella 21.12.2017. (Paalanen, 2017.)

1. Tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Tutkimukseni vaikeutena on rakennuksia koskevien dokumenttien puute. Koetan työssäni saada puuttuvaa tietoa empiirisesti havainnoimalla ja luoda näin uutta materiaalia museon toiminnalle. Rakennusinventointina työtäni ei voi pitää, koska se vaatisi yksityiskohtaisemman rakenteiden tutkimisen. Tämän vuoksi tyydyn suuripiirteisempään museon rakennusten kuvailuun. Siitä huolimatta työni saavuttaa melko yksityiskohtaisen kuvauksen museon rakennuksista, koska tämä on ollut ainoa keino tulkita rakennuskannan esittävyttä. (Paalanen, 2017.) Ulkomuseoita perustettaessa rakennukset tulisi sijoittaa siten kuin ne ovat pihossa alun perin olleet, ja niiden laajentumista ajatellen tulisi tehdä tarkat suunnitelmat.

Myös rakennusteknisiä seikkoja ajatellen olisi tiettyjä linjauksia tehtävä, sillä turhan usein turvaudutaan nykyaikaisten materiaalien käyttöön. Perustuksissa tulisi suosia perinteisiä rakennustapoja, kun routimisetkin voidaan estää nykyaikaisilla lämmöneristyksillä. Moderneja maaleja ei tulisi käyttää, sillä luotettavampia vaihtoehtoja tarjoavat perinteiset keitto- ja öljymaalit. Nykyaikaisia materiaaleja ei tarvitse kokonaan hylätä, koska ne tarjoavat monenlaisia etuja, mutta niiden käyttöä tulee harkita tarkoin. Esimerkiksi sähköistyksen olisi tehtävä siten, etteivät ne näkyisi. (Järventaus, 1977, 89–90.)

Yksityiskohtaisesta tutkimuksesta nivoutuu kokonaiskuva alueen rakennusten esittävydestä. Se saattaa erota tavasta, millä tavoin rakennukset alkuperäisessä ympäristössään pihaan sijoituivat, sillä lähes jokainen rakennus on siirretty museoalueelle myöhemmin. (Paalanen, 2017.)

Ulkomuseoiden kannalta paras lopputulos saavutetaan, kun ainakin osa rakennuksista sijaitsee museoalueella jo valmiiksi. Tällöin muualta tuoduilla rakennuksilla olisi vain kokonaisuutta täydentävä merkitys. (Järventaus, 1977, 90.) Rakennuskonservaattorin ammattitaitoa hyödyntäen pureudun museon rakennuskannan yksittäisten kohteiden syvimpään olemukseen ja etsin mahdollisia merkkejä rakennusten historiasta ja poikkeamia alkuperäisyydestä.

Janne Vilkun sanoo: ”*Museologia (heritologia) on tiede, joka tarkastelee sitä, kuinka yksilö ja yhteisö hahmottavat ja hallitsevat ajallista ja alueellista ympäristöään ottamalla haltuunsa menneisyyden ja nykyisyyden todistuskappaleita.*” (Vilkuna, 2009, 51.) Väinöntalon luomaa kuvaa alueensa rakennuksista voidaan pitää menneisyyden todistuskappaleena. Sitä, miten rakennukset ovat valikoituneet museolle, emme tiedä. Tässä mielessä kiinnostava tutkimuskysymys – miten rakennukset ovat museolle valikoituneet –, jää tutkimukseni ulkopuolelle, sillä inventointitietoja museon rakennusobjekteista ei varsinaisesti löydy. Toisaalta tutkimukseni esittelee erilaisten

rakennustyyppien historialliset kehitykset ja funktiot, joten rakennuksien valikoituminen saattaa selvitä näinkin.

Kansatieteellinen kirjallisuus perehtyi kansanomaiseen rakennustaiteeseen 1900-luvun ensimmäisellä puolikkaalla, ja tutkimukselleni tärkeimpänä kirjallisuuslähteenä pidän Toivo Vuorelan vuonna 1949 valmistunutta väitöskirjaa *Etelä-Pohjanmaan kansanrakennukset*. Valitsemieni kirjallisuuslähteiden pohjalta olen muodostanut kuvan alueen tyypillisimmästä rakennuskannasta ja sen historiasta. Tässä mielessäni työni on kaksiosainen, sillä peilaan kansatieteellisen kirjallisuuden tutkimustuloksia toistuvasti Väinöntalon rakennuskantaan.

Väinöntalon rakennusryhmittymä on kontekstina sikäli keinotekoinen, että lähes kaikki sen rakennukset ovat sinne myöhemmin siirrettyjä. Siksi kokonaisuutta tulisi luonnehtia pikemminkin sen perustajan, Väinö Tuomaalan, näkemyksenä eteläpohjalaisesta tai järviseutulaisesta talonpoikaisesta pihapiiristä. Museo on ikään kuin elokuva, jonka aiheena ovat muun muassa rakennukset. Työssäni tulkitseen tätä tapaa esittää valitsemaani aihetta.

Tutkimuskysymykset:

1. Millainen on Väinöntalon rakennuskanta
2. Kuinka museo esittää alueelleen tyypillistä rakennuskantaa ja kokonaisuutta
3. Ovatko rakennusten siirrot tai mahdolliset muutostyöt aiheuttaneet vääristymiä, ja mitä osaa representaatiosta tulisi pitää aitona
4. Eroaako Järvisseudun kansanomaisen rakennustaide maakunnan yleisestä rakennustavasta

Kansatieteellisen kirjallisuuden asuntohistorialliset kuvaukset kirjoitettiin aikana, jolloin maaseudulle ei varsinaisesti vielä kohdistunut rakennuspainetta ja aikana, jolloin teollinen rakentaminen ei ollut vielä saavuttanut maamme periferioita. Väinöntalo ei siis ole säilynyt vain aikakapselin omaisena kansanomaisen rakennustaiteen muistomerkkinä, vaan se sisältää myös joitakin nykyaikaan kuuluvia rakennemuotoja. (Paalanen, 2017.)

2. Museon lähtökohdat

Nationalismi siivitti kansallisen olemassaolon tunnetta 1800-luvun Suomessa. Tämän vaikutuksesta sivistyneistö koki tarpeelliseksi vaihtaa sukunimensä suomenkielisiin, ja samanaikaisesti kansan

sivistyksen taso koettiin kuitenkin riittämättömäksi. Romantisoituneessa ilmapiirissä suomen kieli, historian tuntemus ja kansanrunous asettuivat keskiöön, kun aiemmin suomalaisuutta oli kuvattu maisemallisemmin. Ajalle ominaisesti myös kotiseututyö oli vaikuttanut kansallisen identiteetin etsimisestä. Tutkimusalan voidaan katsoa alkaneen Robert Boldtin toiminnasta, kun hän perusti Lohjalle kotiseutuyhdistyksen vuonna 1894. Kotiseutututkimusta harjoittivat myös aiemmin perustetut nuorisoseurat ja ylioppilasosakunnat, joista jälkimmäiset olivat keränneet museoesineitä jo vuodesta 1874. (Heinonen, 2010, 156.)

Väinö Tuomaala osallistui 17-vuotiaana eteläpohjalaisen osakunnan järjestämään sananparsien keruukilpailuun vuonna 1933. Syystöiden lomassa hän onnistui keräämään 500 sananpartta, ja syksyn kuluessa kokoelma karttui 3 268 sananparren kokoiseksi. Tulos takasi hänelle toisen sijan. Tästä huolimatta nuoren kansanperinteenkerääjän into lisääntyi, ja keruumatkat kohdistuivat sittemmin myös naapurikyliin ja -pitäjiin. (Tuomaala, 1966, 8.) Tuomaala saavutti niin ikään toisen sijan vuonna 1935 järjestetyssä *Kansanrunousarkiston Kalevalan riemuvuoden* keruukilpailussa. Sotien jälkeen keruumatkojen kohteet laajenivat koko Etelä-Pohjanmaata ja Keski-Pohjanmaata käsittäviksi.

Myymälänhoitajana ja sittemmin osuusmeijerin isännöitsijänä toiminut Tuomaala päätyi lopulta Etelä-Pohjanmaan maakuntaliiton kotiseutusihiteeriksi. Pitkäaikainen haave toteutui vasta 1950-luvulla, kun hän sai hankituksi synnyinkotinsa naapurista sijan tulevalle Väinöntalolle. (Turunen, 2004, 80.) Ajatus sukumuseon perustamisesta juontaa vuoteen 1937, jolloin Tuomaala onnistui selvittämään sukututkimuksessaan kotitalonsa, Kankkosen suvun, esihistorian. Sopiva maa-ala museolle löytyi Tuomaalan kotitalon naapurista, sillä museon tonttia ympäröi esi-isien raivaama peltomaisema. Väinö Tuomaala osti tämän reilun hehtaarin kokoisen maa-alan vuonna 1955. Aluksi sille sijoitettiin kaksi rakennusta, luhti ja sulkanurkkainen aitta, ja näihin rakennuksiin Tuomaala alkoi kerätä esineistöä välittömästi. Saman vuoden heinäkuun 24. päivänä hän teki ensimmäisen keruumatkinsa polkupyörällä Kerttuan kylän Karvoseen, Matti Karvosen kotitaloon. Sieltä tarttuivat mukaan museon ensimmäiset puolensataa esinettä. Seuraavina iltoina keräykset jatkuivat muuhun kylään ja naapurikyliin, ja syksyllä polkupyörä vaihtui autoon. Keräystyö saavutti jo laajemmat mittasuhteet, kun Seinäjoella asuva Väinö matkasi viikonlopuiksi Evijärvelle poiketen aina järviseutulaisissa taloissa sopivien museoesineiden toivossa. Näin Väinöntalo alkoi kehittyä. Alkuperäinen ajatus sukumuseosta muuntui koko Järvisseudun kattavaksi kokoelmaksi; Järvisseudun asukkaat ovat toki keskenään läheistä sukua. (Tuomaala, 1966, 8.)

Maatalousyhteisöjen taloudellinen yhteistoiminta väheni 1900-luvulla, ja tämä vaikutti erityisesti toisen maailmansodan jälkeen kielteisesti paikalliseen yhteenkuuluvaisuuteen. Uusi identiteetti

kehitettiin tietoisesti, mutta sen luonne oli erilainen. Keskiössä oli paikallisuutta alleviivaava ja kansallisesti korostunut ideologia. 1900-luvun alussa virinnyt kotiseututietoisuus ei varsinaisesti vielä tuolloin saavuttanut maaseudun väkeä, sillä sen herättäjinä toimi kaupunkien sivistyneistö. Maaseudulla asiaa hoitivat virkamiehet ja opettajat, ja kotiseututyö saavutti maaseutuväestön vasta sodan jälkeen. Työn kannalta varsin aktiivinen kausi koettiin 1970-luvulla ja sen jälkeen. (Sinisalo, 1990, 825–827.) Kustaa Vilkunan mukaan sotien jälkeisillä ajoilla oli vaikutuksensa kotiseututyön rooliin maassamme. Kun vuonna 1944 jouduttiin lakkauttamaan valtakunnallisia järjestöjä – suojeluskunnat, Lotta Svärd- ja aseveliyhdistykset – vapautui maaseudulla runsaasti aktiivista väkeä toisiin tehtäviin. Kotiseutuyhdistyksiä ja pitäjäseuroja alettiin perustaa ympäri maata, mutta Etelä-Pohjanmaalla tästä aktiivisuudesta voidaan kiittää maakuntaliiton silloista sihteeriä, Väinö Tuomaalaa. (Vilkuna, 1979, 181.) Järviseudulla perustettiin pitäjäseuroja aktiivisesti: vuoden 1947 aikana sellaiset perustettiin Lappajärvelle, Korteesjärvelle, Vimpeliin ja Lehtimäelle. Alajärvi sai omansa seuraavana vuonna, mutta Evijärvi ja Soini vasta seuraavalla vuosikymmenellä. Paikallisia kotiseutuvaikutteisia yhdistyksiä perustettiin myös muualle kuin seutukunnalle, sillä Helsingissä toimi eteläpohjalaisten yhdistys ja myöhemmin myös järviseutulaisilla oli siellä omansa. Vuonna 1961 perustettiin Järviseututoimikunta, joka toimi pitäjäseurojen yhteisenä elimenä. Sen tarkoituksena oli toimia koordinaattorina seutukunnan lukuisille seuroille, ja myöhemmin toimikunnan nimeksi vaihtui *Järviseutu-Seura*. Sen tärkeimmäksi päämääräksi esitettiin Järviseutua koskevien julkaisujen, tutkimusten, filmien, juhlien, muistomerkkien ja luonnonnähtävyyksien organisoimista ja vaalimista. Rahoitusta turvaamaan perustettiin *Järviseudun Sanomat* -lehti vuonna 1963, ja vuonna 1975 perustettiin erityinen *Järviseudun kulttuurirahasto*.

Paikallismuseoiden rakentaminen kuului alun pitäen kotiseutuyhdistyksien intresseihin, mutta vasta 1930-luvulla niitä saatettiin pystyttää. Järviseudun yhteinen museo oli suunnitteilla vuonna 1929, mutta sellaista ei ennen Väinöntaltoa saatu rakennetuksi. (Sinisalo, 1990, 835–836.) Tuomaalan rakentama museo on esimerkki siitä, kuinka museot saattoivat toisinaan perustua vain yhden aloitteellisen henkilön toimintaan. Vuonna 1958 museo sai *Alperin tuvaksi* nimetyn päärakennuksen, kaksikerroksisen tuparatin. Kun museo 24.7.1960 vihittiin virallisesti käyttöön, oli museoaluetta somistamassa edellä mainittujen rakennusten lisäksi tuulimylly, hollitupa, lehtilato ja sikastiiju. (Turunen, 2004, 163–164.) Avajaisten yhteydessä perustaja lahjoitti museon koko siihen asti kertyneen esineistön rakennuksineen nimeään kantavalle museosäätiölle. Museo siirtyi Evijärven kunnan omistukseen vuonna 1989. (Suomen museot. Osa 3, Pohjanmaa, 2004, 12.) Alueen merkittäväksi matkailukohteeksi noussut museo tarjosi sittemmin sopivat puitteet myös

kursseille sekä kotiseutu- ja sukujuhlille. Kävijämäärät nousivat vuosikymmenen alun vajaasta tuhannesta, niin että 1960-luvun lopussa kävijöitä oli jo yli 7 500 vuodessa.

Vuoteen 2000 mennessä museo oli kasvanut 19 rakennuksen ja 15 000 esineen vahvuiseksi. (Turunen, 2004, 164.) Väinöntalon vaikutusta Järvisseudun entisyyden tallentajana ei voida kyseenalaistaa, sillä ilman sitä olisivat paikalliset esineistöt voineet tuhoutua tai kulkeutua muualle. Yhtenä museon erheenä voidaan pitää paikallisen kontekstin puuttumista tai sen rikkoutumista: onhan museo tallentanut esineistöä myös kaukaa seutukunnan ulkopuolelta. Perustajajäsentä voidaan luonnehtia jopa maaniseksi keräilijäksi, jolle paikallisuus ei ollut ainoa kriteeri.

Jos museota ei voida täysin pitää järvisseudulaisena, on Tuomaalan vaikutus alueen kotiseututyöhön ollut ilmeinen, sillä hänen vaikutuksestaan syntyivät useat alueen kotiseutuyhdistyksistä 1940- ja 50-lukujen vaihteessa. Väinö tunnettiin myös ahkerana paikallislehtiin kirjoittajana, millä oli suuri aktivoiva merkitys alueen kotiseututyössä. (Sinisalo, 1990, 837–838) Väinö Tuomaala on mainittava alueensa merkittävämmäksi kotiseututyön uranuurtajaksi, mutta seudulla oli myös muita kotiseututyön itsenäisiä harrastajia. Alekski Kultalahti keräsi vanhaa esineistöä Evijärveltä ja naapuripitäjistä 30 vuoden ajan, kun taas Lehtimäellä toiminut Herman Ahola keräsi aineistoa paikkakuntansa menneisyydestä ja julkaisi asian tiimoilta kirjan. (Kivipelto, 1983, 713.)

Nyt tutkittavia museorakennuksia leimaa myös epäpaikallisuus, mutta rakennuksien alkuperäisiin sijainteihin kiinnitän enemmän huomiota tuonnempana. Mielenkiintoista on kuitenkin havaita, että Väinöntalon alkuperäinen idea sukumuseosta muuntui 1950- ja 60-lukujen taitteessa, koska tällöin virallisesti avattu museo sisälsi jo ainakin yhden ulkomaakuntalaisen rakennuksen, Alperin tuvan. Tuomaalan suvun rakennuksia museossa ei ole tietävästi lainkaan.

Kustaa Vilkuna (1966, 5) kuvaa Väinöntalossa esitettävää Järvisseudua näin:

”Koko se seutu, jonka esineellistä perinnettä museo kuvaa, on harvinaisen mielenkiintoinen ja kaunis kappale Suomea: vanhan Kyrön entistä erämaata, Savon läntisintä halmealuetta ja rannikon ruotsalaisten nauttima metsäseutua; varhaisimpina eränkävijöinä ovat olleet myös Näsijärven reitin hämäläiset vedenjakajan takaa. Kun vakinainen asutus on suhteellisen myöhäistä, niin voidaan havaita, että jokainen mainittu suunta etelästä, lounaasta, luoteesta ja idästä on painanut oman merkkinsä Järvisseudun kansankulttuuriin, paikannimiin, murteeseen ja ihmisluonteeseen. Pohjalla on hämäläistä vakavuutta, eteläpohjalaista komeutta, savolaista pelkistettyä tarkoituksenmukaisuutta ja sanavalmiutta sekä ruotsalais-keskipohjalaista asiallista kepeyttä, taiteellisuutta ja karuun paikkaan kiintymistä.”

Järvisseudulaisuutta on rakennettu tietoisesti 1920- ja 30-luvuilta lähtien, ja esimerkiksi vuonna 1925 vaihdettiin Lappajärven nuorisoseurain aluepiirin nimi Järvisseudun nuorisoseuranpiiriksi. Aiemmin toimineen Lappajärven aluepiirin nuorisoseuraväen albumissa Järvisseudua ei vielä vuonna 1911 mainittu kertaakaan, mutta vuonna 1941 julkaistussa albumin toisessa osassa se mainittiin, kun

Aleksi Kultalahti määritteli siinä Järviseludulle sisällön. Artikkelissa aluetta kuvattiin luonnonkauniiksi, mutta sijainniltaan syrjäiseksi kenties siksi, että sota-aika vaikutti kotiseuturakkauteen sen maisemallisessa merkityksessä. Seutukunnan identiteettiä kartoitettiin uudelleen vuonna 1956, jolloin asiasta kirjoitti Ilmari Laukkonen. Maisemalliset arvot olivat tässä edelleen läsnä, mutta *Millaista on Järviseludun kansa* -nimisessä kirjoituksessa määritettiin järviselutalainen kansa, kun verrokkikohteena oli muu pohjalainen väestö.

Kritiikkiäkin koettiin. Vuonna 1967 hahmoteltu Järviseludun ”talousalue” huomioi, etteivät seutukuntaan kuuluvat pitäjät olleet taloudellisesti riippuvaisia toisistaan, ja että seutukunnan taloudellinen yhteistoiminta koettiin mahdottomaksi. 1970- ja 80-luvuilla aluetta onkin pyritty yhtenäistämään kulttuurisin arvoihin.

Kotiseututunne kärsi kovia kolauksia 1960- ja 70-luvuilla, kun uudet rakennukset poikkesivat aiemmasta rakennuskannasta. Sama aihepiiri oli puhuttanut jo 1940-luvulla, kun aiheesta kirjoitettiin Järviselut-lehdessä. Kylä- ja kuntayhteneväisyys alkoi kadota samaan aikaan kun elinkeinorakenne muuttui, ja lapset ja nuoret hävisivät syrjäkyliltä. Uudet asukkaat muuttivat kirkonkyläin, jolloin kyläilykontaktit ja taloudellinen yhteistoiminta loppui. (Sinisalo, 1990, 828–829.) Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä maaseudun rakennuskanta muuttui nopeasti, kun vanhojen päärakennusten tilalle rakennettiin uusia vaihtelevien tyyli- ja muotisuuntauksien mukaisia asuinrakennuksia. Näin maaseudut alkoivat hiljalleen muistuttaa esikaupunkialueita. Maaseutujen idylliin piirtyi muodoltaan ennennäkemättömiä rakennemuotoja ja rakennustyyppisiä, jotka olivat saaneet vaikutteita asuntomessuista tai sitten niiden rakentamista määritteli talopakettisopimus. Rakennusuutuudet sanelivat ”uuden normaalin”, ja epämuikaviksi koetut talovanhukset purettiin tai jätettiin pihaan ränsistymään.

Maanviljelystekniikkoja koskeneet uudistukset vaikuttivat nekin maaseudun kuvaan. Pellot salaojitettiin ja korsirehun säilytystarve väheni myös karjatalouksissa. Suuret puimalat jäivät tarpeettomiksi, kun olkia alettiin polttaa tai kyntää maahan. Navettojen yhteyteen rakennettiin säilytystorneja, mutta AIV-liuoksen käytöstä jäämisen myötä alettiin heinää ja olkea säilyttää paaleissa. Aiemmin peltomaisemia koristaneet ladot jäivät pois käytöstä. Maataloudelta vaadittiin tehokkuutta ja tarvetta vastaamaan rakennettiin suuria konesuojia. Karjaa sijoitettiin tehtaita muistuttaviin tuotantokeskuksiin: tämän vuoksi kansan voidaan katsoa menettäneen kykynsä luoda ja ylläpitää harmonista ja esteettisesti kaunista rakennuskantaa.

Murroskauden vaikuttimena voidaan pitää myös nopeasti tapahtunutta rakennemuutosta. Vaikka vielä 1930-luvulla pientilat olivat tuotantoyksikköinä ihanteellisia, tarjosivat teollisuus- ja

palveluelinkeinot paremman toimeentulon. (Korhonen, 2001, 29–30.) Kun otamme huomioon Väinöntalon perustamiseen liittyvän ajallisen perspektiivin, havaahdumme kotiseututyön merkityksen muuntuneen alkuperäisestä. Jos museon tarkoitus oli alun perin kuvata oman suvun historiaa muutaman rakennuksen avulla, kasvoi museo hyvin nopeasti seutukunnan museoksi. Tämäkään ei riittänyt työtään pieteetillä tekeväälle Väinö Tuomaalalle, sillä esineistöä kerättiin kauempaa.

Itsekin järviseutulaisia sukujuuria omaavana voin tulkita Väinöntalon rakennuskannan kertovan alueensa historiasta, mutta kotiseututyö on kiinnittynyt elinympäristön muutokseen. Katson nationalismin sävyttämän ideologian kehittyneen sittemmin huoleksi autoituvasta maaseudusta, ja maanisuuden sijaan tulisi perustajaa ainakin Väinöntalossa esiintyvän rakennuskokonaisuuden perusteella luonnehtia muuttuvan kotiseutunsa entisyyden intohimoiseksi tallentajaksi. Muita Väinöntalon kaltaisia kansanomaisen rakennustaiteen kokoelmia ei seutukunnassa ole, jos maakunnassakaan. (Paalanen, 2017.) Varsinaisen tunnustuksen Väinö Tuomaala sai vuonna 1969, jolloin hänelle myönnettiin maan ensimmäisen kotiseutuneuvoksen arvo ja nimi.

Kotiseutuaktiivin tie päättyi liian varhain, ja kesken saattoi jäädä myös Väinöntaloksi nimetyn museon kehittäminen, kun Väinö Tuomaala yllättäen menehtyi auto-onnettomuudessa vuonna 1975. (Turunen, 2004, 80.)

Kun kotiseututyön taustalla on taannoin ollut huoli katoavasta kotiseudusta, voidaan huolta suurempana taustavoimana sen sijaan nähdä kotiseuturakkaus. (Paalanen, 2017.)

Kotiseututunne saavuttaa jopa uskonnollisia määreitä. Karrikoiden voimme rinnastaa kodittoman elämässään päämäärättömiin tai sellaisiin, joilta puuttuu kiinnekohta – koti. Minne elämässä ikinä kulkeudumme, on kotiseutu aina rakkain. Se on paikka, jonka tunnemme, ja joka tuntee meidät. Vaikka kotiseutu on ympäristö, johon kiintymyssuhde on muodostunut vuosien kuluessa, on sellainen mahdollista löytää myös jostakin muualta. Uusi paikkakunta saattaa tuntua kodilta vasta henkisen juurtumisen tapahduttua. Siirtokarjalaiset joutuivat etsimään uuden kotiseudun muualta Suomesta. Mukaansa he saivat kotinsa aineettoman osan, kun aineellinen jäi rajan taa. Muistot, elämykset, tavat, murteet ja laulut ovat sosiaalista perintöä, joka on yhtä tärkeää kuin kodin aineellinen perintö. Kodin aineettoman osan tärkeys ilmenee, kun koetamme esitellä ulkopaikkakuntalaiselle kotimme rakkaimpia paikkoja. Vieraan on vaikea ymmärtää niitä samanlaisina kuin meidän. Tämä johtuu siitä, etteivät asuinympäristömme maisemat, rakennukset tai muutkaan visuaalisin keinoin havaittavat muodot ole itsessään tärkeitä. Ne tulevat tärkeiksi kotiseudun muodostaman siteen kautta. (Aaltonen, 1964, 195–198.) Kotiseutumuseoksi mainittava

museo näyttäytyy museon nykyisille kävijöille erilaisena kuin heille, jotka elivät vastaavissa ympäristöissä. Katsojalle suunnattu viesti on ajan myötä muuttunut. Koska meillä ei ole käyttökokemuksia näistä rakennustyypeistä, on muualta tuoduista rakennuksista koostuvan museon tehtävä vahvistaa katsojien kotiseutuidentiteettiä historian avulla. (Paalanen, 2017.)

Esko Aaltosen (1964, 196) sanoin:

”Kotiseutu on siis ihmiselämän mitä henkilökohtaisinta aluetta, eikä siihen liittyviä tunnearvoja ole helppo edes kuvailla. Mutta pelkästään niistä ei olekaan kysymys. Kotiseutu on myös tarkoin määritelty tiedollinen käsite. Tähän sen olemukseen syvempään tuntemukseen perustuukin aito ja tietoinen kotiseuturakkaus. Kun tuntemme kotiseutumme menneisyyden ja nykyisyyden, selvenevät meille kotiseutuun kohdistamamme kiintymyksen ja rakkauden syyt.”

2.1 Museotyypeistä

Maaseutumaisemassa uudet tiet kiertävät kaukaa vanhat asuinpaikat, ja kulkija saattaa havahtua autiuden tunteeseen. Maaseutu on muuttunut, ja muutoksen aiheuttivat maailmansotien jälkeiset vuosikymmenet. Syrjäkyliltä voidaan löytää edelleen hyvin säilyneitä rakennuskokonaisuuksia, vaikka yleisesti ottaen ovat ennen 1800-lukua rakennetut talot harvinaisia kaikkialla maassa. 1800-luvun hienoimpia maataloja ja kartanoita yhdistää komeus, joten turvallisinta on etsiä kansanomaista rakennustaidetta ulkomuseoista. (Nikula, 1993, 17.) Väinö Tuomaala on onnistunut tallentamaan todistuskappaleita Järvisseudun historiasta, vaikka rakennusten uudelleensijoittelun voi nähdä olevan uhka yksittäisille rakennuksille. Mahdollista on, että uudessa yhteydessään rakennukset eivät herätä katsojassa sellaista kotiseututunnetta kuin ne aiemmin tekivät. Rakennukset ovat sitä aineellista kotiseutua, joka maaseudun murroskaudella saatiin pelastettua. Samalla osa sosiaalista kulttuuria menetettiin, kun kyläyhteisöt vaikenivat. Alkuperäisillä paikoillaan olisivat rakennukset kenties tuhoutuneet, ja siksi tehtyä työtä on arvostettava. Toiset museorakennuksista ovat säilyneet jo yli 60 vuotta, ja ovat saaneet uuden roolin kotiseutuidentiteetin kasvattajina. (Paalanen, 2017.)

Skansenia pidetään usein Pohjoismaiden varhaisimpana ulkomuseona, mutta todellisuudessa asia on monitulkintaisempi. Rakennussuojelua on harrastettu pitempään, vaikka tarkoitusperät ovat olleet erilaiset: muistomerkeiksi suojellut monumentit eivät korostuneet rakennuksina, vaan niitä suojeltiin pikemminkin niiden historian vuoksi. Vuonna 1891 perustetun Skansenin tarkoitus sen sijaan oli täydentää Tukholman *Pohjoismaisen museon* esineistön näytteillepanoa. Tuon ajan museot järjestivät esineistönsä usein tyypologisiksi tyyppisarjoiksi, mutta ulkomuseoissa objektit

saivat alkuperäisemmän miljöön. 1700- ja 1800-luvuilla rakennettiin koko Euroopassa linnojen ja kartanoiden puistoihin maalaisromanttisessa hengessä talonpoikaisia rakennuskokonaisuuksia. Tällaiseen ajatukseen nojaa myös Suomen ensimmäisen ulkomuseon idea, jota suunniteltiin Kuopion Väinölänniemelle vuonna 1887. Hanke saatiin talousongelmista johtuen toteutetuksi vasta viisi vuotta myöhemmin, mutta hoitamattomana museo jäi nopeasti ilkeäksi kohteeksi.

Tämä museo perustui yhteen siirrettyyn savutupaan, ja samankaltaisia savupirttimuseoita perustettiin myös muualle Suomeen. Mainittu rakennustyyppi saavutti noina aikoina kansallisromanttisia aspekteja, sillä se miellettiin kalevalaisessa hengessä paikaksi, jossa on soitettu kannelta ja laulettu muinaisrunoja. Tupaan tai pirttiin liittyvä mielikuva oli vahva, sillä se miellettiin metsänkävijän asunnoksi, ja rakennuksen tuli sijaita mäntymetsäisessä puistossa. Jo Skansenin perustamisen aikoihin Suomeen suunniteltiin laajempaa museokokonaisuutta, mutta varojen puutteessa hanke toteutui vasta vuonna 1906. Tuolloin avattiin Turun linnapuiston museo, joka toisessa maailmansodassa suurelta osin tuhoutui. Kyseinen vuosi oli merkityksellinen suomalaisille ulkomuseoille myös siksi, että silloin alettiin rakentaa ensimmäistä maaseudun ulkomuseota Kemiöön. Samanaikaisesti alettiin etsiä ensimmäistä rakennusta Seurasaareen.

Ulkomuseoista voidaan havaita kaksi erilaista kehityslinjaa: ne ovat karkeasti jaoteltuna joko puistomaisia rakennuskokoelmia tai sitten museokylä, joissa rakennukset muodostavat keskenään toiminnallisia kokonaisuuksia. Museotyytit eivät ole keskenään kilpailevia, vaan niiden erilaistuminen on seurausta kehityksestä. Varhaisimpia ulkomuseoita yhdistää puistomainen luonne ja rakennuskokonaisuuksien puuttuminen, ja tavallisimmin ne esittelivät asuinrakennuksia. Kylämuseoihin liittyvä filosofia on toinen, sillä ne pyrkivät rakennusten toiminnallisuuksiin perustuviin näyttelyihin myös maiseman osalta. Tämän tyytin edustajista varhaisimpana voidaan pitää Kööpenhaminan ulkomuseota, jonka alkuperäinen puistomainen ilme vaihtui museoalueen siirryttyä Lyngbyhyn, minne rakennukset sijoitettiin kylää muistuttavaksi kokonaisuudeksi vuonna 1901. Museokyläksi muuttui myös alun perin hyvin puistomainen Norjassa sijaitseva Lillehammerin Maihaugen, kun alueelle alettiin siirtää talonpoikaisia kokonaisuuksia.

Tynkäulkomuseoiksi kutsutaan sellaisia ulkomuseoita, joissa on rakennuksia vain muutama. Sananmukaisesti ulkomuseot ovat jääneet tyngiksi, mikäli niistä puuttuvat maaseudulle tärkeät rakennukset. Tämän tyytin edustajat ovat Länsi-Suomessa neljästä rakennuksesta koostuvia, ja yleensä ne käsittävät asuinrakennuksen, luhdin, aitan ja tuulimyllyn. Itä-Suomessa luhdin sijaan tavataan usein savupirtti, joka on rinnan asuinrakennuksen kanssa. Toisen maailmansodan jälkeen yleistyneitä viljamakasiinimuseoita voidaan pitää maaseutu ympäristöille ominaisina. Syykin on ilmeinen: lainajyvätöiminnan lakattua saivat useat makasiinirakennukset uuden roolin

museorakennuksina. Maalaistalojen pahimpana hävitysaikana pidetään vuosia 1955–1965. Tuolloin perustettiin ulkomuseoita, jotka koostuivat yhden talon rakennuksista. Siksi tällaisista museoista tulisi pikemminkin käyttää termiä *talomuseo*.

Suomen ulkomuseoita on toisinaan arvosteltu kovin talonpoikaisvoittoisiksi, mutta tänä päivänä tilanne on toinen. Vaikka maamme ensimmäisiin lukeutuvan ulkomuseon, Kemiön *Sagalundin* alkuperäiseen vahvuuteen kuului jo muutama mäkitupalaisrakennus, on tämä asiayhteys tullut paremmin edustetuksi sittemmin koko maassa kuten torppariperinnekin. (Heinonen, 1977, 83–86.)

Väinöntalon ulkomuseon rakennukset ovat peräisin useasta eri talosta ja kokonaisuutta määrittää vahva talonpoikaisuus. Museon perustamisajankohta asettuu maalaismaiseman muutokseen liittyvään murroskauteen: Museota ei silti voi pitää talomuseona sen varsinaisessa merkityksessä, vaikka kokonaisuuteen kuuluu maataloudelle välttämättömiä rakennuksia ja ne kokonaisuutena muodostavat näennäisesti toimivia kokonaisuuksia. Peltomaisemaan sijoittuvaa Väinöntaloa ei voida myöskään pitää puistomuseona, koska se ensisijaisesti esittelee erilaisiin käyttötarkoituksiin erikoistuneita rakennuksia. Vaikka joidenkin rakennustyyppien edustajia on museossa suuri määrä, on se ollut tavallista maalaismiljöissä; tällä tarkoitan esimerkiksi aittarakennuksien suurta määrää. Joitakin puistomaisia vaikutteita sisältävän museon rakennuskannassa on kolme tulisijallista asumiseen soveltuvaa rakennusta. Näiden rakennusten nimet paljastavat niiden erilaistuneet käyttötarkoitukset, eikä rakennusten typologista tyyppikuvausta sen vuoksi varsinaisesti ole. Puisto- ja kylämuseoiden määrittäminen on yksioikoinen, mutta em. vaihtoehdoista Väinöntalo muistuttaa enemmän jälkimmäistä museotyyppiä. Rakentamista ohjannut taustavoima löytyy alueen talonpoikaisista rakennus- ja kyläkokonaisuuksista, joita seuraavassa luvussa tarkastelen yksityiskohtaisemmin. (Paalanen, 2017.)

3. Väinöntalo

Etelä-Pohjanmaan varhaisimmat talot rakentuivat jokien tai niihin laskevien purojen varteen. Toisinaan rakennuspaikoiksi valikoituvat jokea myötäilevien maanteiden pientareet. Aikaisemmin ne rakentuivat siten, että tietä lähimpänä oli karjakartano, jonka läpi kulkijan oli mentävä aivan kuin jokitörmässä sijaitseviin taloihinkin. Rakennukset muodostivat pihamaasta umpinaisen, ja kaksiosaisena se jakautui väenpihaan ja tarhakartanoon. Asuinrakennusta lähimpänä sijaitsivat ruoka-aitta eli puori ja kalustovaja. Näitä vastapäätä sijaitsi mahdollinen syytinkitupa. Jos pihat

olivat sellaisia, että niihin kuljettiin porttimaisen luhdin läpi, sijoittui asuinrakennus pihan sivulle. Karjapihalla sijaitsivat karjanhoitoon liittyvät rakennukset erikseen.

Myös poikkeavia pihapiirejä tavattiin. Vimpelin Sainpakassa oli sikäli erikoinen pihamaa, että maantien varteen oli rakennettu kuusi asuinrakennusta vieritysten, ja näin niiden avoin pihamaa oli yhteinen. Tästä huolimatta olivat karjanhoitoon liittyvät rakennukset kauimpana asuinrakennuksista. Malli oli seurausta tilojen jaosta ja tuli Pohjanmaalla niin tyypilliseksi, että tällaista rakennussijoittelua löytyy muun muassa Korttesjärveltä, Lappajärveltä, Evijärven Inasta, Kauhavan Sippolasta ja maakunnan ruotsalaispitäjistä. Toisinaan taas erillistä karjapihaa ei muodostunut, kun jokitörmien pitkät ja kapeat pihamaat eivät tarjonneet sille luonnollista ratkaisua. Tällöin asuinrakennus oli selin joelle päin, kun muut rakennukset sijaitsivat molemmin puolin pihaa. Karjasuojat ja rehuladot olivat asuinrakennuksesta kauempana, mutta saunat, riihikartanot ja pajat sijaitsivat maantien toisella puolella. Tällaisia pihoja oli muun muassa Lapuan Alapäässä, Ilmajoen Pirilässä sekä Vähänkyrön Saarenpäässä.

Länsisuomalaisen umpipihaan juuret juontuvat todennäköisesti keskiajalle, jolloin siirryttiin uuteen verotusjärjestelmään, aurinko- eli sarkajakoon. Tämän mukaan talonpojat eivät voineet vapaasti valita asuinpaikkaansa muuten yhteiseltä tonttimaalta, ja piha-alueista oli muodostettava neliön tai suorakaiteen muotoisia kokonaisuuksia. Tästä johtuen rakennukset sijoitettiin liki toisiaan. Toivo Vuorelan mukaan Etelä-Pohjanmaalle tyypillinen umpipiha oli pitkällisen kehityksen tulos, ja sen läpimurtokausi sijoittuu 1600-luvulle. Vuoden 1681 Kaarle XI:n laatimassa talontarkastusasetuksessa edellytettiin, että pääosa rakennuksista oli ryhmiteltävä mies- ja karjapihojen ympärille, ja tämä sama säännös oli vielä vuoden 1734 laissa. (Heikinmäki, 1988, 293–294.) Puutalot paloivat usein, ja siksi saunojen, riihten ja vilja-aittojen tuli sijaita etäämpänä muista rakennuksista.

Yleensä järviseutulaiset yksittäistalot olivat asuinrakennuksen, aittarivin tai luhdin, tallin ja mahdollisen navetan muodostamia neliön tai suorakaiteen mallisia pihapiirejä. Tällöin umpipiha jäi kulumistaan avoimeksi, ja silloin kun pihan lävisti maantie, jäi yksi sivu kokonaan avoimeksi. Karjapiha jäi silloin tien toiselle puolelle. (Räsänen, 1990, 423.) Järvisseudun kulttuurimaisema eroaa eteläpohjalaisesta siinä määrin, että jälkimmäiselle tyypillisiä laajoja viljelysaukeita ei siellä niin paljoa esiinny. Asuttaminen keskittyi täällä jokitörmien lisäksi myös peltoraivioihin ja järvirantoihin. (Rantatupa, 1983, 649.)

Järvisseudulla sijaitsevan museon lähtökohta on toinen, sillä sen rakennussijoittelua eivät ohjanneet toiminnallisuus eivätkä taannoiset lait, vaan jotkin muut syyt. Vastakkain asettuvat rakennusten

valintaprosessi ja museon rakennuskannan kasvaminen, jotka tuskin noudattivat samankaltaista kronologista järjestystä kuin alkuperäisissä talonpoikaistaloissa. Museorakennukset ovat etäällä toisistaan eikä alueesta voida juuri määrittää karjapihaa, vaikka väenpihan kaltaisia sommitelmia asuinrakennuksen edustan ydinpiha osoittaakin. Pihamaa jää avoimeksi, kun rakennukset eivät ole vierekkäin, eikä piha muistuta suorakulmaista pohjakaavaa. Peltomaisemaan sijoittuva museoalue on tekijänsä kuva myös siksi, että joitakin rakennustyyppisiä tavataan useampia kappaleita, toisia taas ei lainkaan. Ehkä navetan puuttuminen ei ole mahdollistanut karjapihan rakentumista. Toisaalta museon maa-alan verrattain suuret korkeuserot ovat vaikuttaneet museon perusilmeeseen, niin että umpipiha toteuttaminen olisi voinut olla mahdotonta. Vai onko niin, että rakennusten sijoitteluun on vaikuttanut museon perustamisajankohdasta muuttunut idea?

Museo on täydentynyt sittemmin useilla erilaisilla rakennuksilla, jotka ovat keskenään eri-ikäisiä. Voidaan pohtia, olisiko pihapiirin vanhin rakennus asumiseen soveltuva, ja ilmentäisivätkö museorakennukset alkuperäistä talonpoikaista pihapiiriä. Sen sijaan museon päärakennukseksi luonnehdittava rakennus sijoittuu muihin museorakennuksiin nähden iältään keskikastiin. Tältä osin en pidä pihapiirin näkymää vain yhtä totuutta esittävänä, koska museo esittelee vanhimmaksi rakennukseksi riihen. (Paalanen, 2017.)

3.1 Savupirtti-hollitupa

Kansanomaista kulttuuria voidaan luonnehtia vanhoilliseksi, sillä sen toimintatavat perustuivat tottumukseen. Käytänteestä poikkeaminen on voitu kokea sosiaalisena rikkeenä. Yleisen suosion uusi menettelytapa saavutti silloin, kun se todettiin toimivammaksi. Tästä syystä ikivanhoja savujohdottomia asuinrakennuksia on tavattu varsin myöhäisinä aikoina, mutta Etelä-Pohjanmaalla rakentamista siivittivät taloudellinen nousukausi ja urbaanien ympäristöjen tarjoamat vaikutteet. Savutuvat jäivät menneisyyteen jo varhain. (Vuorela, 1949, 22.) Väinöntalon kokoelmista löytyy 1700-luvulta peräisin oleva savutupa, joka kenties on lajinsa viimeisimpiä alueellaan. (Paalanen, 2017.) Kyseisestä rakennustyyppistä luovuttiin Järvisseudulla 1700-luvulla, mutta tilapäisasuntoina savujohdottomat asumukset säilyivät pidempään. Vielä vuonna 1982 löydettiin Järvisseudun jokaisesta pitäjästä 1600- ja 1700-luvuille ajoitettavia savutupia. (Rantatupa, 1983, 651–652.) Vuorelan mukaan yksi alueen ainoista savutupia koskevista asiakirjatiedoista löytyy vuoden 1755 talonkatselmuspöytäkirjasta. Maininta koski varsin pienikokoista ja pohjakaavaltaan neliönmuotoista rakennusta, jonka ovisuussa oli eteisen kaltainen rakenne. Pöytäkirjassa

rakennuksen tuohikate määrättiin uudelleen tehtäväksi ja itse rakennus arveltiin paremmin saunaksi sopivaksi. Sellaisena sitä oli mahdollisesti ennen käytettykin, sillä pihapiiriin ei riihen lisäksi kuulunut erillistä saunarakennusta.

Vuonna 1939 Toivo Vuorela näki Kuortaneen Märjenjärvellä heinälatona käytettävän rakennuksen, jonka tiivis rakenne antoi olettaa sen olleen lämpöä pitävä.

Tämän pohjakaavaltaan neliön muotoisen rakennuksen seinät olivat 6,5 metrin pituiset ja sen sivuseinät olivat 13 hirsikerran korkuiset, ja päätyseinissä hirsikertoja oli 21. Ladoksi muuntautunut hirsirakennus oli välikatoton. Sen päätyseinien tarpeettomat salvoskolot osoittivat sen olleen välikatollinen, vaikka ne saattoivat olla peräisin hirsiorsista. Tuvan toisen sivuseinän seitsemännen hirsikerran kohdalla oli kaksi 35 x 35 cm kokoista ikkuna-aukkoa. Toisessa oli paikallaan vanha työntöluukku, johon oli kaiverrettu vuosiluku 1700. Tuvan hirret olivat pyöreitä myös sisäpuolelta lukuun ottamatta vasenta ovinurkkaa, jossa oli saattanut olla seinärakennetta tulisijan kuumuudelta suojaava lautaseinä. (Vuorela, 1949, 24.) Jäätyään pois käytöstä saivat vanhat rakennukset uusia käyttötarkoituksia. Pian alkoivat Järviseudun talot muistuttaa pieniä kyläkeskuksia, kun vanhoja rakennuksia ei maltettu purkaa. (Rantatupa, 1983, 651.)

Yhtäläisyyksiä Märjenjärven savutuvalla ja Väinöntalon savupirtti-hollituvalla ei ole paljoa, vaikka rakennustyyppiä määrittävä lämmitysjärjestelmä onkin samankaltainen. Huolimatta siitä, että rakennukset ovat mahdollisesti jopa samanikäisiä, on Väinöntalon savujohdoton asuinrakennus laajentunut kaksihuoneiseksi, ja sen sisätiloja valaisevat seiniin asennetut lasi-ikkunat. Seinähirret ovat sekä ulko- että sisäpuolelta suoriksi veistettyjä. Kun kyse on näinkin vanhasta rakennuksesta, on syytä olettaa, että rakennus on kokenut suuria muutoksia. Siksi emme voi vain arvioida sitä, mitä ensimmäisenä näemme. Yhtymäkohtiakin löytyy: rakennusta on mitä todennäköisemmin käytetty myös jonakin muuna kuin asuinrakennuksena, tästä kertoo nyttemmin kavennettu suuri oviaukko rakennuksen koillisseinällä. (Paalanen, 2017.) Asuinrakennuksen muuntuminen monihuoneiseksi on vaatinut pitkän ja monivaiheisen kehityksen. Käytännön tarpeet ohjasivat todennäköisesti asujaa muuttamaan kotinsa sellaiseksi, että oven edessä olisi edes jonkinlainen suoja. Varhaisimmat porstuat rakentuivat vain oven edustalle asetetuista riu'uksista, jotka muodostivat keilamaisen rakenteen, mutta nämä pisteiksi tai pisteporstuaiksi kutsutut kyhäelmät väistyivät Etelä-Pohjanmaalta 1900-luvulle tultaessa. Rakenteellisesti kiinteämmän suojan ovi sai vasta silloin, kun kattorakennetta jatkettiin niin pitkäksi, että sen alle saatiin rakennettua erillinen huonelisä. Tällaisia laajennoksia oli taannoin saunarakennuksissa. Toisinaan kattorakenne oli jatkettu niin pitkäksi, että sitä kannattelemaan oli rakennettu pylväät. Joskus katoksesta oli saatu täysin umpinainen, kun

jäljelle jääneet aukot peitettiin laudoituksella. Tämä menettelytapa on varsin nuori, sillä toteutuakseen se edellytti sahateollisuuden tuotteiden saatavuutta. (Vuorela, 1949, 26–28.)

Väinöntalon vuonna 1704 rakennettu savutupa on siirretty museolle vuonna 1959. Kooltaan tämä sulkanurkkainen rakennus on 8,3 m x 5,4 m, ja sen päätyseinässä oleva kamari on koko tuvan levyinen. Alajärven Menkijärven Seppälästä siirretty tupa on aikanaan toiminut Vaasan–Kuopion -maantien hollikevarina. (Tuomaala, 1966, 12.) Rakennus on laajentunut niin paljon, että sen ovet sijaitsevat rakennuksen pitkällä seinällä. On erikoista, että yleinen viitseliäisyys on ohjannut rakentajaa kamareiden tekoon, vaikka rakennuksesta puuttuu ovisuojia, joka kuului alkeellisempiinkin tupiin. Emme tiedä, kuinka rakennuksen menneisyys hollikevarina näkyy sen nykyisessä olomuodossa, emmekä sitä, onko käyttötarkoitus vaikuttanut rakennuksen olomuotoon. Tämä vaatisi perusteellisemmän rakennushistoriallisen selvityksen. Tuskin olen kovin väärässä, jos käsittelen kohdetta ensisijaisesti asuinrakennuksena, joka sittemmin on saanut muita funktioita.

Museoaluetta rajaa sen lävitse kulkeva pihatie, ja tämä on pihamaan korkein kohta. Savutupa on rakennettu liki tätä pikkutietä. Tontin korkeuserot ovat asettaneet ehtoja rakennuksen perusteille, kun koillisseinä on liki metriä matalammalla kuin lounaisseinä. Pienistä kivenmurikoista koottu perusta on rakennuksen lounaisseinällä niin korkea, että pienellä ovella varustettu rakennus on kellarin kaltainen. Liekö korkealla kivijalalla ollut tällainen funktio nykyisessä asussa tai aiemminkaan, vai onko tämä vain seurausta museoalueen haastavista maaperän muodoista. (Paalanen, 2017.)

Vanhimmat rakennukset olivat kokonaan vailla kivijalkaa, ja tällöin rakennuksen seinänvierustoja kiersivät niin ulko- kuin sisäpuolellakin multapenkit. Myöhemmin multapenkkejä rakennettiin vain sisäpuolelle. Vielä 1800-luvulla rakennuksia perustettiin siten, että kannatinkivet asetettiin salvoskohdille, kun muut osat täytettiin lisäkivillä. (Heikinmäki, 1988, 295.) Perustuksettomuus oli rakennuksille tuhoisaa, sillä alimmat hirret tulivat maanpinnan kosketuksen myötä lahonsyömiksi. Tämän vuoksi varhaisten rakennusten elinikä jäi lyhyeksi. (Vuorela, 1949, 196.) Emme tiedä, millaiset savutuvan perustukset ovat taannoin olleet, vai onko rakennus ollut alun pitäen täysin perustamaton. Jos näin on, onko mahdollista, että rakennus on mataloitunut alkuperäisestään, jollei kengitystöitä ole tehty. Pidän savutupaa suhteellisen matalana, sillä sen sivuseinät ovat vain 12 hirsikerran korkuiset. (Paalanen, 2017.)

Asuinrakennuksiin muodostui luonnostaan kellarien kaltaisia kaivannaisia, kun perustusten yhteydessä tehtävät multapenkit tarvitsivat rakentuakseen maa-ainesta. Etelä-Pohjanmaalla ei tuolloin vielä kellaritupia tunnettu, mutta ulkokellarit olivat tavallisia. Mikäli kivillä holvattu kellari

tuvan alla oli, kuljettiin sinne lattialuukusta. Jos kellareita oli porstuan tai kamareiden alla, kuljettiin niihin ulkokautta. (Räsänen, 1990, 432–433.) Savutuvan perustat ovat mahtipontiset, mutta niiden rakentamista ei ole ohjannut samanlainen käytännön kokemus tai osaaminen kuin vanhoissa kansanrakennuksissa. Rakennuksilta ei vaadittu lämmönpitävyyttä. Ryömintätila ei ole kasvanut korkeaksi multapenkkien rakentamisen myötä, vaan rakennuspaikan korkeuserojen vuoksi. Holvaamattomana sitä ei voida pitää kellarina, vaikka ulkoasu siihen ehkä viittäisikin. Toisaalta perustukset ovat varsin hyvät, sillä maaperän kosteus ei rasita rakennusta. Samankaltaisia perustuksia tavataan myös alueen muissa museorakennuksissa. (Paalanen, 2017.)

Säätyläiskoteja perustettiin jo 1700-luvulla, mutta Etelä-Pohjanmaalla – niin kuin maaseudulla yleensäkin – olivat rakennukset vailla kivijalkaa. 1700-luvulla julkaistut Pietari Kalmin väitöskirjat ohjeistivat rakentajaa perustamaan talonsa kunnolla, mutta käytännön vaikutuksia ohjeilla ei juuri ollut. Vasta Viaporin linnoituksen rakentaminen saattoi toimia eräänlaisena innoitteena, joka välitti kivirakentamisen taitoa laajemmin. Talonpoikaisissa ympäristöissä kivijalat yleistyivät 1800-luvun puolivälin jälkeen, ja niitä rakennettiin asuinrakennuksiin muiden korjaustöiden yhteydessä. (Vuorela, 1949, 196–197.)

Kuva 1 Savutupa koillisesta

Kuva 2 Savutupa etelästä

Savutuvan perustat ovat myöhäissyntyiset niin kuin koko museo. Pienistä kivenmurikoista koostuva jalka on malliltaan viehättävä, mutta poikkeaa tavanomaisista. (Paalanen, 2017.)

Väinöntalosta on kirjoitettu vuonna 1966 teos nimeltä: Evijärven Väinöntalo, jossa museon perustaja Väinö Tuomaala mainitsee rakennuksen rakenteeltaan sulkanurkkaiseksi savutuvaksi. (Tuomaala, 1966, 12.)

Kuva 3 Savutuvan itänurkka

Savutuvan hirret ulkonevat kuusikulmaisina rakennuksen risteävistä seinäosista. (Paalanen, 2017.) Teppo Korhosen mukaan kuusikulmaisia salvostyypppejä on kaksi, joista varhaisempi on kuusikulmainen olkasalvos. Kehittyneempi variaatio samaisesta on sulkanurkka, joka eroaa aiemmasta salvospohjassa olevalla hampaalla. Tämä rakenne saavutti 1500-luvulta alkaen suuren suosion Länsi-Suomessa, Keski-Suomessa ja osin myös Pohjanmaalla. Satakunnassa siitä kehittyi ehkä paikallisesti ominaislaatuinen, sillä siellä se säilyi edelleen 1800-luvulle saakka. (Korhonen,

1988, 20.) Keski-Suomen 1700-lukulaisissa aittarakennuksissa voidaan sulkanurkkaa pitää ominaisena, mutta täällä rakennetta käytettiin myös vanhimmissa asuinrakennuksissa ja saunoissa. Hämäläinen piti tätä nurkkatyyppiä nimenomaan lännestä tai Pohjanmaalta saapuneena, sillä sitä löytyy sieltä yhä edelleen aittarakennuksissa. (Hämäläinen, 1930, 245–246.) Sen sijaan Hämäläinen ei mainitse mitään siitä, ovatko Keski-Suomessa käytetyt sulkanurkat hampaallisia vai eivät.

Rakennuksen iän määrittäminen nurkkamuotojen perusteella on vaikeaa, mutta niistä voidaan tehdä joitakin päätelmiä. Vanhimpia nurkkamuotoja yhdistää pitkänurkkaisuus, jolloin hirsien päät ulkonevat seinäpinnasta niin sanotuiksi pölkyiksi. Tämän lisäksi sahattuja pintoja ei vanhimmissa salvorakennuksissa ollut, sillä käsisaha tuli rakentajien käyttöön vasta myöhemmin. Kirves oli tuon ajan rakentajan tärkein työkalu, eikä veistämällä tehdyissä salvoksissa esiinny pystysuoria tai jyrkkiä leikkausmuotoja. (Vuorela, 1949, 205.) Teppo Korhonen mainitsee yleisen hirsirakentamisen hiljalleen rappeutuneen, kun käsisaha otettiin käyttöön isonvihan jälkeen. (Korhonen, 1988, 20.)

Vaikka tämän rakennuksen salvokset ovat kirveellä veistettyjä, ovat hirsien päät suoria. Tuona aikana on siten ollut käytössä hirsien lyhentämiseen soveltuva saha. Savutuvan salvokset ovat hammastettuja, joten Teppo Korhosen määritelmän mukaisesti ne ovat sulkanurkkia. (Paalanen, 2017.) Vuorela tuntee tämän nurkkamuodon hammasnurkkana, ja tätä tyyppiä hän pitää luonteenomaisena Etelä-Pohjanmaalla vielä 1700-luvun rakennuksissa. Hammasnurkkaa käytettiin erityisesti lämpimiksi tarkoitetuissa asuinrakennuksissa, mutta myös muissa huolellisesti tehdyissä rakennuksissa kuten aitoissa.

Sen sijaan Keski-Suomessa, jota Vuorela yleisesti pitää eteläpohjalaisen kansanomaisen rakennustaiteen vaikutteiden alaisena, ei hammasnurkkaa tavallisesti tavattu. Vaikutussuhde on näin ollen syntynyt vasta myöhemmin. Hämeessä ja Satakunnassa hammasnurkkia tavattiin harvakseltaan tavattavia, vaikka toisin voisi kuvitella. Luonnollinen poistuma saattaa olla syy, miksei tätä rakentamisen tapaa tavattu muualla kuin Pohjanmaalla. (Vuorela, 1949, 207–208.) Sireliuksen mukaan aittarakennukset rakennettiin hammassalvoksella maan länsiosissa ja Etelä-Pohjanmaalla jo 1500-luvulla. Hammasnurkkainen oli myös eräs laukaalainen 1500-luvulta peräisin oleva aitta. (Sirelius, 1989, 193.) Ruotsin vanhimmat hammasnurkat ovat 1500-luvun lopulta, ja Vuorela mainitsee rakennetyypin ekspansiokeskukseksi Taalainmaan Leksandin seudun. Tämä osoittaa Ruotsin rakennusteknisen osaamisen päätyneen Etelä-Pohjanmaalle jo varhain.

Nurkkamuodoista ei ollut vakiintuneita nimityksiä, ja siksi samaisella nurkalla saattoi olla jokaisessa pitäjässä ja kylässä oma nimensä. Tavallista sulkanurkkaa käytettiin Etelä-Pohjanmaalla

vaatimattomampiin kohteisiin kuten ulkorakennuksiin ja kaivon kehiin. Tämä prunnipiinä, prunninkehäpiinä, sinkkanurkkana, pyynhätäjä ja sulkapiinä tunnettu salvostyyppi oli niin heiveröinen, että se piti varmistukseksi naulata kiinni alempiin hirsiiin. (Vuorela, 1949, 209.) Sulkanurkka, joka edellä esitettyjen lähteiden nojalla oli ennen sahalla valmistettuja nurkkamuotoja tyypillinen Keski- ja Länsi-Suomessa, oli peräisin Ruotsista, jossa se oli mahdollisesti myöhäisgotiikan ja varhopatsasseinän imitoinnin tuloksena kartanorakennuksiin 1400-luvun lopussa kehitetty. (Korhonen, 1988, 20.) On tulkinnanvaraista, onko nyt nähtävä savutupa sitten sulka- vai hammasnurkkainen. Voimmeko olettaa, että hampaalla varustettu sulkanurkka on rakenteellisesti katsottuna Vuorelan ja Sireliuksen tuntema hammassalvain? Yleisesti ottaen, ja jos ajatellaan Väinöntalon rakennuksia eräänlaisena mikromaailmana, ovat sen sulkanurkat hampaalla varustettuja. (Paalanen, 2017.)

Hirsirakentamisen tuhatvuotisen historian ajan salvosrakentaminen kehittyi Pohjoismaissa ja Venäjällä niin monisyiseksi, että pelkästään Pohjoismaista tavataan satoja erilaisia nurkkamuotoja. Pienimpiä eroja ovat olleet rakentajien omaleimaiset luomukset, mutta karkeasti nurkkamuodot voidaan jakaa neljään eri päätyyppiin. Ne ovat koirankaula, suora nurkka, sulkanurkka ja lyhytnurkka. (Vuolle-Apiala, 2007, 33.)

Kuva 4 Savutuvan piiluttua sisäseinää

Vanhan viisauden mukaan rakentajan tuli käyttää yhdessä rakennuksessa vain yhtä puulajia, koska eri puulajeilla on niille ominaiset kosteuskäyttäytymisen muodot. Vanhaa honkiintunutta mäntyä on pidetty rakentajan parhaana materiaalina, koska kuuseen verrattuna se on vähäoksisempi, mutta kauttaaltaan pihkaantunut. (Räsänen, 1990, 429.) Päärakennus salvottiin eli timprattiin yleisesti hongasta, mutta sen puutteessa käytettiin toisinaan myös kuusta. Näin meneteltiin ainakin Pohjanmaan ruotsalaispitäjissä, joissa laivateollisuus oli kuluttanut mäntyvarannot. Lapualla tehtiin myös näin, mutta siellä mäntymetsät olivat tuhoutuneet aktiivisen tervanpolton myötä. (Heikinmäki,

1988, 296.) Väinöntalon savutupa vaikuttaa olevan mäntypuusta tehty kuten muutkin museon rakennukset.

Jos palaamme tutkimuksessani hiukan taaksepäin, muistetaan, että Vuorelan mainitsema Märjenjärven savutupa oli rakenteeltaan pyöröhirsinen. Nyt nähtävä savutupa taas on veistetyistä hirsistä rakennettu. Tuonnempana työssäni huomataan, että samassa rakennuksessa voi olla niin pyöreä- kuin pelkkahirsisiä seinärakenteita. Voihan olla niinkin, että rakennuksen seinien hirret ovat saaneet suoraksi veistetyt pinnat vasta myöhemmin. (Paalanen, 2017.) Kaikki hirsirakennukset olivat alkujaan pyöröhirsisiä, mutta keskiajalta lähtien alettiin hirsiiä veistää suoriksi. Karjalassa pyöreähirsisyydestä muodostui tunnusleimallinen piirre. (Korhonen, 1988, 25.) Jos pyöreähirsisyyttä on pidettävä karjalaiselle puurakentamisen taidolle ominaisena, vaikuttivat pohjalaiset pelkkahirsisistä rakennuksista. Piiluumisesta tuli pohjalaisten kirvesmiesten keskuudessa varsinainen taidon mitta. Piilutun hirsiseinän ylhäältä alas ulottuva aaltoileva pinta oli peräisin herraskartanoista, joissa sitä tavattiin jo ennen 1700-lukua. (Vuorela, 1949, 204–205.) Alkujaan vain seinien sisäosia veistettiin suoriksi; näin oli 1600-luvulla. Seuraavalla vuosisadalla menettely saavutti niin suuren suosion, että tätä kiviseinää muistuttavaa pintaa jäljiteltiin myös aittarakennuksissa. (Korhonen, 1988, 24–25.) Toisaalta hirsien suoriksiveistämällä oli myös siisteyteen liittyvä funktio, sillä verrattain yleisesti myös Karjalan savutupien sisäseinät oli sisäosiltaan veistetty. Veistojälki ylsi vain savurajaan saakka eli pintaan, jota yleisemmin puhdistettiin. (Sirelius, 1989, 192.) Savutuvan rakennusajankohta asettuu siis aikaan, jolloin pyöreähirsisyys oli vasta syrjäytymässä. Rakennus on saattanut aluksi olla pyöröhirsinen, ja tätä teoriaa puoltavat myös jotkut ullakon pyöreät seinähirret. Ovatko nyt nähtävän rakennuksen hirret olleet aluksi vain sisäpuolelta veistettyjä, ja silloinkin vain asuinkerroksen korkeudella? Tämä saattaa olla syy siihen, miksi ullakon hirsiiä ei ole katsottu tarpeelliseksi veistää suoriksi. Museossa esiintyvät rakennukset ovat miltei järjestään pelkkahirsisiä. Niiden osalta voidaan ehkä väittää, että pyöröhirsisyys on väistynyt alueelta jo varhain. (Paalanen, 2017.)

Kuva 5 Savutuvan pyöreitä ullakon seinähirsiä

Ainakin teoriassa saattoivat savutuvat olla jo 1500-luvulla lyijyputteisilla lasi-ikkunoilla varustettuja. Käytännössä tällaiset ikkunat olivat harvinaisia vielä 1600-luvulla niin maan itä- kuin länsiosissakin, vaikka ruotsalaisia lasimestareita kulki pitkin Pohjanmaata. (Korhonen, 1988, 24.) Savupirtti-hollituvan tuvassa on kaksi ikkuna-aukkoa ja kamarissa yksi. Lasi-ikkunat ovat ainakin vaihdettuja, lieneekö rakennuksessa aiemmin sellaisia edes ollut. (Paalanen, 2017.) 1700-luvun lasi-ikkunat olivat kymmenistä pienistä lasiruuduista tehtyjä lyijyputteikkunoita. (Korhonen, 1988, 24.) Tässä ne ovat suuria yksilasisia urapuiteikkunoita, joiden ulkopuolelle kiinnitetty valeristikko hämää katsojaa antaen kuvan vanhemmasta ikkunatyypistä.

Kuva 6 Savutuvan kaakkoisseinä

Ikkunat ovat keskenään samanlaisia, kooltaan 87 x 97 cm, ja yhdessä ikkuna-aukossa on kaksi puista ikkunapuitetta. (Paalanen, 2017.) Pohjoismaihin lasi-ikkunat tulivat vasta suhteellisen myöhään, vaikka lasin valmistamisen taito on ikivanha; onhan sitä valmistettu Egyptissä jo 300 vuotta eaa. Vaikka Suomen ensimmäinen lasitehdas avattiin Uuteenkaupunkiin vuonna 1681, kehittyi lasiteollisuus Suomessa vasta 1800-luvulla. Etelä-Pohjanmaan merkittäviä tehtaita olivat Pirttikylään vuonna 1796 perustettu Bergan lasitehdas ja vuonna 1812 Mustasaaren perustettu

Grönvikin lasitehdas. Savujohdottomat asuinrakennukset olivat lasi-ikkunattomia, sillä niiden valonlähteinä ja savun poiston väylinä toimivat seiniin hakatut aukot. Sireliuksen mukaan vasta lasi-ikkunoiden myötä pirtistä muuntui tupa. (Vuorela, 1949, 223.) Toisaalta kyseisen kansatieteilijän mukaan pirtti oli yksinomaan savujohdoton asuinrakennus, joka uloslämpiväksi vaihtumisen jälkeen muuntui tuvaksi. (Sirelius, 1989, 190.) Todennäköisesti Väinöntalon savutuvassa ei ollut alkujaan ikkunoita, ja vasta rakennuksen myöhemmissä käyttötarkoituksissa siihen on sellaiset asennettu. Nykyiset ikkunat ovat selkeästi melko uusia. (Paalanen, 2017.)

Vanhat ovet poikkeavat uudemmissa kokonsa puolesta. Monikäyttöisessä asuinrakennuksessa tehtiin tavan mukaan myös puhdetöitä, ja ovesta oli siksi mahdollista kulkemaan mahdollisten tarve-esineiden kera. Oven matalalla profiililla haettiin turvallisuutta, sillä siitä kulkiessaan piti tulijan asettua epämurkkaan asentoon. Toisaalta ovien mataluus oli seurausta korkeasta kynnyksestä, jonka tehtävä oli pitää ulkoa tuleva kylmyys loitolla. Muutoin olisivat lattialla leikkivät lapset saattaneet joutua kylmälle alttiiksi. (Vuorela, 1949, 227.) Tämän savutuvan ovesta on suora kulku kiukaalla lämmitettävään tupaan, jolloin yhdellä oven avauksella tuvan lämpötila on saattanut laskea huomattavasti. Oven edessä ei ole ovisuojaa eikä itse ovessakaan juuri mainittavaa kynnystä. Tähän kaksihuoneiseen rakennukseen on kaksi ulko-ovea, joista toinen vie suoraan kamariksi nimettyyn tilaan, josta kuljetaan myös tupaan. (Paalanen, 2017.)

Kuva 7 Savutuvan ulko-ovi

Etelä-Pohjanmaalla vanhimmat ovet olivat lautaovia, ja sellaisina ne keskiajan lopulle säilyivät. Nämä laudoista kyhättyt ovet tunnettiin foori- tai pienaovina, joista jälkimmäinen nimitys johtuu oven pystylautoja yhdistävästä pienasta. (Vuorela, 1949, 228–229.) Tällainen on savutuvan toinen

ulko-ovi, joka vie suoraan kamariksi nimettyyn tilaan Tuvan nykyinen ulko-ovi on sen sijaan peilirakenteinen. Kumpikaan näistä ovista ei ole mainittavan matala jos ei leveäkään, eikä niissä ole korkeaa kynnystäkään. Jos ajattelemme ovea, joka joutuu ajoittain kovalle rasitukselle, on pidettävä todennäköisenä, etteivät 300-vuotiaan rakennuksen ovet voi enää olla alkuperäisiä.

Jos oletamme ensimmäisen huonelisän olleen ovisuojaksi rakennettu porstua, ei Väinöntalossa oleva savutupa olekaan kamarillinen. Tämä nyttemmin varastokäytössä oleva lisähuone on mahdollisesti alkuaan ollut porstua. Siksi ovi, joka vie suoraan tupaan, on todennäköisemmin vasta myöhemmin lisätty; mainitsemani asuntohistorialliset kuvaukset valottavat asiaa tällä tavoin.

Kuten mainitsin, kertoo museon savutuvan nykytila sen olleen aikaisemmin jossakin muussa käyttötarkoituksessa. Perustelen väittämää sillä, että nyt käytettävällä ulko-ovella ja täytehirsillä on peitetty rakennuksen koillisseinässä oleva suuri oviaukko. Jos näin on, on ”kamariin” vievä oviaukko alkuperäisempi. Teoriaa tukee myös ovien poikkeava rakenne: kamarin ovi on selkeästi kehittymättömämpi kuin tuvan karmillinen peiliovi. (Paalanen, 2017.) Nykyisin ulko-ovena käytettävä ovi on peilirakenteinen, vaikka peiliovet kävivät yleisiksi kansanomaisessa rakentamisessa vasta 1700-luvulla. (Vuorela, 1949, 230.) Kolmepeiliset ovet, jollainen savutuvan ovikin on, yleistyivät 1700-luvun kuluessa ja maaseudulla vasta seuraavalla vuosisadalla. (Korhonen, 1988, 47.) Näin nähtynä kyseinen peiliovi on kenties vasta 1800-luvulta. Kamariin vievä ulko-ovi taas on laudoista tehty, joten se saattaa olla edellä kuvattua vanhempi. Paljon käytettyinä ja kuluvina osina mahdollisesti molemmat ovet on vaihdettu, mutta kamarin oven oviaukkoa ei ole tuettu karmein tai karoin. (Paalanen, 2017.)

Kuva 8 Kamarin oviaukko

Savutuvan tulisija on heti ovesta astuttua oikealla, ja sen pesän suu osoittaa kohti pitkää seinää. Jos liedeksi määritetään penkkimäiseksi muurattu rakenne pesänsuussa, on tulisija siinä tapauksessa liedellinen, sillä yhdestä laakakivestä muurattu penkkimäinen rakenne ulkonee pesästä noin 45 senttimetriä. (Paalanen, 2017.) Ilmari Talven mukaan rakennus on silloin määritettävä tuvaksi, sillä pirteissä ei ruokaa valmistettu. (Talve, 2012, 45.) Onko kyseessä oleva savujohdoton asuinrakennus sitten nähtävä savutupana vai -pirttinä, on epäselvää. Väinö Tuomaala itse nimesi rakennuksen savutuvaksi (Tuomaala, 1966, 12.), mutta nykyisin se esitellään museon kävijöille savupirtti-hollitupana; nimitys kattaa molemmat termit. (Paalanen, 2017.)

Kuva 9 Kiuasuuni

Pelkän tulisijan analysoimisella emme saa varmuutta rakennuksen tyylistä, sillä se on muurattu paikalleen vasta myöhemmin, vuonna 1971. Muurarina toimi evijärveläinen 90-vuotias muurarimestari, joka oli nuoruudessaan asunut savutuvassa. (Järviseudun Joulu, 1971, 40.) Kiuas on muurattu melko tasaiseksi, ja sen pinnassa näkyvät kivet ovat keskenään erikokoisia ja -muotoisia. Taidokkaasti muuraamalla kiukaasta on saatu symmetrinen.

Kuten kuvasta 9 nähdään, on savutuvan tulisijassa avoin laki, joten savu nousee lämmitettäessä pesän suusta ja avonaisesta laesta kohti tuvan matalaa kattoa. Ajatus tulisijan toimivuudesta on hypoteettinen, sillä tulisijaa ei todellisuudessa käytetä. (Paalanen, 2017.) Teppo Korhonen pitää tällaista liedellistä savu-uunia Länsi-Suomelle tyypillisenä, mutta tuvan uuni on hänen mukaansa vaakasuuntaisella holmilla varustettu. (Korhonen, 2006, 96.) Toisaalta Länsi-Suomessa tavattavat kiukaat olivat tavan mukaan avolakisia, mutta niistä puuttui liesi. (Heikinmäki, 1988, 437.) Alfred Kolehmainen teoksessa *Suomalaiset uunit* on piirros Väinöntalon savutuvan tulisijasta, ja tässä yhteydessä se mainitaan rekonstruktiksi 1700-luvun alajärveläisestä savu-uunista. (Kolehmainen, 1981, 141.) Jotta asiaan saataisiin selvyys, olisi asiasta tehtävä jonkinlainen linjanveto.

Valitettavasti verrokkikohteita Etelä-Pohjanmaan savupirteistä tai -tuvista ei enää ole, kun

asiakirjatiedotkin, joissa luonnehdittaisiin savujohdottomia asuinrakennuksia, ovat vähäisiä. (Paalanen, 2017.) Toisaalta pirttiä voi pitää hyvin vanhakantaisena, sillä savutupa yleistyi maassamme 1100-luvulta alkaen. Tuolloin se syrjäytti asuinpirtin vanhan ruotsinkielisen asutuksen naapurustoissa Varsinais-Suomessa, mutta myös keskiajan uudisasutusalueilla kuten Karjalassa, Savossa, Uudellamaalla ja Pohjanmaalla. Tornionjokilaaksossa kiuaspirtti säilyi uunituvan rinnalla ainakin 1700-luvulle saakka. Muualla Pohjois-Pohjanmaalla pääasuinhuoneen nimenä säilyi edelleen pirtti, vaikka sen tulisijaan omaksuttiin savutuvalla ominainen liedellinen leivinuuni. (Valonen, Vuoristo, 1994, 17–19.) Varsin myöhäiseksi ajoitettavan savujohdottoman asuinrakennuksen tyypiksi sopisi mielestäni parhaiten savutupa, sillä laajentumista osoittava rakennus on katsottava ikänsä puolesta savupirtiksi sopimattomaksi.

Alkuun tuvat olivat välikatottomia, mutta välikattoja alettiin yleisesti rakentaa jo keskiajalla. Usein muoto oli holvimainen, jonka voidaan katsoa palautuvan linna-arkkitehtuurista tuttuun tynnyrimuotoon. Tavallisesti välikatot rakennettiin kuitenkin kaksi-, kolmi- tai nelilappeisiksi, sillä savuverho jäi silloin korkeammalle, eikä se näin haitannut tuvassa olemista. (Korhonen, 2006, 96–97.) Vaikka Länsi-Suomessa savu tavallisesti johdettiin seinään tehdyn luukun kautta ulos, (Korhonen, 1988, 21–22.), ei Väinöntalon savutuvan seinissä näy merkkejä tällaisista. Ne ovat saattaneet hävitä ikkunoiden asentamisen myötä. Jos rakennus on alkuperäisasussaan ollut sisäänlämpiävä, on merkillistä, ettei rakennuksen seinäpinnoissa näy nokea. Toki se on saattanut kulua pois. Lisäksi tuvan välikatto on matala ja muodoltaan vaakasuora, joten sen toimivuutta on epäiltävä, kun kyseessä on rakennus, jossa savuverho viipyili katon tuntumassa ennen hälvenemistään. Välikattoa kannattelevat kuusi ortta, ja sisätilojen korkeus on korkeimmillaan vain kaksi metriä.

Ainoa yläpohjaan käyvä kulku on rakennuksen etelänurkassa, jossa välikaton ponttaamattomat laudat saa siirrettyä niin, että pääsy ullakolle on esteetön. Tämä varastona toimiva tila on täytetty erinäisillä tavaroilla. Nähdäkseni se saattaa olla syy siihen, miksi välikatto on rakennuksessa matala ja vaakasuora: näin se on saatu hyödynnettyä. Ullakon päätyseinissä on joitakin epämääräisiä ja tarpeettomia salvoskoloja, jotka saattavat olla merkkejä vanhan välikaton kannatuksesta. Jos tulkintani osuu oikeaan, on rakennuksen välikatto ollut taannoin 20 senttimetriä korkeampi ja kaksilappeinen. (Paalanen, 2017.) Vasta välikaton vaakasuoristumisen myötä alkoi ullakkotiloilla olla varastonomaisia piirteitä. (Sirelius, 1989, 200.)

Olen sitä mieltä, että nykyinen välikatto on rakennettu savutupaan vasta myöhemmin, ja se on tehty erilaiseksi kuin katto alkujaan on ollut. Perustelen väitteen sillä, että välikattoon käytetyt

puumateriaalit ovat sahateollisuuden tuotteita, joita ei vielä kansanomaisessa rakentamisessa tavattu. Rakennuksen voidaan katsoa muuntuneen suuresti sen siirtyessä museokäyttöön.

Päätyseinät ovat huipulle asti hirttä, ja seinäpinnoista ulkonevat vuoliaiset kannattavat varsinaista harjakaton vesikattorakennetta. (Paalanen, 2017.) Vuoliaiskattorakennetta voidaan pitää salvosrakennukselle luontevana, sillä kaikkialla Euroopan havumetsävyöhykkeillä katot rakennettiin näin. Toisaalta puista rakennetta hyödynnettiin myös Välimeren pohjoispuolen kivirakennuksissa. Aiemmin tätä laakeata vesikaton muotoa suosineet Keski-Euroopan alueet siirtyivät 1100-luvulta alkaen gotiikan vaikutuksesta jyrkempään katon muotoon. (Korhonen, 1988, 19.) 1700-luvun alussa rakennetun savutuvan vesikate on vaihdettu jo useaan kertaan, ja nykyinen kolmiorimallinen huopakatto on näistä modernein. Rakennus ei tältä osin täytä kansanomaisen rakennustaiteen määreitä. (Paalanen, 2017.)

3.2 Riihi

Riihi-sana lienee alun perin tarkoittanut kuivaamiseen tarkoitettua tulisijallista huonetta. Terminä se on suomalais-permiläisen kielikauden peruja, joka taas arkeologisesti katsottuna vastanee kivikautta. Samankaltaisia laitteita on käytetty pitkään eri puolilla Eurooppaa. Rautakaudella, kun kiuashuoneet tulivat yleisesti käyttöön, muodostui riihestä itämerensuomalaisten keskuudessa myös viljan kuivaamiseen ja puimiseen käytetty huone. Näillä leveysasteilla viljan puiminen ei onnistunut ulkosalla. (Valonen, Vuoristo, 1994, 38.) Tähtikäpäissään kuivattu vilja osoittautui taudeista vapaaksi ja siten tuoreeltaan puitua kestävämmäksi. Siksi se soveltui paremmin myös uudelleen viljelyskäyttöön. Tämä on todennäköisesti vaikuttanut siihen, että riihi osoitti ekspansiovoimaa vielä varsin myöhäisinä aikoina. (Vuorela, 1949, 174.)

Asuinrakennuksen ja riihen historia ei ole kovinkaan eriaikainen. Tämän osoittaa myös Aleksis Kiven *Seitsemässä veljeksessä* oleva totuudenmukainen kuvaus, kun uudisraivaajiksi siirtyneiden talonpoikien oli sopeuduttava primitiivisiin oloihin. Veljekset käyttivät asuinrakennusta saunana, riihenä ja eläinsuojana. Sirelius on osoittanut, että menneinä aikoina kyseinen menettelytapa oli yleinen. Toisinaan kiertelevät kaskenviljelijät asuivat saunoissa ja joskus riihissä. (Vuorela, 1949, 16.)

Väinöntalon riihi on muihin rakennuksiin nähden kaikkein etäisin, sillä on sijoitettu aivan museon tontin rajan tuntumaan. Riihet sijoitettiin yleisestikin etäämmäs asuinrakennuksista. On muistettava

museotoiminnan rajalliset resurssit ja ymmärrettävä, että suuren ulkomuseon rakentaminen on vaatinut tekijältään kompromisseja.

Kuva 10 Väinöntalon riihi

Lähemmäksi päästyäni kiinnitän huomioni riihen seiniin, jotka ovat ajan kuluessa rapistuneet harmaiksi. Merkillepantavaa on niiden samankaltainen muoto kuin savutuvassa. Liki 400-vuotiaaksi mainitun riihen seinät eivät kerro, ovatko hirret olleet niissä alkujaan pyöreitä vai veistettyjä, sillä nykyinen muoto on jotakin siltä väliltä. Tulkinnanvaraisuutta osaltaan tuo se, että jotkin seinistä ovat selkeästi pyöröhirsisiä, kuten vaikkapa rakennuksen luoteisseinä. Myös sisätiloissa suurin osa hirsistä on pyöreänmuotoisia, mutta joiltakin osin hirsiiä on veistetty. Rakennus on salvottu samankaltaisesti kuin edellä nähty savutupa, mutta tätä salvostyyppiä on käytetty näemmä sekä pyörö- että pelkkahirsissä rakennuksissa. Todennäköistä on, että hirsiiä on veistetty tarvittaessa ja rakennuksen jo ollessa käytössä.

Riihi on kaksihuoneinen. Sellainen se lienee ollut alun pitäenkin, sillä rakennuksen väliseinä on salvottu kuin ulkoseinät konsanaan. (Paalanen, 2017.)

Kuva 11 Riihen nurkkasalvos

Kuva 12 Riihen väliseinän salvos

Kuva 13 Riihen koillisseinä

Suomalaiset riihet eroavat venäläisistä ja virolaisista monessa suhteessa, mutta erot eivät ole niin suuria, etteikö niissä olisi jotain samaa. Erään tseremissiläisen riiden muoto viittaa siihen, että suomalaista riihtä voidaan pitää korkeintaan sitä kehittyneempänä, sillä molemmissa viljan tappaminen tapahtui ainakin osittain riiden sisäpuolella. Volgan seudun riihissä viljan puiminen tapahtui kokonaan rakennuksen ulkopuolella, ja siksi ne olivat matalampia kuin suomalaiset. Näissä parret olivat niin korkealla, että riihettäminen ja viljan tappaminen onnistui samanaikaisesti. Virolaista riihitupaa käytettiin myös asuntona, ja siksi lämmittämiseen käytettävä kiuas on siinä erilainen kuin suomalaisissa riihirakennuksissa.

Suomessa on kaksi riihityyppiä, joista ensimmäinen on tämä mainittu yksittäisriihi. Tämä yleisemmin Itä-Suomessa tavattava riihityyppi on käytännössä luuvaton, ja siksi kaikki riihettämiseen liittyvät toimet tapahtuivat kiuashuoneessa. Poikkeuksena luuvattomiin riisiin on mainittava ruumenhuone, jotka saatettiin sijoittaa riiden läheisyyteen. (Heikel, 1887, 153–154.) Järviseudulla riihet pysyivät yksihuoneisina niin kauan kuin riisiä rakennettiin; tapa saattaa olla perua savolaisvaikutuksesta alueella. (Räsänen, 1990, 490.) Toisaalta riihirakennuksella lienee samankaltainen historia Etelä-Pohjanmaalla kuin muuallakin Suomessa, ja ehkä siksi yksinäisriiheet säilyivät täällä myöhään pientalouksissa ja torpissa. (Vuorela, 1949, 174.) Riiden kehittyneempänä muotona voidaan pitää luuvallista riihtä, sillä siinä puiminen suoritettiin erillisessä huoneessa, luuvassa. (Heikel, 1887, 156.) Luuvallisen riiden etu oli ilmeinen, sillä siinä puiminen ja viljan kuivaaminen onnistui helpommin samanaikaisesti. Suuremmissa talouksissa riihi kasvoi niin suureksi, että toisinaan sen jatkoksi kiinnitettiin toinen riihuone, ja tavanomaiseksi tullut olkilato siirtyi tässä toiselle sivuseinälle. Muutoin olkilato oli luuvan jatkona. (Korhonen, 1988, 33.)

Väinöntalon riiden luoteisseinän hyväkuntoisuus puhuu sen puolesta, että rakennuksessa on kahden huoneen lisäksi ollut lisäksi jokin jatke, joka on suojannut tätä seinää sateelta ja auringonpaisteelta.

Väittämää voidaan perustella myös sillä, että rakennuksen pitkät seinät jatkuvat niitä risteävästä luoteisseinästä huolimatta huomattavan pitkälle. Mitä todennäköisemmin luoteispäässä on sijainnut olkilato, sillä nyttemmin päätyseinäksi muuntunut luoteisseinä on alun perin ollut vailla päätykolmiota. Mikäli luoteispään jatkumo olisi ollut toinen kiuashuone, olisi hirsiseinä rakennettu ylös asti, koska muutoin savuinen ilma olisi tunkeutunut luuvaan. (Paalanen, 2017.)

1600-luvun järviseutulaisista riihistä on vain vähän tietoa kenties siksi, että ne paloivat usein. Riihihuone oli lämmitettävä tulikuumaksi, jotta puitava elo saatiin riittävän kuivaksi. Tämän lisäksi riihityyppien esiintyvyydestä voi olla harhaanjohtavia tietoja, kun esimerkiksi perinnönjaon yhteydessä tehdyt kartoitukset saattavat todeta riihen joko olleen tai sen puuttuneen. Tarkempaa tyyppimäärittystä ei ole usein tehty, mutta Järviseudulla tiedetään olleen myös luuvallisia riihiä. (Junnila, 1983, 362–363.) Edellä mainittu väite Järviseudun yksittäisriihistä ei siis ole välttämättä paikkansa pitävä. Museossa nähtävää riihtä ei tule sekoittaa järviseutulaiseksi, sillä se on peräisin Teerijärveltä. Väinöntalon kaksihuoneinen riihi on mahdollisesti alueen tavanomaista mallia suurempi. Alkuperäisessä ympäristössään se on saattanut olla mahdollisesti vielä suurempi, tai näin ainakin rakennuksen luoteisseinä antaa olettaa.

Kuva 14 Riihen luoteisseinä

Koska Väinöntalon riihi on monihuoneinen, on yksittäisriihen kuvailu tarpeetonta, vaikka yksihuoneinen malli olisikin ollut Järviseudulle tyypillisempi. (Paalanen, 2017.)

Kuva 15 Riihen luoteisseinä

Ruotsalaisperäinen luuva kotiutui aluksi maan lounaisosiin, josta se rantautui Länsi-Suomeen. Pietarsaarelaisessa Pinnonäsin kartanossa tiedetään olleen luuvariihi vuonna 1556 ja Kurikassa sellainen oli sata vuotta myöhemmin. (Heikinmäki, 1988, 333.) Luuva oli mahdollisesti alun perin irrallinen rakenne, ja sellaisena se ruotsalaisten mukana Suomeen saapui. Tällöin vilja puitiin tuoreeltaan, ja niin tekivät myös ahvenanmaalaiset myöhemmin. Riihettämällä saavutettiin parempi itävyys, joten pian myös ruotsalaiset luopuivat tuoreeltaan puimisesta.

Väinöntalon riihen luuvan aukot selittyvät sillä, että luuvallinen riihi oli kaksiosainen, ja viljan kuivaaminen tapahtui edelleen kiuashuoneessa. Tämän jälkeen kuivat lyhteet ohjattiin lianläven kautta luuvaan, jossa puiminen tapahtui. (Sirelius, 1989, 232.) Luukku, joka yhdistää riihen ja luuvan, ja josta annetaan puitavat elot lyhteissä luuvaan, on uurteissaan liikkuva. Ulkoseinien pienillä luukuilla taas säädetään kiuashuoneen lämpötilaa. (Vuorela, 1949, 180.) Tällaiset piirteet toistuvat myös Väinöntalon riihessä.

Riihen kiuashuoneen seinät ovat sisäpinnoiltaan noesta mustuneet. Ilmiö selittynee tulisijan hormittomuudella, joten savujohdoton kiuas on tuottanut kaiken savukaasun tähän huoneeseen. Kun riihihuoneessa ei puintia suoritettu seiniä vasten, ovat sisäpinnat saaneet tummaa rauhassa. Huoneen pituussuunnassa kulkee matalalla, noin 1,8 metrin korkeudella kaksi niskaa, ja ylempänä miltei katon rajassa sijaitsevat toiset samanlaiset. (Paalanen, 2017.) Tästä syystä riihi on määritettävä kaksipistoiseksi, kun näiden niskojen varaan asetettiin vastaparret. (Vuorela, 1949, 178.) Koska riihi ei tällä hetkellä kuulu museon näyttelyyn, ei parsia ole riiheen järjestetty. (Paalanen, 2017.)

Kuva 16 Riihihuoneen koillisseinän sisäpinta

Kuva 17 Lianläven

Luoteisseinässä oleva aukko on kooltaan selkeästi suurempi, mutta nyttemmin se on peitetty hirrenpätkillä. Aukossa ei näy merkkejä kiskoista, joten se ei ehkä ole ollut suljettava.

Kuva 18 Riihen pohjoisnurkka

Kuvasta 18 nähdään, että riihen pohjoisnurkan hirret jatkuvat risteävästä seinästä huolimatta varsin pitkiksi. Nämä on veistetty niin, että lisäosan hirret kiinnittyvät niihin. Kaksi alinta hirttä on siten kiinnitetty riihiratin jatkoksi kuten ylemmätkin. Niiden välissä olevien kahdeksan hirren päädyt ovat lyhyempiä, joten kokonaisuuteen on kuulunut yksi suuri oviaukko. (Paalanen, 2017.)

Kuva 19 Riihi etelästä

Museon mukaan riihi on rakennettu vuonna 1619 ja se on peräisin Teerijärveltä. (Paalanen, 2017.) Tämän tyyppinen luuvariihi saattoi olla jo tuona aikana melko tavallinen ainakin rannikkoseuduilla, mutta yleisemmin riihihuoneeseen käyvä ovi sijaitsi yksittäisriihestä poiketen rakennuksen sivuseinässä. (Vuorela, 1949, 178.) Kiuashuoneen ovi on kuitenkin päätyseinässä, mutta luuvan ovi on sivuseinässä. Nämä ovet ovat mitä todennäköisemmin myöhemmin vaihdettuja, sillä ovet ovat nopeasti kuluvia rakennuksen osia. Kooltaan ovet ovat pienikokoisia, mutta tasamittaisista

sahalaudoista valmistettuja. Riihihuoneen ovea alkuperäisempi on kenties luuvaan vievä ovi, sillä se on niin sanottu juurakko-ovi (Paalanen, 2017.), jollaisia riihen ovet tavallisesti olivat. (Vuorela, 1949, 181.)

Kuva 20 Luuvan juurakko-ovi

Riihen perustukset on tehty pienistä luonnonkivistä, ja rakennetta kantavat kivet sijaitsevat ainoastaan ulkonurkkien ja väliseinän nurkkien kohdilla. Maan huonon kantokyvyn seurauksena on rakennus painunut maahan kiinni. Tämä voidaan nähdä tuhoisana rakennusta kohtaan, mutta toisaalta tahattoman alkuperäisenä: kuten tiedämme, ei rakennuksia juuri 1600-luvulla perustettu.

Riihihuoneen puisen lattian ovinurkassa on suurehko aukko. Se kielii kiukaan entisestä sijasta, joka nyttemmin on jäänyt täyttämättä. Kiuasta ei rakennukseen enää kuulu ehkä siksi, että riihi ei kuulu museon varsinaiseen näyttelykokonaisuuteen, vaan se toimii varastorakennuksena. (Paalanen, 2017.) Riihissä kiukaat olivat kuin saunoissa, mutta myöhemmin kiukaat olivat tiilirakenteisia. Tulisija muurattiin usein suoraan maan päälle ja seinän viereen jätettiin korttelin verran tilaa, joka täytettiin hiekalla, ettei kuumaksi lämmitetty kiuas olisi polttanut seinää. (Vuorela, 1949, 180.)

Myös luuvan lattia on puinen, joskin se on toteutettu eri tavalla kuin riihihuoneessa, sillä laudoista rakennetun lattian päädyt työntyvät hirsirakenteen lävitse rakennuksen pitkällä seinillä. Lattian iän määrittäminen on helppoa siksi, että lattiaan käytetyt ponttilaudat ovat sahateollisuuden tuotteita. Tätä seikkaa tärkeämpänä on pidettävä rakennuksen toiminnallisuutta: arvatenkin puimiseen käytettävän tilan lattialta on vaadittu tiiviyyttä, ja tässä huoneessa sitä on voitu parantaa helposti ulkopuolelta käsin. (Paalanen, 2017.)

Kuva 21 Luuvan lattialaudat työntyvät hirsirakenteen kolmannen hirsikerran varauksesta rakennuksen seinätasoon

Riihen lattian tiiviyyteen tuli kiinnittää tarpeeksi huomiota, ja kenties ne siksi tavattiin joskus jättää lattiat, jos riihen perustana oli sopiva kalliopinta. Joskus riiheen tavattiin tehdä savipermanto. Yleisesti oli tapana tehdä lattia tukevista haljaspuolikkaista ja joskus hirsistäkin. Sellaisia ei ole ollut enää pitkiin aikoihin, sillä petkeleellä puiminen söi puun pintaa niin paljon, että lattiat kuluivat nopeasti. (Vuorela, 1949,178.) Ehkä tästä syystä luuvan lattia on Väinöntalon riihessäkin vaihdettu.

Luuvan länsinurkalla on lattiassa aukko, ja siitä on pääsy maasta korotetun lattian alapohjaan. (Paalanen, 2017.) Tätä luuvan alla olevaa tilaa kutsutaan ruumennokseksi tai luuvalukseksi, ja siellä tavattiin säilyttää puimissa syntyneitä ruumenia eli hauteita. Eteläpohjalaisten riihien ruumennos oli matala, kun taas etelämpänä – Uudellamaalla, Varsinais-Suomessa ja Etelä-Satakunnassa – ne olivat korkeampia. (Vuorela, 1949, 180.) Väinöntalon luuvalunen on noin 40 cm korkea.

Riihi mainitaan museon vanhimmaksi rakennukseksi, mutta tästä huolimatta rakennuksella on toisarvoinen asema museon toiminnassa. Ehkä rakennus toimii parhaiten varastorakennuksena, ja sen valjastaminen näyttelytoimintaan tuottaisi hankaluutta. Onhan rakennus toisaalta kaukana museon varsinaisesta pihapiiristä. (Paalanen, 2017.)

3.3 Savusauna

Salvosrakenteinen sauna on sekä rakenteellisesti että tilan jäsentelyn suhteen samankaltainen kuin se sisaret, pirtti ja riihi, ja siksi niiden saapuminen Suomeen on oletettavasti tapahtunut samoihin aikoihin. Kun asuinrakennusta alettiin pirttiajan jälkeen nimittää tuvaksi, jäi pirtti-sana käytäntöön Länsi-Suomessa, nyt kuitenkin toisessa merkityksessä – saunarakennuksen nimenä. Siksi sauna-

sana on mahdollisesti tarkoittanut alun pitäen vain löylyssä oloa. (Korhonen, 1988, 32.)

Rakennustyyppin kehittyminen erilliseksi on tapahtunut myöhemmin, koska alkuaan kylpeminen tapahtui asuinhuoneessa, ja kenties siksi vanhasta savusaunasta on löydettävissä vanhoja pirtin jäänteitä. (Sirelius, 1989, 223.) Saunaa tai saunomista voidaan pitää kuitenkin kiinteästi maaviljelyskulttuuriin kuuluvana, sillä taannoin sauna kuului jokaiseen taloon ja torppaan. Saunaa lämmitettiin kerran viikossa, mutta kesäisin ja erityisesti riihettämisen alettua päivittäin. (Vuorela, 1949, 161–163.) Edellä esitellyt savutupa ja riihi osoittavat muodollaan niin kehittyneitä rakennustyyppisiä, että nyt nähtävä sauna esiintyy niiden rinnalla pienenä ja vaatimattomana rakennuksena. Yhtäläisyyksiäkin löytyy, sillä niitä kaikkia yhdistää savujohdottomuus.

Savusauna on tuotu museolle sen perustamisen aikoihin. Tämä rakennus omaa täysin erilaisen historian kuin muut museon muut rakennukset; se perustuu kuvaan, jota emme tunne. Savusauna sijaitsee poikkeuksellisesti museon keskeisimmän pihapiirin laidalla, mutta edelleen hyvin lähellä muita rakennuksia. (Paalanen, 2017.) Tiedetään, että saunat sijaitsivat ennen pihapiirin ulkopuolella. (Räsänen, 1990, 488.)

Kuva 22 Savusaunan kaakkoisseinä

Museon keskeisin pihapiiri on kumpuileva. Maasto jättää savutuvan tapaan merkkinsä myös savusaunaan. Savusaunassa maaperän korkeuserot vaikuttavat rakennuksen toiminnallisuuteen, sillä saunan kiuasta lämmitetään rakennuksen alapuolelta. Varsinaista rakennusvuotta ei ole mainittu (Paalanen, 2017.), mutta sauna mainitaan jo vuonna 1966, joten sen rakennusajankohdan täytyy olla tätä aikaisempi. Saunaa lämmitetään rakennuksen ulkopuolelta. Etuna on se, ettei lämmittäjän tarvitse niellä savua, ja kun kiuas on riittävän alhaalla, pysyy saunahuone riittävän lämpöisenä lattiaa myöten. Tämäntyyppisiä saunoja oli museon naapuritiloilla vielä 1930-luvulla, ja pitäjän viimeinen tämän tyyppin edustaja purettiin vuonna 1962. (Tuomaala, 1966, 14.) Savusaunan ulkovi on sijoitettu rakennuksen sivuseinälle. Siitä on pääsy rakennuksen porstuaan, ja sieltä edelleen

saunahuoneeseen ja saunakamariin. Rakennuksessa on kaksi väliseinää, joista rakenteellisesti kiinteämpi on saunatilan ja muun osan jakava seinä. Porstuan ja kamarin jakava seinä on luonteeltaan kiinnittymättömämpi, eikä sitä ole salvottu ulkoseiniin. Toiseen päätyseinään on kiinnitetty kara, johon väliseinän hirret asettuvat.

Kuva 23 Saunan porstuan ja kamarin jakavan väliseinän hirsirakenne

Museon sauna on kolmihuoneinen (Paalanen, 2017.). Tämä on ehkä poikkeuksellista maassa, jossa saunat eivät vielä pitkään aikoihin olleet monihuoneisia. Syrjäkulmien vähävaraisten saunat olivat vain puoliksi maanpinnan yläpuolelle rakennettuja, mutta saunat olivat yleisesti neliseinäisiä, maanpinnan yläpuolelle kohoavia salvosrakennuksia. (Korhonen, 1988, 32.)

Suomalaistyyppinen sauna on malliltaan yksinkertainen. Tämä on rakennustyyppin vahvuus, sillä tuskin se muutoin olisi säilynyt tuhansia vuosia lähestulkoon muuntumattomana. Sauna on voinut olla se ensimmäinen rakennus, jonka uudisraivaaja saattoi aluksi asuinpaikalleen rakentaa. (Salervo, 1940, 94.) Tästäkin huolimatta olivat saunat useimmin tai ainakin vanhimpaan aikaan vain neliseinäisiä.

Etelä-Pohjanmaan saunat olivat pienikokoisia, ja yleensä ne sijaitsivat joen rannassa tai kaivon lähetyvillä, mutta aina kauempana muista rakennuksista. Edellä huomasimme, että niiden laajentuminen tapahtui asuinrakennusten kaltaisesti, sillä aluksi neliseinäisen hirsirakenteisen rakennuksen ovisuojaksi kyhättiin pistekotaa muistuttava rakenne. Pistosta edistyneempänä huonelisänä pidetään rakennetta, jossa kattorakennetta jatketaan pidemmäksi kuin vastakkaisella päätyseinällä. Näin oven edustalle muodostui katos, joka voitiin myöhemmin erottaa laudoin omaksi huoneekseen.

Oviaukko sijaitsi poikkeuksetta aina päätyseinällä. (Vuorela, 1949, 164–165.) Väinöntalon sauna on rakennuksena uudehko, ja sen mallina on voinut toimia paikallinen saunatyyppi. Väinöntalon sauna

ei noudata kuvatun saunan mallia. Se on tyypiltään joko niin nuori, ettei sitä ole huomioitu kansatieteellisessä kirjallisuudessa tai sitten se edustaa niin harvinaista tyyppiä, ettei kansatieteellinen kirjallisuus sitä tunne.

Sauna sijaitsee pihapiirin ydinalueella. Välittömään läheisyyteen kuuluu myös museoalueen toinen kaivo ja pistekotaa muistuttava rakenne, jolla on mahdollisesti haluttu demonstroida sijaa, jossa saunavesi lämmitettiin. Tätä rakennetta en miellä rakennukseksi, vaikka se toisinaan mainitaan museon kahdenneksikymmenenneksi rakennukseksi. (Paalanen, 2017.) Kansanomaisen kulttuurin katsotaan tarkoittavan kansan enemmistölle ominaista kulttuuriperintöä, sillä siihen kuuluvat kaikki ne tiedot, taidot ja välineet, joita hyödyntämällä kansa on tullut arjessa ja juhlassa toimeen. (Talve, 1990, 5.) Yleisempi saunamuoto Etelä-Pohjanmaalla oli joko neliseinäinen tai porstuallinen sauna, jossa kiuas sijaitsi ovinurkassa ja lauteet peräseinällä. Yleensä sauna ei tarvinnut erillistä lisähuonetta, sillä tapana oli jättää vaatteet tupaan. (Vuorela, 1949, 166.) Toivo Salervo näkee saunakamarin kehityksellä ja asumisen keskittymisellä yhteyden. Kun asuminen muuntui yhteisöllisemmäksi, eivät ihmiset siveellisyyssyyhin vedoten halunneet kulkea alasti pihamaalla. (Salervo, 1940, 130–131.) Näin Väinöntalon saunan rakentamista ohjanneen inspiraation lähde on voinut olla uudemmissa saunatyypeissä. (Paalanen, 2017.)

Saunan yhteydessä nähdään pellavan ja hampun siivouskalusto (Tuomaala, 1966, 14.).

Rakennuksen monihuoneisuus saattaa johtua siitä, että sitä on käytetty saunomisen lisäksi myös muihin tarkoituksiin. (Paalanen, 2017.) Tavaksi oli juurtunut kuivata liotetut pellavat saunassa tai riihessä. (Talve, 1990, 174.) Väinöntalon saunaa voidaan pitää usean eri käyttötarkoituksen omaavana rakennuksena, ja kenties rakennuksen monihuoneisuus on seurausta siitä. Toisena vartenotettavana teoriana rakennuksen tekniselle moninaisuudelle pidän sen muuttumatonta roolia: sauna on museoalueen ainoa varsinaisesti museorakennukseksi suunniteltu rakennus. Kolme verrattain suurta lasi-ikkunaa ovat muodollaan erikoisia ja saunarakennuksissa sikäli harvinaisia, että lasi-ikkunat kuuluvat vasta uloslämpivään saunaan. (Paalanen, 2017.) Savusaunoissa ainoat valonlähteet olivat savun poistoa varten rakennetut savuaukot. (Heikinmäki, 1990, 330.)

3.4 Aitat

Väinöntalon museossa on yhteensä kuusi aitaksi nimettyä rakennusta. Jokainen aitta on nimetty siten, että aitan nimessä oleva etuliite kertoo kävijälle, mihin kunkin aitan näyttely viittaa. En esittele jokaista aittaa erikseen, vaan käsittelen rakennustyyppiä pihapiirin tärkeänä

rakennusmuotona. Perustelen päätöstäni museoalueelle sijoitettujen yksittäisten aittojen samankaltaisuudella. Luhtiaitta sen sijaan ansaitsee yksityiskohtaisemman tarkastelun.

Museoalueen aitoista neljä on asetettu rivistöksi museotien varteen. Viides aitoista, ruumisaitta, sijaitsee näistä hieman etäämmällä ja kuudes aitta kauempana, lähellä museon tuulimyllyä. Kaikki kuusi aittaa ovat neliseinäisiä ja päätyovellisia yksittäisaittoja, mutta museon seitsemäs aitta on monihuoneinen luhti. Katson luhdin edustavan muodoltaan nuorempaa ja siten kehittyneempää tyyppiä, ja tämän vuoksi sen yksityiskohtaisempi esittely on tarpeen. (Paalanen, 2017.) Museoan tapaan nimetä aitat käyttötarkoituksen mukaisesti on sikäli luonteva, että tämän rakennustyyppin edustajat tavallisesti rakennettiin tiettyä tarkoitusta varten, esimerkiksi ruoan tai vaatteiden säilyttämiseen. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että yhdessä pihapiirissä tai sen ulkopuolella saattoi aittoja olla kymmenittäin, kun jokaisella tyttärellä, pojalla ja palvelijalla saattoi olla omansa. (Vuorela, 1975, 359–360.)

Aitat saattoivat olla alusta alkaen salvosrakenteisia. Vasta myöhemmin alettiin samaa rakennustekniikkaa hyödyntää asuinrakennuksissa, kun rakenteesta oli saatu riittävän tiivis. (Valonen, Vuoristo, 1994, 15.) Asia on ristiriitainen, sillä Teppo Korhonen näkee hirsisen aittarakennuksen syntyneen vasta tiiviin salvosrakenteen myötä. (Korhonen, 1988, 34.) Tähän kysymykseen tutkimukseni ei vastaa, mutta kaikkia Väinöntalon aittoja yhdistää tiivis salvosrakente. Tuonnempana tutustumme museon latorakennuksiin, joiden rakenteita ei ole lainkaan varattu. (Paalanen, 2017.) Metsästyskaudella aittojen tarve ei ollut valtava, joten yksi kala- ja liha-aitta saattoi riittää siitäkkin huolimatta, että samaa huonetta saatettiin käyttää kesäajan asuntona. Vasta kehittynyt maatalous loi tarpeen muille erikoistuneille aittarakennuksille.

Aittojen yleistymisen voidaan katsoa olleen seurausta asumisen laadun parantumisesta. Kolmas funktio oli kesäasunnon virka. Aitoissa tavattiin nukkua kesäaikoina, joten aittoja tuli olla ainakin kolme. Jo 1300-luvun lopulla oli pappiloissa oltava ruoka-aitan lisäksi vilja- ja makuuaitta. Suurissa sukutaloissa rakennettiin kutakin ruoka-ainetta varten oma aittansa, ja samaan tapaan meneteltiin myös vaateaittojen suhteen. Jokaisella aikuisella oli oltava talossa oma henkilökohtainen aittarakennuksensa. Aittojen paljous oli seurausta myös siitä, että jokaisella naimisiin aikovalla talollisen pojalla oli oma henkilökohtainen aitta riippumatta siitä, oliko tämän isä tai isoisä jättänyt hänelle sellaisen. Siksi talojen aittamäärä saattoi kasvaa niin suureksi, että aikalaiset taloustieteilijät puuttuivat asiaan. Toisinaan yhdellä manttaalilla saattoi olla yli sata erilaista aittaa. Aittakulttuuri nähtiin metsiä tuhlailevana ja niiden sijoittuminen pihapiiriin epäjohtonmukaisena.

Kun kaikkein synkimmät talvet ja päiväsajat vietettiin tuvassa, saattoi oma aitta tarjota yksityisyyttä, ja ehkä siksi tulisijattomissa aitoissa asuttiin mielellään. Aitoissa nukkuminen on tapana vanha. Pakkasesta huolimatta Pohjanmaallakin asuttiin luhdeissa helluntaista pyhäinmiestenpäivään saakka. (Sirelius, 1989, 236–239.) Väinöntalon aitat kertovat talonpoikaistalojen suuruudesta ja aittarakennusten monimuotoisuudesta siinäkin mielessä, että rakennustyyppi voidaan nähdä turhamaisuuden symbolina: museon seitsemästä aitasta vain kahdessa mainitaan säilytetyn elintarvikkeita. Seitsemän aitan kokonaisuus ei kuitenkaan ollut niin valtava. (Paalanen, 2017.)

Kuva 24 Väinöntalon aittarivistö

Varhaiset riista-aitat, joita rakennettiin ansapolkujen varsille, olivat joko yhden tai useamman kannon varaan rakennettuja. Tällaiset nileiksi kutsuttavat aitat tarjosivat suojaa villieläimiltä ja lumelta, koska näissä rakennus oli niin korkealla, että sinne pääsi vain tikapuita pitkin. (Kolehmainen, 1983, 28–29.) Ihmisiltä kului suuri osa valveillaoloajasta ravinnon hankkimiseen, ja siksi sitä oli säilytettävä suojatuissa paikoissa pahan päivän varalle.

Jalka-aittojen alkulähdettä on etsitty pohjoisen Suomen patsasaitoista. Tätä teoriaa ei tue se, että jalallista aittaa ei tunneta Pohjois- tai Itä-Suomen maanviljelyskulttuureissa. Jalka-aittoja tavataan yleisemmin Länsi-Suomen alueella, missä maanviljelystä on ollut historiallisesti katsottuna kauemmin. Jalka-aittoja oli myös Ruotsissa ja etenkin Norjassa, jossa se on ollut erittäin tyypillinen. (Vuorela, 1975, 359–360.) Sirelius pitää itsestään selvänä, että jalka-aitat tai patsasaitat ovat kehittyneet aitoista, joiden patsaat kohosivat luonnollisesti suoraan maanpinnasta. Merkillisenä hän pitää sitä, ettei niitä esiintynyt Itä-Suomessa tai Savossa, vaikka ikivanhana rakenteena se on ollut Euroopan ja Aasian kansoille tuttu. (Sirelius, 1989, 239–240.) Korhosen mukaan jalka-aittoja esiintyi pääosin alueilla, missä oli tapana säilyttää vilja jyvinä sekä alueilla, missä tapana oli leipoa vain muutaman kerran vuodessa, eli niin sanotulla kovanleivänalueella. (Korhonen, 1988, 35.)

Jalka-aittoja käytettiin pääsääntöisesti viljan ja ruoan säilytykseen, ja siihen käyttötarkoitukseen myös rakennuksen erikoisluonteinen jalkakin kehittyi: ilman korotettua jalkarakennetta olisivat elintarvikkeet tuhoutuneet nopeasti. Korkeaksi nousevalla jalalla taattiin rakennuksen kuivana pysyvä lattia, ja kenties juuri siksi ovat aitat säilyneet hyvin. (Vuorela, 1975, 360–361.) Museon aittarakennukset ovat kokoelman vanhimpiin kuuluvia. Tuntematta jalka-aitan rakennetta tai merkitystä voitaisiin osa Väinöntalon yksittäisaitoista maallikkomaisesti määrittää puuperusteisiksi. Ne ovat rakenteeltaan varsin erikoisia, vaikka muilta osin ovatkin asuinrakennusten tapaan rakennettuja. Eittämättä aitat ovat kuuluneet rakennuksiin, jotka on tehty suurella pietteellä.

Juuri perustamistapa erottaa jalka-aitat muista museoalueen rakennuksista. Jalka-aitoissa lattia on saatu korkealle erikoisen perustan avulla, mutta jalkojen suhteen esiintyy keskinäisiä poikkeuksia. Erikoinen jalkarakenne on se aitan osa, joka määrittää aitan oman erikoisluonteen; tämän vuoksi koen sen rakenteellisen kuvauksen tarpeelliseksi. Tyttöjen aitta on sijoitettu aittarivistön kaakkoisimmaksi. Kuten kaikki museon jalka-aitat, on myös se perustettu pienille nurkkakiville. Kivien päälle on asetettu rakennuksen päätyseinien suuntaiset alimmat pyöröhirret, joista kohoavat sivuseinien mukaiset jalkahirret. Tällaisen jalan päälle on sitten rakennettu koko aitta.

Kuva 25 Tyttöjen aitan jalka

Sama perusperiaate näkyy myös muissa aittarivistön rakennuksissa, sen sijaan kirkkoaitan jalka on erilainen. Siinä alimmat jalkahirret ovat sivuseinien suuntaiset, ja näiden päälle on asetettu molemmin puolin vierekkäin kaksi pienempää pyöreäpintaista hirttä, joista kohoavat tolpat jalan hiirilautoihin. (Paalanen, 2017.) Aittojen huolellinen perustaminen voidaan nähdä ajalle poikkeuksellisenä, sillä asuinrakennuksiakin alettiin perustaa vasta 1700-luvulla. (Vuorela, 1975,

361.) Käytännettä on ohjannut rakennuksen erilaistunut käyttötarkoitus. Tulisijattomalta rakennukselta ei vaadittu lämmönpitävyyttä, kun tärkeämpää oli rakennuksen kuivana pysyminen. Väinöntalon kirkkoaitta mainitaan rakennetun jo 1684, ja aittarivistön muut aitat ovat taas 1700-luvulta.

Näin vanhoista rakennuksista puhuttaessa on kuitenkin pidettävä mielessä, että tarkatkaan vuosiluvut eivät välttämättä ole täysin paikkansapitäviä. Vanhoja ne ovat joka tapauksessa, sillä nurkkamuodoissa toistuvat 1700-luvulle ajoittuvat tunnusmerkit. Jokaisen aitan hirsirakenne on niin sanottu hammasnurkka, ja se ajoittuu alueella 1700-luvulle. Museon rakennuksista juuri aitoissa nähdään kaikkein kauneimmin säilyneet hirsirakenteen muodot.

Kuva 26 Tyttöjen aitta

Riippuen siitä, mitä termiä haluamme nurkkamuotoja tarkastellessamme käyttää, ovat ne pääpiirteissään kirveellä veistettyjä, ja hirsien päät ovat niissä kuusikulmaisia. Salvoksien pohjat ovat hammastettuja, joka tiettävästi on ollut huolellisesti tehtyjen rakennusten tunnusmerkki.

Aitoissa tavataan myös joitakin muita erilaistuneeseen funktioon viittaavia rakenteellisia yksityiskohtia, sillä pienet aittoihin vievät ovet aukeavat sisäänpäin. En tiedä, mikä tähän poikkeavaan piirteeseen on ollut syynä, kun päätyovellisen rakennuksen oven edustalle ei kerry talvisin edes lunta.

Viehätyn rakennusten alkuperäisyyden kunnioittamisesta. Nämä aitat edustavat pääpiirteiltään alkuperäistä käyttötarkoitusta, eikä niihin ole kajottu siten, että jotakin peruuttamatonta olisi tapahtunut. Rakennuksissa ei ole lasi-ikkunoita: tiedämme, ettei niitä 1600- tai 1700-luvuilla juuri

ollut. Myöhemminkään ei rakennuksiin ole sellaisia asennettu kenties siksi, että ne olisivat näissä rakennuksissa täysin turhia. Voin kuvitella, että tuollainen ikkunaton ja viileä aitta on kesäisin ollut mainio nukkumapaikka. Näin ollen jalkarakenne on se rakennusosa, joka tekee aitasta aitan.

Kuva 27 Viina-aitan luoteisseinä

Kuten kuvasta 28 nähdään, on viina-aitan jalka samankaltainen kuin aiemmin nähdyissä, mutta alimmat hirret ovat siinä kooltaan huomattavan suuria. Ylemmät hirret, jotka tukeutuvat aitan alimpaan hirsikertaan, ovat pinnoiltaan sahapintaisia, joten ne eivät varmastikaan ole alkuperäisiä. On muistettava, että jalkarakenteet ovat joutuneet kosteudelle alttiiksi, ja siksi museon aittojen jalat ovat vaihtuneet ehkä monta kertaa. (Paalanen, 2017.)

Kuva 28 Viina-aitan jalka

U.T. Sireliuksen kuvaama jalkarakenne on Väinöntalon aittojen jalkoihin verrattuna osittain erilainen, vaikka typologia tuntee kolme erilaista jalkatyyppiä. Vanhimmassa jalka-aitassa jalan alimmat hirret tunnetaan sammakkohirsinä, ja niistä kohoavat patsaat ovat yhdistyneet haljaspuolikkaista tehtyihin hiirilautoihin. Myöhempinä aikoina patsaat korvattiin sytjälleen

asetetuilla lankuilla, joilla saatiin aikaiseksi tukevampi rakenne. Kolmas ja viimeisin puurakenteinen jalkatyyppejä on salvosjalka (Sirelius, 1988, 242.), jollainen tavataan museon kaksikerroksisessa jyvääitassa.

On katsottava, että aittarivin jaloista yksikään ei ole varsinaisesti edellä kuvattujen mukainen. Siksi on epäiltävä niiden olevan alkuperäisen kaltaisia. Kirkkoaitan jalka on erilainen, mutta siinäkin tolpat eivät nouse suoraan alimmista sammakkohirsistä, vaan niitä yhdistävistä päätyseinien suuntaisista hirsipareista. Jalka tuskin on kaikkein autenttisin.

Kuva 29 Kirkkoaitan jalka

Tämä jalka vaikuttaa kuitenkin vanhimmalta ja toimivimmalta, sillä se on yksinkertaisesti ainoa, jossa on vielä varsinaiset hiirilaudat. Erikoisuudeksi mainitsen vielä sen, että aitan lattialta on vaadittu selkeästi tiiviyyttä: aitan lattialankut ulkonevat seinäpintojen tasoon niin, että lattiaa voidaan tiukata ulkoa päin. Vanhakantaisuudesta kertovat myös viistetyt muodot. Uskonkin niin, että jalkaa tehdessä on käytetty enemmän kirvestä kuin sahaa. (Paalanen, 2017.) Vastaavanlaisen jalan löysi Toivo Vuorela Kuortaneelta, joten rakennetta on pidettävä toimivana. (Vuorela, 1949, 98.) Kyseisen aitan jalka ja katto mainitaan kuitenkin vaihdetuiksi. (Junnila, 1983, 507.)

Museon läpi kulkevan tien toisella puolella, mutta vielä selkeästi pihapiiriin kuuluvalla alueella, sijaitsee yksi alueen suurimmista aitoista. Jyvääitaksi nimetyn aitan jalkarakenne on toteutettu siten, että rakennusten ulkoseinien tasoista sisempänä on lamasalvosrakenteinen jalka. (Paalanen, 2017.) Kyseistä jalkamuotoa voidaan pitää erityisesti Länsi-Suomelle tyypillisenä. Sitä tavataan myös Ruotsin Tornion ja Luulajan jokilaaksoissa, ja mahdollisesti Suomen vaikutuksesta epäsäännöllisesti myös Helsinglannissa, Taalainmaalla ja Vermlannissa. (Vuorela, 1949, 99.)

Kuva 30 Jyväaitan salvosjalka

Jyväaitan jalka on jonkin verran sisempänä aitan ulkoseiniin nähden, ja se on kahdesta hirsikerrasta salvottu pitkillä nurkilla oleva erillinen hirsikehä. Jalkaa on korotettu maasta erillisillä pienehköillä kivillä jokaisesta nurkasta ja seinien keskiosilta, millä lienee suurin merkitys rakennuksen kuivana pysymiseen. Vaikka tälle jalalle on löydettävissä vastineita Länsi-Suomesta, pidän merkittävänä ja toiminnaltaan poikkeavana sitä, ettei siihen kuulu hiirilautoja, kun salvosjalka kiinnittyy suoraan rakennukseen. (Paalanen, 2017.) Vilja-aitat sijoitettiin usein pihapiiristä kauemmaksi, kuten aiemmin olen todennut. Tämä johtui paloturvallisuudesta. Yleisimmin rakennuspaikoiksi valittiin kuivimmat kumpareet tai kalliot, ja silti aluskivien ja jalkaosan hirsien väliin tavattiin asettaa tuohta. (Räsänen, 1990, 475.)

Jos vertaan jalassa näkemiäni salvoksia aitan seinissä oleviin, on jalkaosaa määrittävissä varsinaista aittaa nuoremaksi, koska siinä esiintyvät poikkileikkaukset osoittautuvat niin suoriksi, että ne ovat sahalla tehdyt. Pidän huomiota totuudenmukaisena myös siksi, että jalan hirret ovat huomattavan paljon paremmassa kunnossa kuin aitan seinähirret. Jyväaitta esitellään museon vieraille 1700-luvun rakennuksena, joten kaksikerroksisuudesta huolimatta on rakennus likipitään samanikäinen kuin museon muutkin yksittäisaitat.

Tämäntyyppinen jalkarakenne voidaan määrittää jalka-aitoissa kaikkein nuorimmaksi (Paalanen, 2017.), ja sen kerrotaan tulleen Evijärvellä jopa tyypilliseksi. Evijärvellä niitä tavattiin useammin kuin esimerkiksi Alajärvellä, missä aittojen jalat edustivat varhaisempia konstruktioita, kaplasjalkoja. Kaplaat tarkoittavat patsaita, jotka nousevat jalkakehikosta. Kuitenkaan kaikki aitat eivät olleet erilliselle jalkarakenteelle tehtyjä, sillä osa aitoista tehtiin nurkkakivien varaan. Tällaisia olivat usein pikkuaitat, mutta yleisesti 1800-luvulla tehdyt suoraseinäiset aitat. (Räsänen, 1990, 475.) 1800-luvulla rakennettuja aittoja museolla ei tiettävästi ole, mutta kivijalalla olevia on kaksi – luhtiaitta ja ruumisaitta –, jotka molemmat sijaitsevat museon pihapiirissä. (Paalanen, 2017.)

Ruumisaitta on tuotu museolle vuonna 1964 Lappajärven Nykälästä. Ennen siirtoaan museoalueelle se oli kala-aittana. Aiemmin sen tiedetään palvelleen myös ruumisaittana (Tuomaala, 1966, 14.), jollaisena se edelleen esitellään. Tänä päivänä aitan ilmoitetaan olevan rakennetun 1730-luvulla (Paalanen, 2017.). Aiemmin sen ajateltiin olevan yli sata vuotta vanhempi, kun rakennusvuodeksi oli määritetty 1611. (Tuomaala, 1966, 14.)

Kuva 31 Ruumisaitta

Ruumisaitta poikkeaa erikoisella tavalla museoalueen muista aitoista, sillä aiemmin mainitut rakennustyyppille ominaiset muodot eivät ainakaan jalan osalta toteudu. Miltei maan varaan rakennettu aitta ei ole suojassa lumelta tai tuholaisilta. Toisaalta rakennuksen käyttötarkoituksen huomioon ottaen on pidettävä mahdollisena, ettei rakennukselle ole asetettu aitalle tyypillisiä vaateita. Aittaa on pidettävä hyvin pienikokoisena, sillä leveyttään pidemmät sivuseinät ovat siinä 2,9 metriä ja päätyseinät 2,3 metriä. Yhtymäkohtiakin on: salvostyyppi on tuttu hammasnurkka. Seinämuotojen osalta rakennus poikkeaa muista aitoista siinä, että oviseinän yläosa ei tässä ulkone kuten kaikissa muissa museon yksittäisaitoissa.

Kuvassa 24 nähdään aittarivi kokonaisuudessaan. Siinä esiintyvien aittojen päätyseinälle muodostuu uloke oven yläpuolelle. (Paalanen, 2017.) Etelä-Pohjanmaan jalalliset aitat edustavat yhdessä Varsinais-Suomen, Satakunnan, Uudenmaan ja Hämeen aittojen kanssa länsisuomalaista kulttuuria, joka kuuluu skandinaavis-keskieurooppalaiseen patsasaittaperinteeseen. Tämän vastakohtana on itäisen Suomen aittaperinne, jossa aitat kohosivat suoraseinäisinä suoraan maasta. (Vuorela, 1949, 101.) Länsi-Suomessa aitat olivat yleensä ulkonevalla otsikolla varustettuja. Sireliuksen mukaan otsikko kehittyi oven suojaksi asetetusta röydästä eli lakasta, joka rakenteellisena lisänä toimi ovensuun suojana. Sittemmin oviseinän ulokkeeksi kasvanut rinta osoitti luontevaa käyttöarvoa, kun tilaa hyödynnettiin myös säilytyspaikkana. (Sirelius, 1989, 243.)

Vuorela asettuu tätä väittämää vastaan, koska hän ei katso lakan voineen irrallisena osana muuttaa tätä kiinteää konstruktiivista kehitystä. Vuorela näkee otsikon kehittyneen räystäspelkasta, joka kuului yleisesti myös muihinkin rakennuksiin. Tämä tavattiin rakentaa oviseinästä ulkonevaksi osaksi, mutta joskus sellainen oli myös takaseinällä. (Vuorela, 1949, 104.) Väinöntalon yksinäisaitoista ainoastaan jyvääitta ja lasten leikkiaitta ovat kaksikerroksisia. Jos parsi on alkujaan ollut niin kevytrakenteinen, että se muodostui yksinkertaisesti vain takaseinän ja rinnan yhdistävistä orsista sekä niiden varaan asetetuista päätyseinien suuntaisista ohuista seipäistä, on Väinöntalon viina-aitta nähtävä museon ainoana parrellisena aittana. (Paalanen, 2017.) Kaksikerroksiseksi aitta kehittyi, kun yksittäisaitan takaseinällä ollut parsi kasvoi rakennuksen oviseinällä olleeseen rintaan kiinni. (Sirelius, 1989, 243.) Otsa, joka Evijärvellä tunnetaan riimana ja Alajärvellä leukana, kuuluu ehdottomasti Järvisseudun yksittäisaittojen tunnuspiirteisiin. Tällä alueella niitä voidaan tavata poskettomina ja poskellisina. Jälkimmäinen malli on ollut ominaisempi Satakunnassa, Uudellamaalla ja Etelä-Pohjanmaalla, kun taas poskettomat aitat olivat tyypillisempiä Hämeessä ja Keski-Suomessa. Järviseutua voitaneen siis pitää jonkinlaisena siirtymäalueena, missä tavataan molempia aittoja. (Räsänen, 1990, 475.) Museon yksittäisaitoissa esiintyy niin poskellisia kuin poskettomia muotoja.

Sen sijaan ruumisaitassa ei ole ulkonevaa otsikkoa, vaikka sivuseinät jatkuvat risteävän oviseinän ylitse noin puoli metriä; sikäli aittaa voisi pitää poskellisena. Rakennuksesta puuttuu myös Sireliuksen mainitsema röytä, mutta ovelle suojan tuo pitkä kattorakenne, joka jatkuu poskien tasolle. Kun rakennus ei muutenkaan edusta kaikkein tavallisinta aittatyyppejä, on sen tarkastelu kansatieteellisessä valossa kovin epävarmaa. Tässä erikoisessa rakennuksessa on piirteitä, jotka paljastavat sen olleen tärkeän. Seinäpinnat ovat suoriksi veistettyjä ja salvosrakenne on tutuksi tullut hammasnurkka. Poikkeaviakin piirteitä on: oviseinän alin ja kuusi ylintä hirttä ovat pyöreitä. Tämän näen olevan seurausta mahdollisista korjaus- tai muutostöistä, joita liki 300-vuotias rakennus on kokenut. Rakennuksen toisella päätyseinällä toistuu samanlainen rakenne, joten hirret ovat tasakerran korkeuteen asti todennäköisesti vanhempia kuin ne, joilla kattokulma on rakennettu.

Aitoista löytyvät ehkä museon mielenkiintoisimmat vesikattokonstruktiot, sillä monissa museon rakennuksissa on jo teollisin materiaalein rakennettu vesikatto. Ruumisaitassa on museon ainoa olkikatto, joten siksi rakennuksen vuoliaisten määrä on poikkeavan suuri. On selvää, että rakennuksen päätyseinien suuntaisesti asetettavat oljet eivät pysyisi muutaman vuoliaisen varassa, joten niiden määrää on tietien tahtoen kasvatettu. (Paalanen, 2017.) Puutavaran paljous saattoi olla syy siihen, miksi olkikatot eivät koskaan yleistyneet koko maassa, mutta Länsi-Suomessa niitä oli jo varhain. 1600-luvun sotilasvirkakodeissa olkikatot olivat verrattain yleisiä, mutta ilmeisesti

saman vuosisadan lopussa ne määrättiin korjauskartoitusten yhteydessä poistettaviksi. Vasta seuraavalla vuosisadalla olkikattoja alettiin rakentaa uudelleen, mutta tällöin nimenomaan pappiloihin ja navetoihin. (Sirelius, 1989, 202.)

Puuaineksen vähyys selittää olkikattojen yleistymistä, sillä tiedetään, ettei sellaisia ollut puuainekseltaan rikkaassa Keski-Suomessa. Sen sijaan Lounais-Suomessa ja Ahvenanmaalla olkikattoja oli jo viikinkiajalla, vaikkei niistä arkeologisia todisteita olekaan. Olkikattojen yleistyminen ei johdu yksinomaan metsien puuttumisesta vaan siitä, että puukatteet koettiin puuainesta tuhlaileviksi. Siksi sellainen rakennettiin esimerkiksi navetoihin.

Ruotsalaisvaikutteiset olkikatot rakennettiin esikuviansa mukaisiksi. Samasta muodosta tunnetaan kaksi variaatiota, pohjois- ja keskiruotsalainen malli, joista jälkimmäinen oli yleisempi. Vuonna 1755 tehdyssä pitäjäkertomuksessa mainitaan laihialaisten kattaneen rakennuksensa oljilla skoonelaiseen tapaan, jotta metsät säästyisivät. (Tomminen, 1987, 99.) Vuorela kuvasi pohjoisruotsalaisen olkikaton rakenteen melko tarkasti teoksessaan *Etelä-Pohjanmaan kansanrakennukset*. Siinä kerrotaan harjaa kohden lyhenevien pölkkyjen varaan asetettavista viertelöistä, jotka tulee asettaa melko tiheään. Päättyihin kiinnitetään sarvilaudat, joita on katon pituudesta riippuen kaksi tai useampia. Nämä olivat joko puunauloilla tehtyjä tai kestävämpinä pidettäviä kasvantaoksaisia ja halkaistuja kuusia. Räystäälle laitettiin olkien latomisen ajaksi laudat, joiden tehtävä oli pitää oljet paikoillaan kattotyön ajan. Tyvestään lyhteiksi sidotut oljet asetettiin lautojen varaan. Seuraavia kerroksia ei enää sidottu, vaan oljet levitettiin tasaisen paksuksi kerrokseksi harjalle saakka siten, että olkien latvapäät tulivat alaspäin. Harjalla olkien tyvet käännettiin kohti toista katon puolikasta. Kun katettava ala saatiin valmiiksi, varmistettiin olkien paikallaan pysyminen sarvilautojen varaan asetetuilla telkipuilla ja harjalla puutapeilla toisiinsa yhdistetyillä maloilla. Tämän kuvauksen mukainen katto on Ruotsin Pohjois-Uplannissa, Gästriklandissa ja Norlannissa yleisesti tavattava. Tällaiseksi se kehittyi Etelä-Pohjanmaalla eteläruotsalaisesta olkikatosta, jossa olkia sitovat riu'ut eivät ole näkyvissä. (Vuorela, 1949, 216.) Ruumisaitan katto on liki identtinen eteläruotsalaiseen verrattuna, mutta täysin kuvatus mukaisena ei ruumisaitan katto voi pitää: kuten kuvasta 32 voi nähdä, ovat ruisoljet katolla tähkäpää ylöspäin. Huomio ei ole kovin tärkeä, varsinkin kun katon nuori ikä otetaan huomioon.

Kuva 32 Ruumisaitta sisältä

Kaksikerroksisen jyväaitan vesikatto on tehty samanlaisista sementtitiilistä kuin aiemmin esitellyissä riiehessä ja saunassa, mutta aittarivistön aittojen katot ovat perinteisempiä tuohimalkakattoja. Näissä malat on yhdistetty tavallisuudesta poikkeavasti harjaterästangolla. Malkojen välistä voidaan nähdä, että tuohet ovat katolla valkea puoli alaspäin ja vielä niin, että niiden syyt ovat vaakasuoraan (Paalanen, 2017.), kuten tavanomaisesti meneteltiin. Tuohikatot olivat ennen pärekattoja suomalaisessa kansanomaisessa rakentamisessa käytetyimpiä vesikattomateriaaleja, ja sellaisina ne pysyivät 1860-luvulle saakka. Yleisesti ottaen tuohikaton katsottiin kestävän ihmisen elinajan, mutta tuossa ajassa malat oli vaihdettava 3–5 kertaa. (Tomminen, 1987, 87.) Olkikattoa ja tuohikattoa yhdistää niiden kiinnitysrakenne, sillä molemmissa on käytetty apuna malkoja. Tuohikattoa on pidettävä eräänlaisena yleiskäsitteenä siksi, että toisinaan tuohien painona käytettiin myös turvetta, vaikka Suomessa tällaiset konstruktiot ovat jääneet harvinaisiksi. (Valonen, Vuoristo, 1994, 65–66.) Pitäisikin puhua tuohimalkakatosta, jollaisia Suomessa rakennettiin kahdentyyppisiä. Toisessa malat tuettiin räystäältä ja toisessa ne yhdistettiin toisiinsa katon harjalla.

Ensin mainittu oli malkakatoista varhaisempi, ja siinä malat tukeutuvat räystäällä sijainneeseen räystäslautaan. Tällaisia kattoja suosivat kaikki suomensukuiset kansat, ja sellaisia tiedetään olleen jo keskiajalla. Malka-sana on peräisin Baltiasta. Usein malat kiinnitettiin kuitenkin harjalta toisiinsa. Näin meneteltiin maan etelä-, länsi-, keski- ja pohjoisosissa, ja räystään ulkopuolelle asennettiin niin sanottu siihirsi. (Tomminen, 1987, 87.)

Kuva 33 Tyttöjen aitan malkakatto

Kuvassa 33 nähdään tyttöjen aitan malkakatto koillisesta katsottuna. Museon malkakatot ovat sikäli samanlaisia, että kunkin katon painona toimivat räystäältä toisiinsa liitetyt malat. Tapa on länsisuomalaiselle tuohikatolle tyypillinen. Kattorakennetta purkamatta ei saada rakenteesta tarkinta mahdollista kuvaa, mutta oletettavaa on, että joitain muutoksia ovat nyt nähtävät katteet kokeneet. (Paalanen, 2017.)

Itäsuomalainen malkakatto on räystäältä räystäskoukuilla tuettu. Konstruktiio ei ole ollut täysin tuntematon Etelä-Pohjanmaallakaan, koska taannoiset lautakatotkin saatettiin toisinaan tukea räystäskoukkujen avulla. Länsisuomalaisessa malkakatossa tuohen aluset eli laupioomet tukeutuivat räystäällä sijainneeseen siihirteen. Toisinaan tämä saattoi olla vain sivuseinien ylin hirsi, jonka sisäkulmaan oli veistetty ura, ja tätä vasten oli asetettu vesikatteen alin kerros.

Kattamistavoissakin lienee ollut eroja, sillä katon rakentamisesta kertovan kuvauksen mukaan katon lappeen pituisia pölkkyjä halkaistiin neljännesosiksi. Näistä punottiin maassa katiskaverkon kaltainen rakenne, joka sitten levitettiin katolle aluskatteeksi. Tämän päälle ladottiin tuohikerros. Kertomus osoittaa, että verkkomaiseksi tehty laupioin tuettiin seinähirren vieressä olevaan rästilöinhirteen pitkittäisesti hakattuun koloon. (Vuorela, 1949, 211–213.) Museossa nähtävät tuohikatot ovat toisin toteutettuja, sillä niiden alin kerros muodostuu laudoista, joiden päälle taas tuohet ovat kiinnitettyinä. Arvatenkin menettely on ollut vieras kansanomaisille rakentajille, mutta tämän päivän rakentajille normaali, sillä sahatavaraa käytetään rakentamisessa säästämättä. (Paalanen, 2017.) Kattotuohet revittiin kesäkuussa, jolloin ne irtosivat helpoiten (Tomminen, 1987, 86.), ja katolle ne ladottiin tyynellä säällä. Tuohikerroksen paksuus oli suoraan verrannollinen katettavan alan kokoon. Yleisimmin kerroksia oli neljä, ja niiden painoksi asetettavat malat olivat joko pyöreitä tai halkaistuja mänty- tai kuusipuita. (Vuorela, 1949, 212.) Pyöreänmuotoisia ovat myös Väinöntalolla nähtävien tuohikattojen malat. Ehkä tämä on osasy siihen, miksi tuohikerros

on jäänyt kauttaaltaan kattamattomaksi. Malkojen väleistä näkyvät katolla olevat tuohet hyvin. (Paalanen, 2017.) Visuaalinen arvo ei ole ainoa kokonaisuutta rikkova tekijä tässä tapauksessa. Taannoin tuohet haluttiin peittää mahdollisimman tehokkaasti, sillä auringon valolle arat tuohet tuhoutuivat muutoin nopeasti. Jotta malat saatiin asetettua räystäältä tuettavaan tuohikattoon niin tiiviisti, ettei rakoja jäänyt, oli malat teroitettava päistään. Lopuksi malkojen päälle asetettiin vielä painopuut, jotka Etelä-Pohjanmaalla kiinnitettiin lähelle räystästä. Tämä telkipuuksi nimetty painopuu lepäsi malkoihin lyödyn varassa. (Tomminen, 1987, 88.) Kuvasta 33 nähdään, että tuohikaton malkojen päälle on asetettu telkipuu. Tapa, jolla se kiinnittyy malkoihin, on erikoinen, sillä tällaisia materiaaleja ei menneisyyden kirvesmiehillä ollut käytössään. Telkipuita pitävät paikoillaan puhelintolpissa usein nähtävät koukkuraudat. (Paalanen, 2017.)

Pärekatot ovat kansanomaisista vesikatteista viimeisimpiä. (Vuorela, 1949, 217.) Sellaisia on Väinöntalon museoalueella luhdissa, pikkutuvassa, sikastijussa ja tontin koillispuolen pelloilla sijaitsevissa kahdessa ladossa. (Paalanen, 2017.)

Vanhat vesikatemateriaalit nähtiin puumateriaalia tuhlailevina 1800-luvulla, kun puutavaran arvo oli nousussa. Jotta puutavara saatiin tarkemmin hyödynnetyksi, oli siirryttävä toisenlaisiin materiaaleihin. Pärekatto saatettiin nähdä vastauksena tähän ongelmaan, sillä sellainen ei vaatinut enää tuohikerrosta alleen. Varhaisimmat ruotsalaismaininnat pärekatoista löytyvät vuoden 1785 *Hushållnings Journal* -julkaisusta, mutta tällöin käsin kiskotut päreet peitettiin katolla vielä turpeella. (Tomminen, 1987, 94.) Ruotsissa ja Suomessa niiden yleistymisen tapahtui vasta kun materiaalin valmistaminen oli ainakin osittain koneellistunut, eli 1850-luvulla.

Täysin tuntemattomia eivät pärekatot 1800-luvun alun Etelä-Pohjanmaalla olleet, sillä sellainen oli jo tuolloin Lapualla. Tällaisen puukkopärein tehdyn katon valmistus ei juuri eronnut paanukatteen valmistuksesta. Puukolla lohkomisen sijaan alettiin päreitä pian valmistaa höylällä, jonka voima saatettiin tuottaa vesi- tai tuulimyllyllä. Uudet päreet eivät olleet parempia, mutta tässä voidaan katsoa määrän korvanneen laadun. (Vuorela, 1949, 217–218.)

Väinöntalon luhti sijaitsee pihapiirin keskeisimmillä sijoilla ja sijoittuu museon päärakennukseen nähden ulkorakennuksista lähimmäksi. Luhti on kaksikerroksinen (Paalanen, 2017.) kuten luhdit aina ovat (Vuorela, 1949, 109.), ja sen ala- ja yläkerrassa on kolme huonetta. (Paalanen, 2017.) Tämänyyppiset luhdit asettuivat usein asuinrakennukseen nähden poikkipäin. Niiden keskiosa oli avoin, niin että siitä muodostui portin kaltainen ajotie pihapiiriin. (Vuorela, 1949, 109.) Tämä luhti on itse asiassa ollut sellainen, sillä sen keskiosa oli alkujaan läpikuljettava. Nykyisin rakennuksen

keskiosa on peitetty. 1700-luvulta peräisin oleva rakennus siirrettiin museolle Korttesjärveltä vuonna 1955 ensimmäisenä museon rakennuksena. (Tuomaala, 1966, 12.)

Kuva 34 Luhti kaakosta

Luhdin seinien ulkopinnat ovat pystyrimalauoituksella vuoratut. Kenties monimutkaisesta kaakkoisseinästä johtuen on oviseinä jätetty laudoittamatta kokonaan.

Lauoituksesta johtuen on läpikuljettava kuja sulkeutunut. Sama syy estää rakennuksen nurkkatyyppin tarkemman määrittämisen, mutta ulkonevat kotelot rakennuksen nurkissa ja salvoksien sisäpuoliset pystysuorat leikkaukset yhdessä antavat olettaa rakennuksen olevan jyrkkänurkkainen. Luhdin mainitaan rakennetun 1700-luvulla, mutta tarkempaa vuosilukua tai edes vuosikymmentä ei ole tiedossa. Väinöntalolla on samalta vuosisadalta kahdeksan muuta rakennusta, jotka edellä kuvatun mukaisesti ovat sulkanurkkaisia. Mikäli rakennus on 1700-luvulta, on se näitä modernimpi. Yläkerrassa, jonne kuljetaan portaita pitkin etelänurkasta, on kaksi huonetta vierekkäin. Niiden väliseinän hirret eivät ulkone risteävästä hirsiseinästä kuten rakennuksen muissa osissa. Jotta tällainen salvos olisi saatu tehtyä, on rakentajalla täytynyt olla käytössään käsisaha. (Paalanen, 2017.)

Kuva 35 Luhdin yläkerran huoneita jakavan väliseinän lyhtynurkkia

Tasanurkat yleistyivät 1700-luvun kuluessa Etelä-Pohjanmaalla ja Uudellamaalla. Niissä hirsien päät eivät enää ylittäneet risteävää seinää, vaan ne katkaistiin seinäpintojen tasoon. Konstruktio saatiin riittävän lujaksi, kun hirren kaula veistettiin joko lohenpyrstöä muistuttavaksi tai hampaalliseksi. Lyhtynurkkien ero pitkänurkkaisiin salvosmuotoihin on siinä, että edellä mainitut on helppo vuorata laudoin. (Korhonen, 1988, 20.) Tässä tapauksessa syynä ei ole ollut edellä kuvattu, sillä luoteisseinään kuuluva rinta on ainoa vuoraamaton seinä; kenties syynä on ollut tilanpuute. Rakennuksen ainoa lyhtynurkka voi olla tehty niin, että hirren pää on myöhemmin katkaistu tai sitten se on alun pitäen tehty sellaiseksi, ettei sen kaulassa ole suorasta poikkeavia muotoja. Ensimmäistä vaihtoehtoa puoltaa se, että saman seinän hirret ovat rakennuksen luoteisseinällä pitkänurkkaisia. Miksi rakennus olisi pitkänurkkainen, jos sen rakentajalla oli taito veistää salvokset lyhyiksi? (Paalanen, 2017.)

Kuva 36 Luhdin luoteisseinä

Vuorelan mukaan luhti tai luttirati on Etelä-Pohjanmaalla tavanomaisesti nelihuoneinen rakennus, jonka alakerran huoneet yleisimmin toimivat kuten aitat, ja sellaisiksi niitä usein nimitettiin. Yläkerran huoneita sen sijaan kutsuttiin luteiksi, ja niissä asuivat kesäisin talon nuoret ja palvelusväki. Toisinaan myös luhtiratin alakerran huoneet oli sisustettu, ja joskus rakennuksessa oli tulisija. Tässä tapauksessa pihapiiristä puuttui niin sanottu pikkutupa. (Vuorela, 1949, 109–115.)

Museon luhtia pidetään osittain avoimena museon vieraille. Alakerrassa vasemmalla oleva huone on sisustettu puodiksi, kun taas oikealla puolella huone on nimetty hevostalliksi. Sinne on sijoitettu muun muassa maataloustyökaluja. Yläkerran kahdesta huoneesta toinen on sisustettu tyttöjen makuuaitaksi, jossa ovat esillä kapiot vaateorsille asetettuina. Yläkerran kolmas huone eli huone, johon sola ei enää yllä, on nyttemmin varastokäytössä. Sinne on järjestetty kulku portaitse rakennuksen tallihuoneesta. (Paalanen, 2017.) Väinöntalon luhtiaitan voidaan katsoa olevan alueellaan erikoislaatuinen, sillä tavan mukaan luhdit olivat siellä nelihuoneisia (Vuorela, 1949, 109.) kuten Järviseudullakin, jonka luhtiaitoissa oli useimmiten kaksi huonetta sekä ylä- että alakerrassa. Luhtiaitoja on rakennettu Suomessa keskiajalta lähtien 1800-luvun loppuun. Tämä lienee syynä rakennustyyppin keskinäisiin eroavaisuuksiin, pienempiin kaksihuoneisiin ja suurempiin porttiluhteihin.

Pohjanmaalla vanhimmat tiedot luhtiaitoista ovat Pietarsaaren pitäjältä. Pinnonäsin kartanossa tiedetään olleen aitta, jonka päällä oli luhti. Tämän naapurissa oli eräällä kauppialla nelihuoneinen luhti. Molemmat kyseisistä luhtityypeistä ovat olleet Järviseudulla yleisiä kuten 1900-luvulla kerätty aineisto osoittaa. Alajärven Kurejoella Heikki Juutin talossa oli luhdillinen yksittäisaitta, jossa sola oli rakennuksen päädyssä. Tämän tyyppisiä aittoja oli useimmin alueilla, missä suuria luhteja ei tavattu rakentaa: Hämeessä, Uudellamaalla ja Etelä-Savossa. (Räsänen, 1990, 476–477.) Kaikkein tavanomaisin ei Väinöntalon luhti liene siksiäkään, etten ole löytänyt merkkejä tallin ja aitan yhdistelmästä alueella (Paalanen, 2017.), mutta sen sijaan Keski-Suomessa tallin ja luhtin yhdistelmä on ollut luontevampi. (Vuorela, 1949, 133.)

Luhtiaitoja alettiin rakentaa Etelä-Pohjanmaalla ja Järviseudulla yleisemmin vasta 1700-luvun lopussa, mikä voidaan nähdä alueella taloudellisen nousukauden juhlanä. Nuorimmat luhdit ovat 1800-luvun lopusta. (Räsänen, 1990, 476–477.) Väinöntalon luhtin mainitaan rakennetun 1700-luvulla, mutta tarkempi ajoitus ei ole tiedossa. Tallin oven lukkoon on kaiverrettu vuosiluku 1780, mutta en pidä tällaisia rakennusosia kaiverrettuja vuosilukuja paikkaansa pitävinä. Kun tiedämme, ettei luhteja vielä ennen 1700-luvun loppua alueella juuri rakennettu, olisi kenties erheellistä pitää luhtia 1700-luvulle kuuluvana. Jos rakentamiseen liittyvä vuosisata pitää paikkansa, on Väinöntalon

luhti alueensa vanhimpia. Rakennus on rakennusteknisesti kehittyneempi kuin kokoelman muut 1700-luvun rakennukset.

Kuva 37 Luhdin tallin lukko

Väinöntalon museossa luhti on nimetty nimenomaan luhdiksi eikä lutiksi (Paalanen, 2017.), vaikka Hämeessä ja Etelä-Pohjanmaalla käytetään myös nimitystä lutti. Nimitys juontaa juurensa muinaisruotsin sanasta *lupt*. Muualla Suomessa sama rakennus tunnetaan luhtina, joka sanana on sekin ruotsalaista perää ja kääntynyt suomen kieleen *loft*-sanasta. Näistä kahdesta nimenomaan lutti-sanaa pidetään vanhakantaisempana, mutta umpisolaisia, jollaisina luhdit Etelä-Pohjanmaalla tavallisimmin esiintyvät, nuorempina. (Räsänen, 1990, 477.) Juuri avo- tai umpisolaisuus on rakennustyyppissä ikää määrittävä tekijä. U.T Sirelius pitää avosolaisia luhteja umpisolaisia nuorempina, kun taas Toivo Vuorela olettaa asian olleen päinvastainen. Ruotsissa tapahtunut luhteihin liittyvä typologinen kehitys on noudattanut jälkimmäistä linjaa, ja siksi Etelä-Pohjanmaan luhdit olisi määritettävä nuorimmiksi ja kehittyneimmiksi. Erityisesti solan valoväylien muotoiluun on alueella kiinnitetty suurta huomiota, sillä juuri niiden vuoksi on eteläpohjalaiset luhdit määritettävä omaksi alueelliseksi tyyppimallikseen. Muualla Suomessa luhdit olivat enemmän tai vähemmän avonaisia juuri solan osalta. (Vuorela, 1949, 119–121.)

Kansatieteellisten julkaisuiden pohjalta ei ole tiedossa, miten luhtirakennukset ennen perustettiin. Yksittäisaittojen perustuksiin tutustuessamme huomasimme jalka-aittojen puurakenteisten perustojen rakentamisen loppuneen 1700-luvun kuluessa, kun aittoja alettiin perustaa kivillä. Työskennellessäni Väinöntalon museolla vuosina 2016–2017, olen tekemieni korjaustöiden ohessa huomannut, että esimerkiksi luhdin alakerran huoneiden lattiarakenteet on tuettu omille perustuksilleen. Jos olisi niin, että rakennus on alun perin ollut puuperustainen, olisivat sen lattiarakenteet kiinni seinärakenteissa kuten esimerkiksi kirkkoaitassa. Nykyään rakennuksessa on

samankaltainen luonnonkiviperustus, jollaisia nähdään monessa museon rakennuksessa, eikä se siksi tässä yhteydessä saa suurempaa huomiota tutkimuksessani. Museon rakennuskokonaisuudessa tämä aitta edustanee monelta osin rakennustyyppin kehittyneintä muotoa (Paalanen, 2017.), eikä luhtien yleistettyä yksittäisaittoja enää juuri rakennettu. (Räsänen, 1990, 447.) Aitta kehittyi lopulta suureksi ja monikäyttöiseksi rakennukseksi. Aittaa on ilmiselvästi käytetty asumiseen asuinrakennuksen rinnalla, sillä se on saanut luoteisseinälleen lasi-ikkunat. Tulisijaa rakennuksessa ei ole, ja mikäli sellainen olisi, se saattaisi sijaita rakennuksen alakerrassa. Nykyiset yläkerroksen lasi-ikkunat vaikuttavat varsin myöhään lisätyiltä. (Paalanen, 2017.)

3.5 Paja

Väinöntalon paja on vaatimattomasti rakennettu. Sen rakenteet ovat suurelta osin tulleet tutuiksi edellä kerrottujen rakennusten kuvauksista. Paja on lamasalvosrakenteinen, ja sen salvokset ovat jyrkkänurkkaisia.

Kuva 38 Pajan lounaisseinä

Itse rakennusta oleellisempaa on sinne sijoitettujen pajalle tyypillisten esineiden esillepano. Käsitykseni mukaan paja on alkuperäisessä kontekstissaan ollut paikka, jossa toimitettavat työt eivät ole asettaneet suuria vaatimuksia itse rakennusta kohtaan. Kaikesta huolimatta vaatimaton rakennus on ollut äärimmäisen tarkoituksenmukainen. Paja on salvottu hirsistä, joiden pinnat on ulko- ja sisäpuolilta veistetty, ja niiden pinnoissa on nähtävissä yhtenäisiä piilukirveellä tehtyjä muotoja. Museon muihin rakennuksiin verraten pajan toisarvoisen luonteen havaitsee esimerkiksi seinä tarkastelemalla. (Paalanen, 2017.)

Pajat olivat yleensä vaatimattomia hirsihuoneita, jotka tavanomaisesti sijaitsivat pihapiiristä etäämmällä, usein saunan läheisyydessä. Niiden katot oli kasattu laudoista, eikä niissä ei ollut lattiaa. (Vuorela, 1949, 173.) Vuorelan kuvaus eteläpohjalaisesta pajasta sopii Väinöntalon pajaan, joka sijoittuu pihan keskelle ja sijaitsee miltei aittojen läheisyydessä. Toki museo on nähtävä kokonaisuutena, jossa toiminnallisuutta tärkeämpää on rakennuksien esittely. Tulipalovaaraa ei entiseen tapaan ole. (Paalanen, 2017.)

Paja on rakennustyyppinä vanha kuten sen kantasuomessa esiintyvä nimi antaa osoittaa, ja samaa viestii myös pajaan kuuluvan työkalun nimi. Ahjo-sanalle on löydettävissä vastine ruotsin kielestä – *ässja*. (Valonen, Vuoristo, 1994, 46.) Maaseudulla pajat olivat tärkeitä, ja sepät kuuluivat maaseudun tärkeisiin ammattilaisiin, koska työkalujen valmistaminen ja hevosten kengittäminen vaativat ammatillista osaamista. Etelä-Pohjanmaalla oli kyläseppiä, jotka toimittivat kaikki alueen työt. Kaupungeissa ei sepän taitoja tarvittu sillä tavoin kuin maaseudulla, ja Vaasalle vuonna 1511 annetuissa privilegioissa määrättiin seppien määrä vain kahdeksi.

Sepän töitä hoidettiin myös puoliammattimaisesti, jolloin sepän pakeille tultiin vain lähiseuduilta. Joskus taas talolliset valmistivat takeensa itsenäisesti. 1800-luvulle tultaessa oli tapana rakentaa paja jokaiseen taloon, ja siellä tehtiin yksinkertaisimmat sepän työt itse. Vaativampia takeita varten kutsuttiin paikalle ammattiseppä. Tästä huolimatta vielä 1800-luvun loppupuolella talot saattoivat omistaa yhteispajan. (Vuorela, 1949, 171–173.) Väinöntalon paja tiedetään rakennetuksi vuonna 1845, ja sen tiedetään olevan peräisin Evijärven Kankkosesta. (Paalanen, 2017.) Vuosittain julkaistun Järviseudun Joulu -lehden mukaan tämä Kankkulanniemen yhteinen paja on siirretty museoon vuonna 1970. (Järviseudun Joulu, 1970, 46.)

Rakennuksen luoteisseinällä on sen ainoa valonlähde, noin 90cm x 40 cm kooltaan oleva kittaamaton kitti-ikkuna, jossa lasia pitävät paikallaan pienet naulaamalla kiinnitetyt hakaset. Ikkuna vaikuttaa kaikin puolin melko uudelta, ja siksi pitäisin sitä rakennukseen kuulumattomana. Kenties tämä lisäys on perusteltu ja välttämätön, koska muuten pajassa olisi vaikeaa nähdä. Vesikattona toimii lautakatto kuten Vuorelan mukaan pajoissa saattoi aikaisemmin olla. Tämä tervattu katto on melko uusi. Tuulimyllyn katon lisäksi ne ovat ainoat lautakatteet museon rakennuskannassa. (Paalanen, 2017.) Lautakattojen voidaan katsoa yleistyneen sahateollisuuden myötä, ja silloinkin usein toisarvoisissa rakennuksissa kuten pajoissa ja luhtaladoissa. (Vuorela, 1949, 215.) Alkujaan lautakatot tulivat tunnetuiksi muun muassa linnoista, kartanoista, pappiloista ja sotilasvirkakodeista.

Lautakatot kehitettiin puuta säästäviksi aikaisempien palkkikattojen rinnalle, mutta suuritöisyyden vuoksi ne eivät yleistyneet kansan keskuudessa. Toisaalta lautakaton yleistymistä jarrutti myös muoti-ihanteiden muuntuminen. Muodin suosiman jyrkän kattomuodon johdosta yleistynyt lautakate vaihtui tyyli-ihanteeksi 1810-luvulla, kun uusklassismi vaikutti kattokulman loivenemiseen.

Varhaisimmat lautakatot kiinnitettiin rakenteisiin niin kuin kattomalat ikään, eli räystäskoukuin ja -laudoin, mutta pian niitä alettiin kiinnittää nauloilla suoraan kattorakenteisiin. 1600-luvun tarkastuskertomuksissa kuvataan kaksikerroksista lautakattotyyppejä, jonka lautojen väliin oli asetettu tuohikerros. 1860-luvun luvun herraskartanoissa oli punaiseksi maalattu lautakatto, jonka välissä oli enää toisinaan tuohikerros. (Tomminen, 1987, 91.) Jos lautakatteet voidaan määrittää uudemmiksi sen perusteella, että niiden laudat kiinnittyvät nauloin kattorakenteeseen, on museon pajan katto määritettävä sellaiseksi. Räystäslautoja katossa ei ole, joten kate on luultavammin naulattu kiinni vuoliaisiin. Tästä katosta puuttuu myös lautakerroksen välissä oleva tuohikate.

Kuva 39 Pajan luoteisseinä

Pajan vaatimatonta luonnetta kuvaavat myös sen seinähirsistä löytyvät epämääräiset salvoskolot, jotka ovat todennäköisesti peräisin rakennushirsien aiemmista käyttötarkoituksista. On todennäköistä, että pajarakenus on myöhemmin rakennettu jonkin muun rakennuksen hirsistä. Lisäksi nämä eripuolilta seiniä löytyvät aukot osoittavat, ettei pajarakennukselta vaadittu erikoisia lämmönpitävyyteen liittyviä ratkaisuja. (Paalanen, 2017.)

3.6 Kaksikerroksinen asuintalo

Väinöntalon rakennuskannan suurin rakennus on alkuperäisen sijaintipaikkansa mukaisesti nimetty Alperintupa, joka nykyisellä paikallaan eroaa museon muista rakennuksista lähes joka suhteessa. Yhteistäkin on: rakennus on edelleen hirsirakenteinen, vaikka ulkopinta ei sitä osoitakaan. Rakennus kohoaa pihapiirissä korkeimmaksi, ja se houkuttelee vieraat luokseen jo ennen kuin museon muita rakennuksia on edes havaittu. Ulkopuolelta lautavuorattu tupa ei anna mahdollisuutta rakenteiden tarkkaan kuvaukseen. Olisi kiintoisaa purkaa rakennetta hiukan, jotta rakenteelliset muodot saataisiin näkyviin. Sisäpuolen hirsipintaiset seinät antavat kuitenkin olettaa, että kyseessä on jyrkkänurkkainen rakennus.

Kuva 40 Alperintupa lounaasta

Pidän rakennuksen historiaa arvoituksellisena, sillä sen rakennusajankohta perustuu arvailuihin. (Paalanen, 2017.) Vanhin löytynyt vuosiluku on vuodelta 1811, ja sen mukaan rakennusajankohta ajoitetaan jopa 1700-luvulle. Tällöin rakennus on ollut yksikerroksinen, kuten olivat sen sisarustuvatkin Vetelin Räyriingissä, mutta Juho Heikki Alperi korotti sen kaksikerrokseksi 1840-luvulla. (Tuomaala, 1966, 10.) Savutupa verrattuna museon päärakennus on niin suureellinen, että yhteiskunnan on täytynyt merkittävästi vaurastua 1700-luvulla. Sosiaaliset erot näkyivät rakentamisessa.

Toisaalta Väinöntalossa näemme vain kolme asuinrakennusta, joten niiden kohdalta asian kronologinen kuvaus jää tyngäksi. (Paalanen, 2017.) Rakentaminen saavutti mahtipontiset mittasuhteet Etelä-Pohjanmaalla 1700-luvun lopussa. Syynä on perherakenne, joka edellytti tilaa myös syytinkiläisille ja palkollisille, ja rakentamista siivitti myös edellä mainittu taloudellinen nousukausi. Vaikutteita tarjosivat alueen komeat pappilat, jotka jo 1600-luvulla olivat usein peräkamareilla varustettuja. (Heikinmäki, 1988, 306–307.)

Peräkamareita ei tässä rakennuksessa ole, koska kamarit sijaitsivat rakennuksen pitkällä sivuilla. Tästä johtuu rakennustyyppin nimi, sivukamaritupa. Koska museon rakennusten siirtoihin liittyviä tai

niiden alkuperäiseen kontekstiin viittaavia dokumentteja ei ole olemassa, on jokseenkin mahdotonta löytää vertailevaa aineistoa esimerkiksi Alperintuvan alkuperästä. Nykyisessä asussa oleva Alperintupa käsittää myös varsinaisen kellarikerroksen. Se ei betonivalurakenteisena osoita sellaisia kansanomaisia rakentamisen muotoja (Paalanen, 2017.), joita rakennuksen alkuperäinen kellari on osoittanut. Silloinen kellari oli kiviholvirakenteinen, ja siirron yhteydessä se jäi vanhalle paikalleen ehjänä. (Tuomaala, 1966, 8–11.) Kellariin käydään rakennuksen ulkopuolelta, tuvan lounaisseinän perustuksissa olevan peiliovellisen aukon kautta.

Kuva 41 Kellarin sisäänkäynti

Kellarin betonirakenteisuutta ei voi havaita ulkopuolelta, sillä rakennuksen perusta vaikuttaa luonnonkivistä tehdyttä. Rakenteellisesti se ei juuri eroa muista museossa nähdystä. Tontin korkeuserot ovat vaikuttaneet rakennuksen perustuksiin, sillä rakennuksen lounaisseinällä ne ovat noin metriä korkeammat kuin koillisseinällä. (Paalanen, 2017.) Kun Alperintupa ostettiin siirrettäväksi museolle vuoden 1957 keväällä Vetelin Räyringistä, tehtiin saman vuoden syksyllä tupaa varten lujat perustukset Evijärven museotontille. (Tuomaala, 1966, 8–9.) Kellarin rakenteen perimmäisestä luonteesta ei tutkimukseni anna vastausta. Täysin betonirakenteisena se on todennäköisimmin rakennettu museon näyttelytiloiksi, eikä se kenties enää muistuta sitä vanhaa kellarialueita, joka alkuperäiseen rakennukseen on kuulunut.

Kokonaisuudessaan tupa on liki 18 metriä pitkä ja yli kymmenen leveä. Korkeutta kivijalasta tasakertaan on miltei kuusi metriä. (Paalanen, 2017.) Etelä-Pohjanmaan vauraat talot olivat luonnostaan kaksitupaisia, ja asuminen niissä keskittyi tupiin. Toinen tuvista oli käytännön kannalta tärkeämpi, sillä sinne oli sijoitettu muun muassa takkamuuri ja leivinuuni. Täällä toimitettiin kaikki arkiset askareet kuten aterioiminen ja nukkuminen. Kakkostupa oli sisustukseltaan ja merkitykseltään toisarvoisempi, sillä ennen vierastuvaksi muuntumistaan edustavaksi nimetty tupa oli myös eräänlainen työpaja. Kaksitupaisuudella on pitkä perinne koko Suomessa, sillä Kaarle XI

määräsi vuoden 1681 talontarkastusasetuksessaan, että kaikissa ainakin manttaalin suuruisissa taloissa oli oltava vierastupa. Varsinaisena uutuutena määräyksen velvoittamaa huonelisää ei voitu pitää edes tuolloin, sillä asetus muutti totutun tavan säännöksi. Mikäli huoneita järjestettiin lisää, tapahtui se usein edustupaa jakamalla. Tällöin rakennuksen sivuseinälle muodostui sivukamari, minne oli pääsy vain porstuasta. Toinen menettely oli jatkaa rakennuksen pituutta niin, että tuvan päätyyn saatiin aikaiseksi peräkamarit. (Vuorela, 1949, 33–35.)

Asuinrakennuksen laajentumiseen liittyvät tavat saivat sittemmin paikalliseksi muodostuneita piirteitä. Siinä missä maakunnan rintapitäjissä lisähuoneita rakennettiin tuvan jatkoksi, ratkaistiin tilantarve maakunnan itäosissa edustupaa jakamalla. (Heikinmäki, 1988, 306.) Sivukamaritupia tavattiin ruotsinkielisen rannikkoseudun pohjoisosissa, mutta runsaasti myös Teerijärvellä ja Kruunupyssä. Samankaltaisia tavattiin Kaarlelassa, Alavetelissä, Pietarsaaressa ja Ähtävällä. Rakennustyyppin kotina on pidetty Ruotsia, ja perimätiedon mukaan tapa olisi saapunut Suomeen ruotsalaisen sotilaan mukana. Tätä väittämää sopii epäillä, sillä Ruotsin sivukamarituvat ovat iältään nuorempia. (Vuorela, 1949, 45–46.)

Tilan koko on voinut vaikuttaa rakennuksen suuruuteen. Alperintuvan alkuperäissijan maa-alan suuruus ei ole tiedossa, vaikka kaksitupaisuus on voinut tuona aikana olla normalisoitunut rakennustyyppi. Tämän rakennuksen tuvat eivät ole koko rakennuksen levyisiä, vaan sivukamareita on rakennettu liki jokaisen tuvan rinnalle, ei pelkästään edustuvan yhteyteen. Kulku niihin on tavallisimmin järjestetty tuvasta eikä porstuasta.

Tuvista suurin on pohjatuvaksi nimetty tuparatin luoteispäässä. Sinne sijoitettu näyttely antaa olettaa, että huonetta on käytetty myös työpajana. Toisaalta huoneen keskivaiheille muurattu suuri liuskekivinen takkamuuri osoittaa edustuvalle ominaisia piirteitä. Tätä huonetta voitaneen pitää tuvista tärkeimpänä siksikin, että sen seinät ovat saaneet erikoiset koristemaalaukset. (Paalanen, 2017.)

Kuva 42 Pohjatupa

Sivukamaritupia tavattiin Etelä- ja Keski-Pohjanmaan rajamailla Evijärvellä, Vetelissä, Kaustisilla, Halsualla ja Ullavalla. Se eroaa maakuntansa pitkänmallisista talonpoikaistaloista juuri leveytensä vuoksi, sillä toisinaan tämän tyyppin edustajien pohjakaavat olivat lähes neliönmuotoisia. Menettely onkin johtanut takan uudelleensijoitteluun, sillä sivukamarituvissa ne olivat miltei tuvan keskilinjalla eikä ovinurkassa kuten eteläpohjalaisissa tuvissa yleensä. (Vuorela, 1949, 45.)

Sivukamarituvissa kamareita oli tupaa kohden yleensä joko yksi tai kaksi (Korhonen, 1988, 27.) kuten Alperintuvassakin on. Yhtä tupaa kohden on yksi suurempi kamari tai kaksi pienempää. Nykyiset kamarit toimivat joskus muussa kuin alkuperäisessä käytössä. Näin on tapahtunut museon myymäläksi järjestetyille huoneelle, eräänlaiselle – joskin kooltaan suuremmalle – sivukamarille. Tätä p voidaan pitää museon toimintojen vuoksi suotavana samoin kuin rakennuksen tulisijojen vaillinaista määrää. Alperintuvassa kahdessa tuvista ei ole tulisijaa. Ilmiötä voi pitää tavattomana ja kuitenkin ymmärrettävänä, sillä nykyiset tulisijat eivät ole käytössä.

Kaikkiaan Alperintuvassa on neljä tulisijaa, joista kaksi yläkerrassa. Suurin näistä on kulmikas pohjatuvan ”piisi”, joka käsittää uunin ja takan. Tulisija on rakennettu tuvan nurkkaan, ja seinän toiselle puolelle on muurattu piisin tavoin liuskekivistä uuni. Yläkerran tulisijat ovat likimain samoilla kohdilla alakertaan nähden. Siellä sijaitsee myös takka, mutta ilman uunia. Yläkerran toisessa sivukamarissa on kakluuni, ja näin yhdistyvät rakennuksen kaikki neljä tulisijaa yhteen liuskekivistä muurattuun hormiin. Jos rakennuksen kahdessa tulisijattomassa tuvassa olisi omat tulisijat, olisi niitä varten ollut muurattava oma hormi, sillä vaakasuuntaisten hormilinjojen toteuttaminen liuskekivistä voisi olla hankalaa.

Kuva 43 Pohjatuvan piisi

Kaksitupaisen Alperintuvan pääovi sijaitsee pitkänomaisen rakennuksen tupien välissä, johon on muodostunut eteinen. Eteisestä on pääsy suoraan pohjatupaan tai sivukamarin kautta etelätupaan. Tuvat yhdistyvät rakennuksen lounaisseinällä olevan läpikuljettavan kamarin kautta: kamari on saanut nimen ”susikamari” siinä alkujaan sijainneen susioven myötä. Nytemmin tuo ovi on vaihtunut ikkunaksi. (Paalanen, 2017.)

Toivo Vuorelan väitöskirjassa Etelä-Pohjanmaan kansanrakennukset on kuva Vetelin Räyringissä sijainneesta sivukamarillisesta asuinrakennuksesta, joka muistuttaa Väinöntalon Alperintupaa. Siinä rakennus mainitaan Matti Alperin vuonna 1850 rakentamaksi (Vuorela, 1949, 47.). Väinö Tuomaalan mukaan rakennus on samana vuonna vuorattu ulkopuolelta laudoin. (Tuomaala, 1966, 10.) Vuorelan mukaan tietävästi vanhin Vetelin Räyringin kylän taloista on rakennettu vuonna 1777 (Vuorela, 1949, 46.) Mikäli Alperin rakennushistoria haluttaisiin selvittää, vaatisi työ alueen historian tutkimusta sekä rakennuksen dendrokronologista ajoittamista.

Ulkopuolelta katsottuna rakennus ei näytä laajennetulta, mutta alakerran sisäpintojen seinät ovat kirveellä veistetyt, yläkerrassa taas höylätyt. Toisaalta alakerrassa nähty sivukamarillinen tilanjäsentely ei toteudu samankaltaisesti yläkerrassa. Keskituvaksi nimetty tupa sijaitsee rakennuksen keskilinjalla, ja siihen kiinnittyvät kamarit taas rakennuksen päädyssä. Naisten työtuvaksi nimetty tupa sijaitsee samoin kuin alakerran tuvatkin rakennuksen päädyssä. (Paalanen, 2017.) Tässä suhteessa yläkerta muistuttaa hieman karoliinista pohjakaavaa, joka muun muassa Pohjanmaalla yleistyi talonpoikien keskuudessa. (Korhonen, 1988, 27.)

Alperintupa eroaa aiemmin kuvatusta savutuvasta suuresti niin tilanjäsentelyn kuin lämmitysjärjestelmänkin suhteen. (Paalanen, 2017.) Historiallisena aikana omaksuttu uloslämpivä uuni merkitsi uudistuksia myös rakennuksen toiminnallisuuteen, kun sisustaminen sai nyt enemmän merkitystä. (Räsänen, 1990, 429.) Savujohdollisiin lämmitysjärjestelmiin siirtyminen tarkoitti myös

välikatton mataloitumista ja lopuksi myös vaakasuoristumista, sillä vasta silloin yläkerran merkitys säilytystiloina ja tilapäisasuntoina täyttyi. Välikatto säilyi kauimmin taitteisena savupirteissä ja -tuivissa, mutta kaksikerroksisten rakennusten välikatot muuttuivat suoriksi. (Korhonen, 1988, 28.) Pohjatuvan välikatto taittui kohti rakennuksen pitkiä sivuja, vaikka yläkertaan rakennettujen tupien lattia on täysin suora. Etelätuvan välikatto on sekin suora. Liekö tämä sitten seurausta rakennuksen historiasta yksikerroksisena; tällöin etelätuvan katto olisi uudempi. (Paalanen, 2017.)

Ennen kaksikerroksistumista olivat talot mahdollisesti jonkin aikaa puolitoistakerroksisia. Näiden yläkerta eli kokki oli korkeintaan vain luhdin kaltainen väliaikaisasunto. Kaksikerroksiseksi rakennus muuttui silloin kun yläkerta oli korotettu niin paljon, että sinne saatiin rakennettua samanlaiset huoneet kuin alakerrassa oli.

Kuva 44 Alperintuvan koillisseinä

Vuorelan mukaan tyylipuhtaimmat suoritukset löytyivät kuortanelaisista taloista, ja tällä hän lienee tarkoittanut mainitsemiaan symmetrisiä ikkunarivejä. Toisinaan nämä rakennukset olivat seiniltään alhaalta ylös päin leveneviä, jolloin rakennus on muodoltaan liuha eli illo. Tämä vaikutti rakennuksen yleisilmeeseen, mutta toisaalta ilmiön tarkoituksenmukaisuus saattaa johtua puuttuneista sadevesikouruista. Kun seinät olivat alaspäin mentäessä kapeampia, ei sadevesi juossut niitä pitkin. Vuorela vertasi ilmiötä arkaan puutarhakasviin, joka vain muhevassa mullassa saattoi kasvaa. Näin oli myös edistyneemmän asutuskulttuurin laita. Kasvaakseen se vaati taloudellisen vaurauden, jonka siivittämänä kaksikerroksisia tupia saatettiin rakentaa. (Vuorela, 1975, 309–310.)

Etelä- ja erityisesti Keski-Pohjanmaan kaksikerroksiset asuinrakennukset olivat saaneet vaikutteita lahden toiselta puolen, mikä selittänee alueen rakennusten kustavilaiset piirteet. Pohjanmaan talonpojat saivat rakentamista koskevat vaikutteensa maakunnan kaupungeista, missä vaurain väestönosa asui kaksikerroksisissa asuinrakennuksissa jo 1700-luvun puolivälissä. Vaikutteet saapuivat aluksi Ilmajolle, mutta vuosisadan lopussa ilmiö levisi Isoonkyröön ja muualle.

Kaksikerroksisten kukoistuskausi ajoittuu kuitenkin 1860–1880-luvuille. Etelä-Suomen väestö seurasi kartanoiden elämäntyyliä lähemmin 1800-luvulla, ja tällöin empirevaikutteet levisivät vauraiden talonpoikien keskuuteen. (Korhonen, 1988, 28–29.) Alperintuvan ulkoverhous on pystysuuntainen, ja pontatusta laudasta tehty vuori on punamullalla maalattu. Nurkista ulkonevat kotelot samoin kuin räystäslaudoituksetkin ovat väriltään keltaisia. Kaikissa Väinöntalon maalatuissa rakennuksissa on käytetty samanlaista puna- ja keltamullan yhdistelmää, mutta ulkolaudoitusten osalta niiden muoto hiukan vaihtelee.

Vuoliaiskattorakenteisessa hirsirakennuksessa ulkovuoraus ei ole välttämätön (Paalanen, 2017.), ja vuoraus suoritettiin tavallisesti rakennuksen oltua käytössä muutamia vuosia. Tällöin salvosrakenteelle tyypillinen painuminen oli jo tapahtunut. Hirsirakenteen painuminen kesti kolmesta neljään vuotta, ja tätä ennen niitä ei laudoitettu, jos myöhemminkään. 1800-luvun vaihteessa valmistuneet rakennukset olivat vailla ulkovuorausta pitkiä aikoja. Ominaisuus sai asutuksen näyttämään puolivalmiilta ja vaikutti kenties rakennustavan väistymiseen. (Kaila, 1987, 31–32.) Alun pitäen hirsipintojen vuoraamisella on voitu hakea kestävyyttä. Tämän vuoksi eteläseinä saatettiin laudoittaa ensimmäisenä, mutta myöhemmin aikoina kaikki seinät laudoitettiin. Näinä aikoina myös rakennusten maalaaminen saattoi yleistyä. Esimerkiksi Lehtimäellä sijainnut Muurinahon maalattu ja vuorattu talo erottautui vielä vuonna 1848 kylän muista taloista erikoisena väriläiskänä. Samoin oli Härmässä, mutta 1800-luvun loppupuoliskolla sekä vuoraaminen että maalaaminen yleistyivät myös pienemmissä taloissa. Tavalliset rakennukset käsiteltiin punamullalla, öljymaaleilla maalattiin ikkunanpokat ja ovet. (Heikinmäki, 1988, 305.)

Museossa tupa vuorattiin samanlaisella puolen pultin laudalla kuin siinä oli ennenkin ollut ja maalattiin muutoin punaiseksi, mutta nurkkalaudoitukset, räystä- ja päätykoristeet keltaisiksi. Aiemmin tupa oli keltainen kuten Vetelinjokilaakson ja Järviseudun talot 1800-luvulla usein olivat. (Tuomaala, 1966, 10.) Ulkovuorauksien rakentamiseen oli useampia syitä: se saatettiin tehdä tiiviyyden parantamiseksi, mutta toisinaan sillä pyrittiin luomaan illuusio jostakin muusta rakennusmateriaalista. (Kaila, 1987, 17.) Palaan ulkovuorausten ja ulkomaalien historiaan tuonnempana.

Alperintuvassa on 31 ikkuna-aukkoa, joista kymmenen rakennuksen lounaisseinällä ja seitsemän koillisseinällä. Koillisseinän ikkunoiden vähäisempi määrä johtuu oven sijainnista, mutta myös poikkeavasta sivukamarien määrästä. Rakennuksen päätyseinien osalta symmetrisyys ei ole ollut niin tavoiteltavaa kuin sivuseinissä. Luoteisseinällä on ikkunoita alakerran korkeudella vain yksi ja yläkerrassa kolme kuten rakennuksen kaakkoisseinälläkin; samalla seinällä ikkunoita on alakerrassa kaksi. Alakerran molemmissa tuvissa on kolme ikkunaa, ja yläkerran päätyyn sijoittuvassa tuvassa

neljä, keskituvassa vain kaksi. Yläkerran kamareissa niitä on yksi tai kaksi kuten alakerrassakin. Rakennuksen jokainen asuinhuone on varustettu lasi-ikkunalla. Näin ei liene ollut silloin, kun susikamarin ikkunan tilalla oli ovi.

Juuri ikkunoiden ja ovien suhteen Alperintupa näyttäytyy arvokkaana verrattuna museon muihin rakennuksiin. Aiemmin nähdyssä savupirtti-hollituvassa ikkuna-aukkoja on kolme, ja niitä pidän jälkeinpäin asennettuina. Suurellisessa Alperintuvassa ikkunoita on täytynyt olla jo alkujaan, joskin ikkunoiden määrä on saattanut sittemmin kasvaa. Onhan rakennus kokenut suuria muutoksia. (Paalanen, 2017.) Lukuun ottamatta eteläseinän toisen kerroksen ikkunoita ne ovat toisessa ja kolmannessa kerroksessa kuusiruutuisia tuvan alkuperäisiä ikkunoita. Uudelleen rakentamisen yhteydessä Alperintupa sai alakertaan ja eteläpäätyynsä vanhemmantyyliset 16-ruutuiset lasi-ikkunat. (Tuomaala, 1966, 9.)

Kuva 45 Alperintuvan 16-ruutuinen lasi-ikkuna

Vaikka edellä todettiin lasinvalmistuksen olleen Suomessa myöhäissyntyistä, saapuivat lasi-ikkunat Etelä-Pohjanmaalle jo verrattain varhain ja rinnan savujohdon kanssa. 1780-luku voidaan nähdä lasi-ikkunoiden murroskauteksi. Tuolloin siirryttiin entistä suurempiin ikkunakokoihin, joka saavutettiin nyt pienemmällä lasiruutumäärällä. Samoihin aikoihin alettiin tehdä ikkunoista kaksinkertaisia. Lasimateriaalin hinta oli aiemmin vaikuttanut ikkunoiden muotoon; siksi ne olivat pieniruutuisia. 1700-luvulle tultaessa lasi-ikkunat olivat ainakin säätyläisten rakennuksissa sellaisia, että ikkuna-aukon leveys muodostui kahdesta vierekkäisestä lasiruudusta. (Vuorela, 1949, 224–225.) Samalla vuosisadalla pappilat olivat valoisia, ja tuona aikana ikkunat yleistyivät myös

talonpoikien keskuudessa. Esimerkiksi Jalasjärvellä saattoi tuvissa olla pieniä lasi-ikkunoita kolmesta neljään ja edustuvissa kolmesta kuuteen. (Heikinmäki, 1988, 302.)

Alperintuvan ikkunat ovat urapuitetyyppisiä, eli ikkunapuite on rakennettu lasiruudun ympärille. (Paalanen, 2017.) 1800-luvulla kaksipuitteinen ikkuna vakiintui, ja esimerkiksi oven yläpuolella sijainneet yksipuitteiset ikkunat olivat enää puoli-ikkunoita. Kuusiruutuiset ikkunat voitiin tehdä lyijy- tai puupuitteisiksi, mutta 1700-luvun lopussa puupuite syrjäytti lyijyn käytön ikkunoissa lopullisesti. (Kaila, 1987, 121.) Yläkerran kuusiruutuiset ikkunat mainitaan alkuperäisiksi, ja ne ovat kenties uudempia kuin alakerran moniruutuiset ikkunat. Syytä siihen, miksi alakerran ikkunoiksi valikoitiin 16-ruutuiset ikkunat, emme tiedä. Ehkä ne näyttäytyivät kauniimpina tai erikoisempina. (Paalanen, 2017.) Alperintuvan alkuperäisessä ympäristössä naapuritalojen ikkunat olivat pieniruutuiset, 12-ruutuiset. (Tuomaala, 1966, 9.)

Väliovia rakennuksessa on lukematon määrä. Niiden alkuperäisyyttä ei voi todentaa, sillä on mahdollista, että osa ovista on vaihdettu. Yhteinen piirre ovissa on, että ne ovat kaikki peilirakenteisia. (Paalanen, 2017) Sellaisia ovet 1700-luvulla yleisesti olivatkin, ja tämä keskiajalta peräisin oleva muoto säilyi yleisenä 1900-luvulle saakka. Kaksipeiliset ovet kehittyivät myöhemmin useampipeilisiksi, ja erilaisia koristemuotoja ovet saivat renessanssin ja barokin vaikutuksesta. Etelä-Pohjanmaalla nähdyt ovet jäljittelivät usein rokokootyyliä. (Vuorela, 1949, 230.) Jos Alperintuvan väliovia voisi pitää alkuperäisinä, on huomattava, ettei niiden muoto ole juuri muuttunut yläkerrassa, joka on rakennettu myöhemmin. Valtaosa ovista on kolmipeilisiä, mutta niiden peilijako vaihtelee. (Paalanen, 2017.) Kuten savutuvan kohdalla tuli todetuksi, yleistyivät kolmipeiliset ovet maaseudulla 1800-luvulla.

Rakennuksen ulko-ovina toimivat pariovet ovat kolmipeiliset. Peilien koristeellisuus on näyttävä, ja niiden muotokieli todentaa klassismin ihanteita. (Paalanen, 2017.) Uusklassismin piirteenä voidaan pitää myös oviaukon yläpuolella sijaitsevaa ikkunaa, joka valaisee muuten pimeän porstuahuoneen. (Korhonen, 1988, 47.)

Kuva 46 Alperintuvan koristeellinen ulko-ovi

Ovet ovat kuuluneet tupaan jo alun pitäen, ja niiden tekijäksi on arveltu itseään mestari Alperia. (Tuomaala, 1966, 11–12.) Vaikka kolmipeilisten ovien arvellaan yleistyneen maaseudulla vasta 1800-luvulla, ei Alperintuvan ulko-ovien alkuperäisyyttä voida kiistää. Ovet ovat voineet vaihtua jo aikaisemmin ja olla siltikin rakennukseen kuuluvat. Ovien koristemaalaukset ovat varsin viehättävät, mutta niiden alkuperäisyyden määrittäminen lienee mahdotonta ilman rakennuksen taustatietoja. (Paalanen, 2017.) Keski-Suomen kansanrakennusten ovista Albert Hämäläinen toteaa, että varhaisimmat ulko-ovet olivat pituussuunnassa kaksiosaisia, niin että niiden alaosa voitiin pitää kiinni, vaikka yläosa saattoi olla auki. Uudenaikaisemmissa ja kehittyneemmissä oloissa myös porstuan ovi saattoi olla peiliovi. Myöhemmin rakennusten ulko-ovet olivat kaksoisovia, joiden peilijako oli kolmeosainen. (Hämäläinen, 1930, 81–83.)

Alperintupa on Väinöntalon rakennuksista mahtavin, ja se yksin todistaa Pohjanmaalla vaikuttaneesta taloudellisesta nousukaudesta. Rakennus on kauttaaltaan hyvin säilynyt. Edellä esitetyt esimerkit muutoksista ovat kenties pieniä yksityiskohtia, sillä onhan niin, että käytössä oleva rakennus kokee muutoksia. Uudenaikaisten materiaalien käyttö vanhassa ympäristössä aiheuttaa minussa ristiriitaisia tunteita. Alperintuvassa ja useissa muissakin museon rakennuksissa tehdyt muutostyöt ovat sikäli perusteltuja, että esimerkiksi konesaumattu peltikatto on toimivampi ja huolettomampi kuin kansanomaiset kattomateriaalit. Voidaan ajatella, että peltikaton asentamisen myötä Alperintuvassa menetettiin osa sen rakennushistoriallista arvoa, mutta turvallisen vesikaton myötä vanhoja rakennuksia on saatu pelastetuksi. (Paalanen, 2017.)

3.7 Tuulimylly

Tuulivoiman hyödyntäminen viljan jauhamisessa opittiin keskiajalla, mutta vesivoimalla käyvien myllyjen historia on pidempi. Tuulimyllyn edullisuus erottautui aiemmista siten, että se saatettiin rakentaa avoimelle pellolle tai tarpeeksi tuuliselle kumpareelle. Vesimylly taas rakennettiin sinne, minne se voitiin. (Korhonen, 1988, 43.) Tuulimyllyt siis yleistyivät alueilla, joissa ei ollut tarpeeksi koskivoimaa kuten Varsinais-Suomessa, Ahvenanmaalla ja osin Etelä-Pohjanmaalla. Näiltä alueilta rakennustyyppi kulkeutui muualle maahan.

Suomessa tuulimyllyt voidaan jakaa kolmeen eri perustyyppiin: harakka-, varvas- ja mamsellimyllyihin. (Valonen, Vuoristo, 1994, 46.) Yleensä tuulimyllyjä rakennettiin asuinpaikan välittömään läheisyyteen. Vaikka Väinöntalon myllyn edessä on laaja peltoaukea, on tuulimylly silti niin lähellä asuinrakennuksia, että sen sijoittelu voidaan nähdä keinotekoisena. Museo tyytyy toiminnallaan esittämään rakennuksia, muttei varsinaisesti niiden toiminnallisuutta.

Kauttaaltaan hirsirakenteinen mylly on täysin erilainen kuin aiemmin tutuksi tulleet. Tämä johtuu tietenkin rakennustyyppin poikkeavasta käyttötarkoituksesta: se sanelee ulkoasun. Rakennus ei itse asiassa ole rakennus vaan kone, jonka jokainen osa voidaan perustella käytännön ratkaisuista johtuvaksi. Tällainen on esimerkiksi jalkarakenne, joka mahdollistaa myllyhuoneen kääntämisen. Jalan rakenne on toteutettu siten, että se ei kiinnity myllyhuoneeseen kiinteästi, mutta kuitenkin niin vahvasti, että rakennus ei kaadu kovimmassakaan tuulessa.

Kuva 47 Museon tuulimylly etelästä kuvattuna

Myllyn jalassa risteää toisiaan kahdeksan hirsiseinämää. Näiden keskelle on muodostunut sija pylvälle, jonka varaan myllyhuone rakentuu. Jalkarakenne vaikuttaa vasta tehdyttä. Se poikkeakin rakennuksen muista hirsiosista, sillä sen hirret ovat sahapintaiset. (Paalanen, 2017.)

Vesi- ja tuulimyllyt korvasivat aiemmin käytössä olleet käsikivet 1200-luvulta alkaen. (Valonen, Vuoristo, 1994, 20.) Suomesta tunnetaan satakunta keskiaikaista vesimyllyä, joista jokainen sijaitsi Etelä-Suomessa. Varhaisimmat tiedot Etelä-Pohjanmaan myllyistä ovat 1550-luvulta ja nekin Ilmajoen, Pietarsaaren ja Korsholman tienoilta. 1500-luvun loppua kohden vesimyllyt yleistyivät niin, että esimerkiksi Kyrönmaassa oli yhtä myllyä kohden kahdeksan taloa. Järviseudulla tuon ajan myllyt olivat yhtä tuulimyllyä lukuun ottamatta vesimyllyjä. Tuulimyllyt, jotka saapuivat Etelä-Pohjanmaalle lännestä täysin kehitettyinä, ovat yleistyneet alueella vasta 1700- ja 1800-luvuilla. Yksinomaan Järviseuduilla niitä oli 1830-luvulla 170, ja pelkästään Lappajärvellä peräti 96. Tuulimyllyjen yleistyivät vielä 1800-luvun puolivälin tienoille asti. Alajärvellä niitä oli tuolloin 10, mutta myöhemmin määrä oli noussut 70:een. Kaikkiaan tuulimyllyjä on ollut 112. (Heikinmäki, 1988, 334–336.)

1800-luku voidaan nähdä tuulimyllyjen aktiivisimpana käyttö- ja rakennusaikana, ja eritoten lappajärveläiset niiden innokkaimpina rakentajina, sillä siellä niitä on ollut paljon. Vuonna 1947 tehty vanhojen myllyjen luettelointi vahvisti tiedon ja sen, että muutamat tuulimyllyt olivat edelleen käytössä. Yleisesti ottaen lähes kaikki Järviseudun tuulimyllyt olivat tuolloin siipirikkoja, koska höyryllä ja sähköllä toimivat myllyt olivat tehneet ne tarpeettomiksi. (Räsänen, 1990, 495.) Heikki Rantatupa pitää mahdollisena, että tuulimyllyn tekniikka tunnettiin 1700-luvun puolella Järviseudullakin. Tuulimyllyjä oli ollut rannikkoseudulla jo pari sataa vuotta aikaisemmin, ja tavatonta olisi ollut, jos kaikki Järviseudun myllyt olisi rakennettu muutamassa kymmenessä vuodessa. Myös tuulimyllyjen rakentamisen huippu sijoittuu aikaan, jolloin koettiin taloudellinen nousukausi. (Rantatupa, 1983, 686.)

Toivo Vuorela mainitsee väitöskirjassaan Etelä-Pohjanmaan kansanrakennukset, ettei tuulimyllytyypeille vielä tuolloin ollut muodostunut vakiintuneita erikoisnimityksiä. Jalkamylly mainitaan yksinkertaisimmaksi, sillä sen jauhinkivet sijaitsivat erillisessä jalan päälle nostetussa huoneessa, välilattialla tai peruslattialla. Tässä tyypissä akselinsa varassa olevaa myllyhuonetta pystytään kääntämään tuulen mukaan. Toinen tuulimyllytyyppi on nimeltään harakkamylly, ja se eroaa konstruktiona edellä mainitusta myllyhuoneen sijainnin osalta. Tämän kaksiosaisen myllyn kivet sijaitsivat rakennuksen alaosassa, myllyhuoneessa, ja mylly on erikseen rakennuksen yläosassa. Nämä varsin pitkälle kehitetyt myllyt saattoivat olla siipimäärältään suurempia, jopa 12-siipisiä, kun jalkamyllyissä niitä oli taas useimmin vain neljä, joskus kaksi siipeä. Kolmas

myllytyyppi on Vuorelan mukaan nuorin. Mamsellimylly eroaa rakenteensa osalta siten, että siinä ei ole lainkaan napatukia (Vuorela, 1949, 186-190.), sillä tätä mamsellipukua muistuttavaa myllytyyppiä käännettiin sisäpuolelle rakennetun väkikelan avulla.

Varvasmylly levisi vaiheittain kaikille viljelykelpoisille alueille, mutta harakkamyllyä tavattiin vain maan länsi- ja keskiosissa, mamsellimyllyä taas vain Länsi-Suomessa. (Korhonen, 1988, 43–44.) Museon tuulimyllyssä on vain yksi huone, sillä jauhinhuone on samassa tilassa kuin sen koneisto. Napatukille jää sija erillisen maasta kohoavan kahdeksanhirsinen jalkaristikon keskelle. Kyseessä on jalkamylly tai ehkä paremmin varvasmylly. Väinö Tuomaalan kirjoittamassa Väinöntalon museota esittelevässä teoksessa mainittua tuulimyllyä ei ole määritetty jonkin tietyn tyyppin edustajaksi (Paalanen, 2017.) Sen historia avautuu sikäli, että se mainitaan Vetelin Patanan Taipaleessa 1800-luvun lopussa rakennetuksi, ja museolle se on tuotu Lappajärven Itäkylän Keski-Kujalasta vuonna 1956. Nykyinen sijoituspaikka on myllylle ainakin kolmas. Myllyn varusteisiin kuuluu myös pärehöylä. Tämän tyyppiset tuulimyllyt olivat Järviseudulla kaikkein suosituimpia. Evijärvellä niitä oli 1900-luvun alussa 100 kappaletta, joista 20 kuului Kerttuan kylään. (Tuomaala, 1966, 12.)

Kun tuulimyllyjä tiedetään rakennetun paljon 1800-luvulla, ei ole poikkeuksellista, että nyt nähtävä rakennus sijoittuu samalle aikakaudelle. Sitä, kuinka tuulimylly on salvottu, emme voi varmuudella tietää, sillä ulkopintoja peittää pystyrimalaudoitus. Myös tässä rakennuksessa ovat hirsiseinién pystyleikkaukset muodoltaan suorina, joten rakennus on jyrkkänurkkainen. En koe tarpeelliseksi käsitellä ulkovuorauksia tarkemmin, koska olen kuvannut sitä jo aiemmin. Ulkovuorauksen historian tuntien miellän sen asuinrakennuksiin kuuluvaksi. Nyt nähtävällä ulkovuorauksella on kenties haluttu suojata rakennuksen hirsirakenne.

Nykyisin siipiakselissa on kiinni vain yksi siipipari, mutta siinä on sija toiselle siipiparille. Tuulimyllyn koneisto sai voimansa tuulesta, joka tarttui myllyn neljän siipeen aiheuttaen siipiakseliin pyörivän liikkeen. Nykyiset siivet ovat myöhempää tekoa, joten siipiä on pidettävä kuluvina osina. Kun otetaan huomioon, ettei sahalautaa ole kansanomaisessa rakentamisessa juuri käytetty, on tuulimyllyjen rakentaminen ja ylläpitäminen ollut varmasti työlästä. (Paalanen, 2017.) Ehkä on niin, että myllyssä on aiemmin ollut päistään kaareutuvat siivet kuten Etelä-Pohjanmaalla tavatuissa tuulimyllyissä toisinaan oli. Tämä siipien päistään miltei soikeaksi kaareutuva muoto oli myöhemmin yleinen myös Keski-Suomessa, jonne se oletetaan kulkeutuneen Pohjanmaalta. (Hämäläinen, 1933, 234.)

Myllyhuone on tuettu kahden vahvan niskan varaan. Niskat jatkuvat oviseinältä pidemmälle. Niiden varaan asetettujen lautojen myötä muodostuu rakennuksen ulko-oven edustalle parvi, jonne myllyyn pyrkivän on ennen sisään astumistaan kiivettävä. Mylly ei ole kovin helppokulkuinen. (Paalanen, 2017.) Tämä piirre jalkamyllyissä koettiin hankalaksi, sillä ennen jauhamista oli jyvät nostettava myllyhuoneen korkeudelle, kun taas muissa tuulimyllytyypeissä kivet sijaitsivat maan tasolla. Toinenkin huono piirre jalkamyllyissä oli: ne saattoivat kovassa tuulella kaatua. (Sirelius, 1989, 270.) Kun vertaan tätä Sireliuksen ajatusta Väinöntalon tuulimyllyyn, voisi se kovalla tuulella kaatua, jollei sen varvasta olisi tuettu betonianturaan. Myllyn hirsijalka on pinta-alaltaan kuitenkin melko pieni siihen nähden, että rakennuksen painopiste on korkealla. (Paalanen, 2017.) Toisin kuin Väinöntalon myllyssä, tavattiin jalkamyllyjen varpaat täyttää kivillä. (Sirelius, 1989, 269.)

Harakkamylly antoi mahdollisuuden myllyn kehittämiseen, sillä myllyhuoneen kokoa voitiin kasvattaa. Jalkamyllyn etu muihin tyypeihin nähden oli sen yksinkertaisuus, ja siksi jalkamyllyt yleistyvät kaikkialla. Jalkamylly oli oman aikansa ”kotitarvemylly”, joka saatettiin rakentaa pieniinkin talouksiin. (Vuorela, 1949, 193.)

Tuulimylly voidaan nähdä poikkeavana rakennustyyppinä, ja sen käyttötarkoitus on antanut sille omaleimaisen muodon. Toisaalta tuulimyllyn kuoret tarjoavat myllyn koneistolle puitteet; onko rakennelma siis nähtävä rakennuksena vai koneena? Myllyn sisusta on sen ulkokuorta tärkeämpi, ja edellä mainittu tuulimyllytyyppien kehitys on tapahtunut toimivuutta ajatellen. Ehkä siksi rakennuksessa ei ole ikkunoita tai muita sellaisia osia, joita asumiseen käytettävissä rakennuksissa tavataan.

Kuva 48 Tuulimyllyn koneistoa

Sisäpuolelta tuulimyllyn hirsirakenne on ilmeinen, sillä siipiakselin tuottama raskas paino kohdistuu päätyseinille. Voiman tuotannon kannalta tärkeät koneiston osat sijaitsevat vain toisella päätyseinällä. Kun myllyä käytetään, pyörii koko siipiakseli samoin kuin siihen kiinnitetty puinen

hammasrataskin. Myllyhuoneen sivuseinät yhdistyvät pienehkällä orrella, johon on kiinnitetty hammasrattaan vastakappale eli kulmavaihde, josta voima välitetään myllyhuoneen alaosassa sijaitseville myllykiville. (Paalanen, 2017.) Tuulimyllyt väistyivät moottoroitujen myllyjen tieltä. Vaikka ne toisinaan koettiin pihapiirin somistajiksi, jäivät ne menetetyn käyttöarvon myötä hoitamatta. Tuulimyllyjen käytön loppuminen ajoittuu samoihin aikoihin taloryhmien jakamisen kanssa. Myllyryhmät hajosivat niiden mukana, eikä kerran purettuja myllyjä katsottu tarpeelliseksi rakentaa uudelleen. (Räsänen, 1990, 495.)

Väinöntalon tuulimyllyllä on kenties samankaltainen historia, ja se on siirretty museolle, kun se on tullut poistetuksi käytöstä. Alperintuvan kohdalla tutustuimme ulkovuorauksen historiaan. Tällöin huomasimme, että näillä seuduilla asuinrakennuksia on vuorattu laudoin 1800-luvulta alkaen, joten tämänkaltainen rakennus on todennäköisesti ollut tavan mukaan hirsipintainen. (Paalanen, 2017.)

3.8 Pikkutupa

Pikkutupa on museon ainoa rakennus, jota ei ole siirretty muualta. Se on sijainnut nykyisellä tontillaan jo ennen museon perustamista, vaikka olinpaikka on vaihtunut alkuperäisestä tien toiselle puolelle. Tupa on rakennettu uudestaan vuonna 1962 museonhoitajan asunnoksi. Siihen kuuluu pieni porstua, kamari kakluuneineen ja takalla varustettu tupa. (Tuomaala, 1966, 14.) Sittemmin rakennusta on jatkettu sen luoteispäästä noin kahden metrin verran, kun rakennukseen on lisätty kylpyhuone ja wc. Lisäksi rakennukseen on kalustettu keittiö entisen kakluunilla varustetun kamarin tilalle. Rakennusta ei tämänhetkisessä olomuodossaan voi määrittää asunnoksi, jollainen se ennen on ollut. Nykyisin rakennus toimii museon toimisto- ja sosiaalitiloina.

Kuva 49 Pikkutupa lounaasta

Pikkutupa ei siis kuulu lainkaan museon näyttelyyn, ja siksi museovieraiden on tyydyttävä rakennuksen ulkopuolen tarkasteluun. Kansanomaisimpia muotoja rakennus ei edes tarjoa. Ulkopuolelta laudoin vuorattu ja sisäpuolelta tapetoitu rakennus ei juuri tarjoa informaatiota. Rakennuksesta on selkeästi havaittavissa laajennusosa, sillä esimerkiksi perustukset vaihtuvat luonnonkivisestä betoniseksi. Nykyisin suorakulmion muotoinen rakennus on alkuaan ollut pohjakaavaltaan miltei neliön mallinen.

Rakennuksen alkuperäinen käyttötarkoitus ei ole tiedossa, mutta nykyisessä asussaan pikkutuvaksi nimetty rakennus voidaan nähdä varsinaista asuinrakennusta vaatimattomampana, pienenä asumiseen tarkoitettuna rakennuksena. (Paalanen, 2017.) Vierashuoneita ei aina rakennettu asuinrakennuksen yhteyteen. Joskus ne saatettiin rakentaa erillisiksi rakennuksiksi, ja näin tehtiin 1800-luvulla koko maassa. Etelä-Pohjanmaalla tällaisen rakennuksen asema ei ollut samanlainen kuin Satakunnassa tai Hämeessä, missä sitä käytettiin vierastupana. Näillä seuduilla pikkutupaa käytettiin eläkevanhusten ja syytinkiläisten asuntona.

Pikkutupa sijoitettiin usein poikittain varsinaisen asuinrakennuksen läheisyyteen, ja se kuului selkeästi pihapiiriin. Huonemäärä rajoittui porstuaan, kamariin ja tupaan. Peräkamareita ei ollut, ja pikkutuvat olivat harvoin kaksikerroksisia. Toisinaan luhtirakennus saattoi korvata pikkutuvan, kun seinät ja välikatto tiivistettiin ja seiniin puhkaistiin ikkuna-aukot. Luttitupaa voidaan pitää pikkutuvan edeltäjänä, sillä sellaisia kuului talonpoikaisympäristöihin jo 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa. (Vuorela, 1949, 65–67.) Joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta Järvisseudun talojen pihapiiriin kuului vain yksi asuinrakennus, koska syytinkiläisiä varten oli oma kamarinsa varsinaisessa asuinrakennuksessa. Joskus esimerkiksi naimaton sisar saattoi asua pienessä pihapiiriin kuuluvassa tuvassa. (Räsänen, 1990, 451.) Tämän pidemmälle en pikkutuvan alkuperäisen käyttötarkoituksen selvittämisessä pääse eikä sille liene juuri perusteitakaan: onhan mahdollista, että rakennuksen historia on aivan toinen, vaikka se onkin nimetty vanhan rakennustyyppin edustajan mukaan.

Puurakennuksen runkomateriaalit ovat peittyneet moderneilla rakennusmateriaaleilla. Siksi rakennusta on vaikeaa määrittää edes lamasalvosrakenteiseksi, kun ulkopuolta peittävät nykyaikaiset sahateollisuuden tuotteet ja sisäseinät on tapetoitu. Edes nurkissa ei esiinny seinäpinnoista ulkonevia muotoja. Jos rakennus on hirsirakenteinen, ovat nurkat muodoltaan lyhyitä. Rakennus on siirretty alkuperäiseltä paikaltaan, joten rakennusta voinee pitää hirsirakennuksena, sillä hirsirakennuksia on tuolloin ollut helpompi siirtää kuin lautarakenteisiä rakennuksia.

En halua ottaa kantaa rakennuksen mahdolliseen hirsirakenteisuuteen, mutta pikkutupa on museon muihin rakennuksiin nähden kehittyneempi myös poikkeavan kattorakenteensa vuoksi. (Paalanen, 2017.) Luhtiaittojen rintaosat ja kaivonarkut veistettiin lyhytnurkkaisiksi jo 1600-luvulla, mutta vasta 1800-luvulla tapa levisi asuinrakentamiseen ja aittoihin. (Valonen, Vuoristo, 1994, 62.) Lyhytnurkkaiseksi salvomisella on yhteys rakennuksen seinien ulkopintojen vuoraamiseen laudoilla: näin laudoittamisesta tuli helpompaa. Sen seurauksena pitkänurkkaiset salvokset väistyivät rakentamisesta 1800-luvun kuluessa ja osin jo 1700-luvulla. (Niiranen, 1981, 30.) Vaikuttaa siltä, että pikkutupa on rakennettu aikakaudella, jolloin sahattua puutavaraa on ollut saatavissa, kun rakennuksen harjakatto ja päätykolmiot ovat kauttaaltaan lautarakenteisia. (Paalanen, 2017.) Asuinrakennukset muuttuivat kattotuolirakenteisiksi 1700- ja 1800-lukujen kuluessa, mutta aiemmin menetelmää oli käytetty kirkkorakennuksissa. (Niiranen, 1981, 35.)

Ulkolaudoitus tunnettiin jo 1800-luvulla. Laudoitettuja rakennuksia tuolloin olivat Järviseudulla vain pappilat, virkamiesten talot, kirkonkylien kauppiastalot ja jotkin talonpoikaistalot.

Tavallisemmaksi vuoraus tuli vasta seuraavalla vuosisadalla, kun sahat olivat yleistyneet, sillä aiemmin kaikki sahatavara oli sahattava käsin. (Räsänen, 1990, 434.) Tästä syystä pikkutupa on mahdollisesti 1900-luvun alusta, olipa kyseessä hirsi- tai lautarakenteinen rakennus. Nyt nähtävä pystysuuntainen ponttilaudoitus on ponttaamatonta kehittyneempi. Se on samankaltainen kuin Alperintuvassa, vaikka lautojen leveys on hiukan kapeampi. (Paalanen, 2017.) Vuorilaudoitukset olivat 1900-luvulla useimmin pystysuuntaisia. Sittemmin ne vaihtuivat vaakasuuntaisiksi, ja vielä myöhemmin alettiin käyttää ulkovuorauksissa ponttilautoja. (Heikinmäki, 1988, 305.) On mahdollista, että Alperintuvan vuorilaudoitus on tehty verrattain myöhään, jos on niin, että rakennuksen nykyinen laudoitus on samanlainen kuin alkuperäinen. (Paalanen, 2017.) Panu Kailan mukaan ponttatut vuorilaudat edelsivät ponttaamattomia, koska pystyrimoilla peitettiin myöhemmin pontattujen lautojen väliin syntyneet raot. Vasta myöhemmin alettiin pontattua sahatavaraa käyttää uudelleen ulkolaudoituksissa. (Kaila, 1987, 17.)

Pikkutuvassa on museon ainoa varsinainen kuisti. Lautarakenteisena se voidaan ajoittaa sahojen yleistymiseen liittyvään aikakauteen (Paalanen, 2017.), vaikka se patsastolppineen mainitaan tehdyn samanlaiseksi kuin Soinin Mäntyahon entinen kuisti. (Tuomaala, 1966, 14.) Kuistit ovat Ruotsissa ja Suomessa säätyläiskulttuurin peruja, ja joissakin herraskartanoissa niitä tiedetään olleen jo 1600-luvulla. Tästä huolimatta kuisti on kansanomaisessa rakentamisessa nuori, vasta 1800-luvulla yleistynyt rakennuksen lisä. Sirelius selitti kuistin syntyneen avonaisesta, ovensuussa sijainneesta patsain kannatetusta katoksesta, joka sittemmin täydentyi omilla seinillä. Etelä-Pohjanmaan kuisteja leimasi paikallisuus, kun valkoisiksi maalatut tukipylväät oli profiloitu tai toisinaan sorvattu

kaarevin leikkauksin, mutta muuten kuistit oli maalattu punaisiksi. Tällaisena ne 1800-luvun kuluessa yleistyivät myös Keski-Suomessa ja Keski-Pohjanmaalla. 1900-luvulle tultaessa useimmat niistä oli jo purettu, ja niiden tilalle rakennettiin koko rakennuksen korkuisia, täysin umpinaiseksi laudoitettuja ja lasi-ikkunoin varustettuja kuisteja. (Vuorela, 1949, 69–72.) Pikkutuvan kuisti täyttää siis yleisemmin koko Etelä-Pohjanmaalle tyypillisen kuistin tunnukset, sillä sen kuistin etuosassa olevat valkoisiksi maalatut pylväät olivat alueelle tyypillisiä. Puolikorkeuteen nousevat lautaseinämät on tehty nykyaikaisemmalla menetelmällä.

Koska rakennus ilmentää useita teollisen aikakauden rakennusmuotoja ja -materiaaleja, on kansanomaisen rakentamisen piirteitä vain vähän. Yksi tällainen on tuvan takka, jonka ulkoasu on alueella yleinen. Kyseessä ei ole rakennuksen ainoa tulisija. Kamarissa tiedetään olleen kakluuni, joka sekin lukeutuu moderneihin tulisijoihin. Tärkeimpänä pidän tuvan kaarevalinjasta, uunitonta avotakkaa, joka jakaa saman hormin rakennuksen peltisen kakluunin kanssa.

Alperintupa on ainoa Väinöntalon museorakennus, jossa on uloslämpiviä tulisijoja. Tämä tulisija eroaa aiemmin nähdystä suuresti. Ensinnä sen sija on miltei rakennuksen ulkoseinässä, kun Alperintuvassa ne sijaitsevat rakennuksen keskilinjalla. Toinen merkittävä poikkeama on se, että molemmat niistä ovat tiilirakenteisia, vaikka kakluunin pintaa peittääkin tehdasvalmisteinen peltikuori. Uusi materiaali, tiili, mahdollisti luultavammin takan poikkeavan muodon. Kun vertauskohdaksi otetaan Alperintuvan teräväkulmainen pohjatuvan piisi, korostuu pikkutuvan takan pyöreälinjaisuus. (Paalanen, 2017.) Tiilen valmistus on tapana ikivanha. Tiiliä on poltettu Kaksoisvirranmaassa kolmatta tuhatta vuotta ennen ajanlaskun alkua, vaikka taidon keksijöinä pidetään roomalaisia. Roomalaisajan jälkeen taito oli jonkin aikaa unohdettuna, ja esimerkiksi Suomen vanhimmat todisteet tästä materiaalista ovat 1100-luvulta. Etelä-Pohjanmaalla tiili lienee tullut tunnetuksi viimeistään 1400-luvulla, kun Isonkyrön keskiaikaisen kirkon tiilistä sakaristoa rakennettiin. Ensimmäiset tiedot tiilien valmistamisesta alueella ovat vuodelta 1557. Tiilien teollinen valmistaminen on koko maassa melko myöhäistä ehkä siksi, että niiden valmistaminen on yksinkertaista. Kansanomaiset taitajat valmistivat itse tiilensä vielä 1900-luvun alussa. (Vuorela, 1949, 76–77.)

Pikkutuvan takan otsa on muodoltaan pyöreä ja alaspäin levenevä. (Paalanen, 2017.) Tämä malli on Etelä-Pohjanmaalle ja osin Keski-Suomelle tunnusomainen. Kaarevaotsaisen, keskitantarittoman takan malli yleistyi aluksi maakunnan pohjoisosissa. Sittemmin sellaisia oli myös Lapualla ja Kuortaneella, kuitenkin vasta viime vuosisadan alussa. Pyöreälinjaisia takkoja muurattiin Lappajärvellä jo 1870- ja 80-luvuilla, ja Lappajärvelle menetelmä tuli Pietarsaaresta.

Rokokoovaikutteisen takkatyyppin alkuperästä ei ole varmaa tietoa, mutta sen yleistymiseen on liitetty kolme teoriaa. Ruotsalainen Sigurd Erixon esittää, että se yleistyi Suomessa ja Ruotsissa samanaikaisesti, mutta toisistaan riippumattomasti. Niilo Valosen näkemyksen mukaan malli on keskipohjalainen, mutta sen esikuva on 1500-luvun säätyläisasutuksissa. Irma Vilkuna taas osoitti takkatyyppin kulkeutuneen Suomeen Etelä-Ruotsin Blekingestä, jossa 1600-luvun lopulta 1800-luvun alkuun oli pietarsaarelaisia ja kruunupyyläisiä kirvesmiehiä töissä. Ruotsalainen variaatio olisi heidän mukanaan tuomana juurtunut alueelle. (Heikinmäki, 1988, 300–301.)

Pikkutuvan huonetiloissa on viisi kaksinkertaista ikkunaa ja yksi yksinkertainen ikkuna ullakolla rakennuksen kaakkoisseinän päätykolmiossa. Ikkunat ovat kuusiruutuisia kitti-ikkunoita, mutta rakennuksen laajennusosan luoteisseinän uudemman lasi-ikkunan ikkunaruudut on kiinnitetty listoin.

Rakennus on kokenut ajan kuluessa useita muutoksia, mikä on luonnollista, sillä vanhojen rakennusten säilyminen on ollut mahdollista juuri muutettavuuden vuoksi. Kaikkein kansanomaisin ei rakennus missään tapauksessa ole, vaan sitä voidaan pitää eräänlaisena siirtymävaiheen edustajana, kun rakentaminen alkoi saavuttaa uusia muotoja. (Paalanen, 2017.)

3.9 Eläinsuojat

Museon luhdin tiedetään toimineen myös tallina. Luhdilla on kuitenkin erilainen historia kuin tallilla, ja Väinöntalon luhti on alueellaan jopa harvinaislaatuinen. Päätoimisia eläinsuojia museolla on kaksi: varastona toimiva liiterirati-talli ja sikastiiju.

Käymäläksi muutettu sikastiiju on rakenteeltaan yksinkertainen, pieni salvosrakennus. Sen kattorakenne poikkeaa museon muista rakennuksista. Sikastiijun kattokulma muodostuu sivuseinien välisestä korkeuserosta. Niistä toinen on matalampi, eikä rakennuksen harjahirsi ole keskilinjalla, vaan koillisseinällä. Kyseessä on siis pulpettikatto.

Kuva 50 Sikastiiju

Tämä poikkeava kattomalli onkin rakennuksen ainoa huomiota kiinnittävä osa. Muuten sikastiiju on tavanomainen hirsirakennus pitkillä nurkilla, ja sen salvokset ovat jyrkkänurkkaisia. (Paalanen, 2017.) Rakennuksen vanhin vuosiluku on 1789, ja se on lähtöisin samasta paikasta, josta Väinöntalon lehtilatokin on tuotu. Tuomaala mainitsee tämän vinokattoisen sikahuoneen olleen tyypillinen ajalleen ja kertoo sen rakennetun myllyn kehästä. Rakennus on kooltaan 2,2 m x 2,15 m. (Tuomaala, 1966, 13.) Tiijut eivät olleet suurempia, koska talossa oli yleensä vain yksi sika tai porsas, ja siksi sikala oli karjasuojista pienin.

Karjasuojat rakennettiin erillisiksi talouksissa, joissa ne olivat puurakenteisia, mutta karjapihalle ne kuuluivat. Nämä sikoja varten rakennetut suojat olivat lattiattomia. Multapenkit kiersivät ulkoseiniä ja välikatto oli täytetty maalla. Vesikatot oli tehty tuohista, oljista tai myöhemmin päleistä. (Heikinmäki, 1988, 329.) Väinöntalon sikastiijussa ei välikattoa tai multapenkkejä ole. Puulattia siitä löytyy, ja se selittää myös rakennuksen mataluuden. Jos rakennuksessa olisi maa-aineksella täytetty välikatto, olisi rakennus niin matala, ettei sitä voitaisi käyttää käymälänä. (Paalanen, 2017.) Vuorelan kuvaus tiivasta osoittaa rakennustyyppin olleen rakenteeltaan harva ja siten kylmä. Pakkasia vastaan lämmönpitävyyttä parannettiin multapenkein ja eristetyin välikatoin. Olipa sioilla oma suoja tai navetan yhteyteen rakennettu karsina, olivat ne molemmissa tapauksissa väliaikaisia. Tämä pohjautui tapaan pitää porsaita asuintuvassa siihen asti, että ne alkavat ruuhellaan itse rypemään. (Vuorela, 1949, 147.)

Tuomaala siis mainitsee sikastiijun vanhimmaksi vuosiluvuksi 1789. Jos on niin, että samaa kehikkoa on käytetty aikaisemmin jonakin muuna kuin sikalana, vuosiluku voitaneen yhdistää hirsikehikon alkuperäiseen käyttöön. Rakennus on muodoltaan ja yksinkertaiselta rakenteeltaan valmistettu tilapäisluonteiseen käyttöön. (Paalanen, 2017.) Rakennuksella on yhteistä historiaa Väinöntalon kokoelmassa olevan lehtiladon kanssa. Ne sijaitsivat samassa talossa siten, että

sikastiiju oli sijoitettu ladon kylkiäiseksi. (Junnila, 1983, 369.) Nykyisin rakennukset sijaitsevat toisiaan liki, mutta kylkiäisenä stiijua ei voi pitää, kun rakenteet ovat täysin erillään. Syytä alkuperäisyydestä poikkeavaan tapaan esittää rakennukset ei tiedetä, mutta kenties tonttimaan kumpuileva pinta on vaikuttanut siihen.

Museon tontin luoteisrajalle on sijoitettu varastona toimiva pitkänomainen suorakulmion muotoinen ulkorakennus. Tämä on kenties viimeisimpiä museoon siirrettyjä rakennuksia. Väinöntalo-kirjasessa tai vuosittain ilmestyneessä Järviseudun Joulu-lehdessä sitä ei mainita kuten ei museon riittäkään. Näitä rakennuksia voidaan pitää viimeisimpinä ehkä myös siksi, että riihessä ja liiterirati-tallissa on samanlainen sementtitiilikatto kuin monissa muissakin museon rakennuksissa. Näissä ei kuitenkaan ole toista vesikatetta tiilikatteen alapuolella. Sementtitiilikate voi olla ensimmäinen vesikate, joka näihin rakennuksiin museossa asennettiin. Toinenkin yhtäläisyys rakennuksilla on: ne sijaitsevat etäämmällä muista rakennuksista. Varsinkin liiteriratin kohdalla pihamaa on hiukan karjapihan kaltainen, mutta tallin lähiympäristössä ei ole muita eläinsuojia. Navettaa ei Väinöntaloon kuulu.

Varastona toimivan liiterirati-tallin rakennusaika ei ole tiedossa. Ainoa tieto on sen alkuperäissijainti, Ähtävä. Epätietoisuus ei sinänsä ole ongelma museon toiminnan kannalta, koska rakennus ei näyttelyn keskiössä. Inventointitietojen puuttuminen on kuitenkin erikoista, mikäli ainoat rakennuksesta saatavat tiedot ovat peräisin nimestä ja rakennuksesta itsestään. Rakennusriivi on kaikessa yksinkertaisuudessaan huolittelematon ulkorakennus, jonka käyttötarkoitus on ollut moninainen. Se on kansanomaisen rakennustaitteen mukaisesti kauttaaltaan hirsirakenteinen ja koostuu kahdesta erillisestä hirsikehikosta. Hirsikehikot ovat yhdistyneet saman kattorakenteen alle siten, että niiden väliin jää läpikuljettava kuja. Rakennuksen kolmas osa on kokonaisuudessaan laudoista tehty, eikä sillä ole samaa kattorakennetta kuin muussa osassa. Koen sen olevan hyvin myöhäinen enkä katso tarpeelliseksi kiinnittää siihen enempää huomiota. (Paalanen, 2017.)

Kuva 51 Liiterirati-tallin kaakkoisseinä

Rakennuksen koillispäässä oleva hirsiosa on kooltaan muita huoneita pienempi. Sen oviseinään on puhkaistu ikkuna-aukot todennäköisesti vasta myöhemmin, koska ikkunat eivät ole kovin vanhat. Tämä rakennuksen osa eroaa muista huoneista siten, että siinä käytetty salvostyyppi on hampaallinen, kun taas muissa huoneissa ne ovat tasapohjaisia. Hammasnurkat eroavat kuitenkin edellä nähdyistä siinä suhteessa, että nämä on valmistettu sahalla. On mahdollista, että aiemmin kuvatuissa jyrkkänurkissa saattaa olla hammasnurkan myöhäisempiä ilmentymiä, joiden näkymisen ulkovuoraukset estävät. Kenties rakennusrivi koostuu kahdesta erinäisestä rakennuksesta, jotka vasta myöhemmin olisivat yhdistyneet saman kattorakenteen alle.

Useat edellä esitellyistä rakennuksista ovat huonokuntoisia. Tämän rakennuksen huonokuntoisuus johtunee siitä, ettei karjasuojia yleensä siirretty, vaan käytetty paikallaan elinkaarensa loppuun. Vaikka en tutkimuksessani pyri saamaan kuvaa Väinöntalon rakennusten kunnosta, on todettava, että rakennuksen kunto voi kärsiä uudesta käyttötarkoituksesta. Rakennus on pystytetty museoalueen laitamalla sijaitsevalle peltomaalle, missä se hiljalleen lahoaa.

Ainoa varsinainen tieto rakennuksen alkuperäisestä käyttötarkoituksesta on sen liiterirati-talli -nimi, ja se kertoo rakennuksen olleen monikäyttöinen. (Paalanen, 2017.) Tallirakennus oli vanhimpina aikoina ikkunaton ja neliseinäinen asuintuvan läheisyyteen rakennettu hevossuoja. Rakennuksen sisustukseen kuuluivat sinne tyyppilliset pystytolppien väliin rakennetut parret eli pilttuut. Näiden pilttuiden väliset erot muodostuivat omiksi paikallisiksi mallityypeikseen. Toisinaan hevosen kengitys tapahtui kapeammassa huoneen keskelle sijoitetussa pilttuussa kuten Vähänkyrön vanhoissa talleissa, mutta yleisemmin siihen käytettiin rakennuksen sivuseinällä olevaa kapeata pilttuuta. Talli on rakennustyyppinä vanha, ja kolmen vuosisadan ajan se säilyi alueella lähes muuntumattomana. (Vuorela, 1949, 130.) Hevonen oli ihmiselle eläimistä kaikkein läheisin, ja siksi sen asianmukainen hoitaminen koettiin kunnia-asiaksi. Vanhastaan hevonen tuotiin päivittäin tupaan syömään. Tapa säilyi pisimpään Itä-Suomessa, mutta myös Suomenselän alueella ja Keski-Pohjanmaan pohjoisosissa. Tapa johtui osin siitä, että tallit olivat vetoisia. Asiaa ei koettu merkilliseksi ehkä siksikään, että hevonen asui ennen asuintuvassa. Varsin yleisesti koko maassa hevonen tuotiin tupaan kengitettäväksi. (Räsänen, 1990, 480.)

Pidän hevostallina nimenomaan liiterirati-tallin koillispäätä, ja talli on voinut olla yksittäinen. Ehkä liiterirati on lisätty talliin vasta myöhemmin, mutta yksittäishuoneista poiketen rakennuksen ovi sijaitsee pitkällä seinällä. (Paalanen, 2017.) Alkuaan tallit olivat päätyovellisia yksittäishuoneita, mutta myöhemmin tallien yhteyteen alettiin rakentaa liivereitä, ja silloin oven paikka vaihtui sivuseinälle. (Vuorela, 1949, 132.) Rakennuksen talliosa on kenties kuulunut monihuoneiseen rakennusriviin, koska sen päätyseinissä ei ole nähtävissä mitään entiseen oviaukkoon viittaavaa.

Tässä mielessä on huomattava rakennustyyppin riimallisuus, joka museon muissa ulkorakennuksissa on aina oviseinällä. Liiterirati-tallin riima on puhkottu useilla valoaukoilla, mutta oletetussa talliosassa tämä aukko on suurempi.

Väinöntalon luhdissa, jota tiedetään käytetyn myös tallina, on oven yläpuolella laudoin peitetty aukko. (Paalanen, 2017.) Luhtiratin tallin yläpuolella on säilytetty hevosten heiniä. (Tuomaala, 1966, 12.) Luhdin sola ei jatku rakennuksen koillispäähän saakka, vaan kulku heiniä varten järjestettyyn tilaan on tallista. Mikäli liiterirati-tallin orsien varassa on ollut toinen kerros, on sinne kuljettu tallin sisäpuolelta, sillä riimassa oleva aukko on niin pieni, ettei sillä ole käytännössä voinut olla muuta merkitystä kuin toimia valonlähteenä. Sen sijaan rakennuksen rinnassa olevat muut aukot ovat kooltaan niin suuria, että niiden merkitys on voinut olla toinen. (Paalanen, 2017.) Näistä aukoista hangottiin heinät sisään ja samalla ne toimivat valoaukkoina. Tämäntyyppisiä rinta-aukollisia talleja on ollut koko maassa, ja paikallisia eroavaisuuksia on löytynyt vain yksityiskohdista. Savossa ja Karjalassa tallit muistuttivat pikemminkin luhtia. (Sirelius, 1989, 254–255.) Mutta kuten Väinöntalon luhtikin, on näitä luhtitalleja ollut myös muualla.

Totesin aiemmin, että rakennuksen lounaispuolen kaksi huonetta ovat mahdollisia liitereitä. Tähän viittaa rakennuksen nimikin: *rati* tarkoittaa tässä yhteydessä jonoa. (Paalanen, 2017.) Rati tarkoittaa riviä, isoa rakennusta tai rakennusriviä. (Vuorela, 1979, 381.) Samanlaiset orret yhdistävät näiden huoneiden sivuseiniä kuin tallissakin. Tallin ja liitereiden väliin muodostuu läpiajettava kuja, joka on voinut toimia maataloustyökalujen ja kärryjen säilytyspaikkana. (Paalanen, 2017.) Liiterit olivat tällaisia rakennusten väliin katettuja kujia syrjäseuduilla pitkään. Reet, rattaat ja muut ajokalut säilytettiin kujissa eli vajoissa, maataloustyökaluja talviaikoina taas riihissä. Hämeessä ja Länsi-Suomessa yleisempiä olivat itsenäiset liiterit. Seinien varaan asetettujen orsien päällä lepäsivät talvisin kärryt ja kesäisin reet. Muut seinäpinnat täyttyivät erinäisistä tarve-esineistä. Etelä-Pohjanmaalla kärriliiteriä alettiin kutsua kastelliksi. (Sirelius, 1989, 261.)

3.10 Ladot

Väinöntalon museossa on kolme ladoksi nimettyä ulkorakennusta, joista suurin on lehtilatona tunnettu keskikokoinen ulkorakennus, joka eroaa museon muista ladoista riimallisena ja kaksikerroksisena. Koillispellon ladot ovat enemmän ladon kaltaisia; molempien hirsirakenne on tyyppiä varaamaton koirankaulasalvos. (Paalanen, 2017.) Latorakennukset olivat yksinkertaisia, mutta navettapihan välttämättömiä lisukkeita, ja alkujaan ne olivat yksittäisiä ja neliseinäisiä.

Sittemmin ladot muuntuivat monihuoneisiksi, kun niitä alettiin rakentaa kiinteästi esimerkiksi navettojen yhteyteen. Toisinaan heinäladoiksi saatettiin muuttaa joitakin muita rakennuksia, ja esimerkiksi vanhimmat säilyneet savutuvat ovat tällaisia uusiokäyttöön otettuja rakennuksia.

(Räsänen, 492–493.) Voisi olettaa, että käyttötarkoitus ei ole asettanut rakenteelle kovin suuria vaatimuksia, ja siksi museon lehtilato muistuttaa enemmän jotakin muuta rakennusta kuin latoa.

Lehtilato saattaa olla tällainen uuden käyttötarkoituksen saanut rakennus. Se eroaa niin paljon museon varsinaisista ladoista, että joutuu pohtimaan, voiko lehtilatoa edes pitää latona.

Rakennuksen sivuseinästä ulkonee riimarakenne. Sen varaan rakentuu toinen kerros, joten teknisesti katsottuna rakennus edustaa kehittyneempää muotoa kuin museon yksittäisaitat. (Paalanen, 2017.)

Riimalliset ulkorakennukset olivat tavanomaisia Järviseudulla vielä 1800-luvulla. Tämä rakennus on tuotu museolle Evijärven Kivijärvenkylän Sauna-ahosta. Rakennuksessa säilytettiin lampaita varten lehtikerppuja, joita lammasta kohden piti olla 200. (Tuomaala, 1966, 13.) Suurimmatkaan heinämaat eivät tuottaneet niin paljon, että satoa olisi riittänyt koko talveksi. Siksi erityisesti lampaita varten oli kerättävä lehtikerppuja eli lehdeskimppuja. (Junnila, 1983, 369.) Lukuun ottamatta leppää, kerpuiksi kelpasivat kaikkien tunnettujen lehtipuiden lehdekset, ja ne kerättiin heti heinätöiden loputtua. Niiden jälkikäsitteily eroaa paikallisesti: Ahvenanmaalla ne kuivattiin ulkona, mutta Lounais-Suomessa niiden kuivaamista varten oli rakennettu oma lato, joka salvosrakenteisuuden sijaan saattoi olla aidarakenteinen. (Historiallinen maatalous.)

Kuva 52 Lehtilato

Voisi kuvitella, ettei lehtilato ole varsinaisesti tätä käyttötarkoitusta varten rakennettu. Sitä voisi luonnehtia ulkorakennukseksi, joka on saanut vasta myöhemmin uuden merkityksen kerppujen säilytyspaikkana. Ulkoisesti rakennus muistuttaa hiukan museon tallia, mutta tämän riimaa ei ole puhkottu valoaukoilla. Pikaisesti katsoen lato saattaisi muistuttaa luhtirakennusta. Totuus paljastuu,

kun päästään sisätiloihin: siellä ei ole minkäänlaista huonejärjestystä, ja yläkertaan kuljetaan sisäpuolella olevista portaista.

Varastorakennukselle ominaisia piirteitä edustaa kaakkoisseinällä oleva suuri oviaukko, joka sulkeutuakseen vaatii kaksi erillistä ovea, eli kyseessä on pariovi. Samalla seinällä on myös tavallinen ulko-ovi, joten pariovella täytyy olla tässä tapauksessa erityinen tarkoitus. Ehkä rakennus on toiminut eräänlaisena varastona, koska muuten ei neliseinäinen rakennus vaatisi kahta ovea. Rakennus on hirsirakenteinen. Sen salvosrakenne on toteutettu jyrkkänurkkatyypillisesti samoin kuin sikastijunkin, joka alun perin on sijainnut rakennuksen välittömässä läheisyydessä. (Paalanen, 2017.) Lehtiladon seinästä löytyy vuosiluku 1814, jota pidetään sen rakennusvuotena. (Tuomaala, 1966, 13.)

Museon koillisrajalla sijaitsee kaksi tavanomaisempaa latorakennusta, jotka ovat keskenään samankaltaiset. Koillispellon ladot edustavat museon vaatimattomimpia rakennuksia niin rakenteellisen kuin yleisilmeenkin osalta. Vuonna 1624 rakennettu, Evijärven Särkikylästä siirretty niittylato kuuluu museon vanhimpaan rakennuskantaan. Paljon nuorempi ei ole viereinen, vuonna 1697 Kannuksesta tullut suupielilato. Molemmat näistä ovat suhteellisen pienikokoisia ja rakenteellisesti ne ovat hyvin samanlaisia. Eroavaisuuksiakin löytyy: vaikka molempien oviaukot sijaitsevat päätyseinällä, on suupieliladon ovi merkillisesti päätynurkassa. (Paalanen, 2017.) Tavallisesti oviaukko oli päätyseinän keskilaitamalla, näin oli yleisesti Etelä-Pohjanmaan ladoissa. Toisinaan se saattoi sijaita myös nurkassa kuten Keski-Suomen ja Hämeen ladoissa. (Vuorela, 1949, 153.)

Rehusuojiksi rakennetut erilliset latorakennukset ovat suomalaisen talonpojan keskiaikaisia peruja. Vanhin asiakirjatieto niistä on vuodelta 1411, kun niitä mainittiin olleen Lounais-Suomessa, Kalannin pappilassa, peräti kaksi kappaletta. Rakennustyyppiä voidaan pitää vanhana. Tietoa tukee myös lato-nimi, joka periytyy muinaisruotsista, *lada*. Toisaalta myös rakennustekniikka osoittaa vanhakantaisia piirteitä. (Vuorela, 1975, 377.) Väinöntalon niitty- ja suupieliladoissa esiintyvä salvosmuoto on museorakennuksissa olevista yksinkertaisin, sillä salvosten pohjat ovat niin matalia, etteivät seinähirret asetu niissä toisiinsa kiinni. Tämän vuoksi ladoissa näkyvät hirret ovat kauttaaltaan pyöreitä. Edes niiden alaosaan ei ole hakattu varausta, kun jokaisen hirren väliin jää rako. Tiiviys ei ole ollut rakenteelle mikään edellytys, vaikkei siitä ole ollut haittaakaan, sillä latoina käytettiin myös tiivisrakenteisia savutupia. (Paalanen, 2017.)

Kuva 53 Museon latoja

Keski-Pohjanmaalla, Keski-Suomessa ja Länsi-Savossa niittyladot tunnettiin paremmin talleina ehkä siksi, että näillä seuduilla rakennustyyppi on nuorempi. Täällä se sai nimensä hevostallin yhteyteen rakennetusta heinätallista. (Vuorela, 1975, 377.) Kuvan 52 ladoista vasemmanpuolinen on suupielilato, joka on tuotu museolle Kannuksesta Keski-Pohjanmaalta. Sen ovi on sijoitettu päätyseinän nurkan tuntumaan, minkä vuoksi päätyseinän hirret katkeavat oviaukkoon. Ovinurkassa ei ole sivuseinää risteävää hirsiosaa, ja siksi rakennetta tukee tässä kohdin ainoastaan sivuseinän hirsien päihin asetettu kara. Jotta rakennuksen luoteisseinään on saatu aikaiseksi ladolle tyypillinen seinärakenne, on sivuseinien raot saatu aikaiseksi muilla keinoin.

Kuva 54 Suupieliladon ovinurkan seinärakenne

Niittylato on jäsentelyltään alueelleen tyypillisempi. Sen ovi sijaitsee keskellä päätyseinää ja jokainen nurkka on salvottu. (Paalanen, 2017.) Vaatimattomasti rakennettu lato oli 1700-luvulle saakka pienikokoinen, mutta suuremmissa taloissa ja kyläyhteisöissä ladot yhdistettiin rivistöiksi. Ladot rakennettiin useimmin haapa- tai havupuista. Kaikkein yksinkertaisimmin tehdyissä malleissa salvospohjat oli veistetty vain alaosaan, mutta tavallisimmin kaula veistettiin kummallekin puolelle.

Vesikatto tehtiin oljista, puusäleistä tai tuohesta, joiden painoksi asetettiin malat. (Korhonen, 1988, 40.) Väinöntalon ladot on rakennettu tavanomaisia suuremmista hirsistä, mutta haapapuisia niistä ei ole kumpikaan. 300–400 vuotta vanhat rakennukset ovat jo niin kuluneita, että puuaineksen tarkempi määrittäminen on vaikeaa.

Molemmissa ladoissa hirsisalvokset ovat niin matalia ja suurpiirteisesti tehtyjä, ettei niiden rakenne ole tiivis tai edes luja. Näitä ei voi kuitenkaan pitää niin yksinkertaisina, että salvokset olisivat vain toispuolisia. Hirsien ylä- ja alapintoihin on veistetty risteävän hirren muoto. Rakennukset ovat museon ainoita kauttaaltaan pyöröhirsisiä. Tämä piirre on vaikuttanut myös rakennusten poikkeuksellisiin salvosmuotoihin, vaikka pyöröhirsisiä seiniä tavattiinkin museon riihessä ja savutuvassa, mutta näissä salvokset olivat tiiviimpiä. Yhtä lailla ovat latojen salvokset kirveellä veistettyjä, mutta niin suurpiirteisesti, että salvokseksi on kelpannut vain matalammaksi hakattu kohta, johon risteävät hirret kiinnittyvät. (Paalanen, 2017.)

Molemmissa ladoissa on pärekatto, mutta niin kuin edellä todettiin, tämä katemateriaali on kansanomaisen rakentamisen viimeisimpiä tapoja. Ladot olivat taannoin olkikattoisia, joten on mahdollista, että katot ovat olleet sellaisia myös Väinöntalon ladoissa. Asian voidaan tulkita pitävän paikkansa, sillä näiden rakennusten vuoliaisten määrä on suuri aivan kuin edellä kuvatussa olkikatteisessa ruumisaitassakin. Niittyladossa vuoliaisia on kymmenen kappaletta, kun edellä mainituissa rakennuksissa niitä oli kaksi.

Ladoissa ei ole erillistä ovea. Oviaukko voidaan sulkea samanlaisilla hirsillä, jollaisia rakennuksen seinissäkin on käytetty. Oviseinän hirret katkeavat pystysuuntaiseen karapuuhun, joka on upotettu seinähirsiin. Oviaukko saadaan suljettua nostamalla ovipuut samaisten karojen varaan. (Paalanen, 2017.) Ovipuita nostettiin oviaukon suojaksi sitä myöten, kun lato täyttyi heinillä. (Korhonen, 1988, 40.)

Eteläpohjalaisen ladon tunnusmerkkinä pidetään vinoseinäisyyttä, mutta tällä latotyypillä on vastineensa myös Pohjanlahden toisella puolella, jossa niitä on esiintynyt aina Pohjois-Uplannista Tornionjokilaaksoon. Erityisen tyypillisiä ne ovat olleet Norrbottenissa, ja Sigurd Erixon uskookin kehityksen tapahtuneen vuorovaikutuksessa. Vinoseinäisyys ei ole ladossa vain esteettisesti perusteltu ominaisuus, vaan ylöspäin levenevien seinärakenteiden johdosta heinät eivät painuneet eikä sade lyönyt seiniin. (Vuorela, 1949, 151–152.) Kokoelman ladot poikkeavat tästä eteläpohjalaisesta mallista, kun niissä ei voi havaita tarkoituksenmukaista vinoseinäisyyttä. Vaikka toisen ladon alkuperäinen koti on toisessa maakunnassa, on myös Evijärveltä tuotu niittylato suoraseinäinen samoin kuin suupielilatokin. Kaikki alueen ladot eivät ole olleet vinoseinäisiä, eikä

asiaa voi tulkita poikkeukselliseksi. (Paalanen, 2017.) Järviseudulla on tavattu niin vino- kuin suoraseinäisiäkin latoja. (Junnila, 1983, 374.)

4. Synteesi

Menneinä aikoina rakentamiseen käytettiin yksinomaan puuta. Tätä taustaa vasten ajateltuna Väinöntalon rakennuskanta kuvastaa koko Suomea, jos museon tavoite on esitellä kotimaamme talonpoikaista elämää. Jos taas esillepanon katsotaan kuvaavan alueensa rakennushistoriaa kuin pienoiskoossa, tarjoavat Väinöntalon rakennukset näkökulman myös siihen. Mikäli haemme autenttista kokonaisuutta eteläpohjalaisesta rakennusperinteestä, on muistettava Väinöntalon keinotekoinen historia. Museon alku on kotiseutuliikkeessä ja yhdessä sen voimahahmoista, Väinö Tuomaalassa. Siksi kokonaisuus on nähtävä tekijänsä kuvana. Kokonaisuus on koottu nopeasti ja taustalla on ollut huoli unohtuvasta talonpoikaisesta elämästä. Väinöntalo on laaja kokonaisuus, jonka soisi kuitenkin olevan vielä laajempi, sillä nyt nähtävästä esillepanosta on jäänyt pois joitakin maaseudulle tyypillisiä rakennuksia. Esittääkö museo enemmän maanviljelykseen painottuvaa talonpoikaisyyhteisöä, ja onko karjarakennukset sen vuoksi jätetty vähemmälle huomiolle? Vai onko museo jäänyt rakennuksiltaan osin tyngäksi, kun siellä ei ole varsinaista karjapihaa tai edes navettaa? Jääkö museo siinä tapauksessa perustajaltaan kesken? Teoriaa tukee perustajan äkillinen kuolema. Myös rakennusten inventointi saattoi jäädä keskeneräiseksi. Nämä ovat kysymyksiä, joihin ei kenties koskaan saada vastauksia.

Museo ei kenties syntynyt nopeasti, ja tätä saattoivat jarruttaa tuntemattomat syyt. 1950-luvun lopulla rakennusten määrä alkoi kasvaa niin suureksi, ettei museoalue pystynyt tarjoamaan sopivia puitteita vanhoille arvokkaille rakennuksille; näin koen asian katsoessani kokonaisuutta. Historiallisen kontekstinsa vuoksi on Väinöntalon tontti mitä mainioin. Sittemmin museo kasvoi koko seutukunnan museoksi, jollaista ei alueella aikaisemmin ollut. Kenties maaseudun muuttuva ilme huoletti museon perustajaa, ja huoli näkyi museon rönsyilevässä kasvussa. Muutos oli suurempi kuin ”vain vaihtunut ilme”, sillä tuolloin maaseudut alkoivat autioitua. Maanviljelijät turvasivat toimeentulonsa tehostamalla toimintaansa, ja pihoihin rakennettiin ennennäkemättömän suuria tuotantokeskuksia ja muodoltaan poikkeavia asuinrakennuksia. Tuhattu vuotinen kansanomaisen kulttuuri oli päättymässä, kun vanhat ja kauniit rakennukset jätettiin pihaan raunioitumaan. Maaseudun maisemallinen arvo ei ollut eniten kotiseututunnetta herättävä osa, vaan

pikemminkin se oli sosiaalinen kotiseututunne; emmehän mekään pidä jokaista näkemäämme rakennusta kotina.

Ulkopaikkakuntalaisen on vaikea ymmärtää kotiseudun tärkeyttä. Sama koskee meitä, kun yritämme ymmärtää toisen ihmisen kotipaikan tärkeyttä. Tämän vuoksi koen museon viestin muuttuneen. Savupirtti ei edusta meille kotia, vaan korkeintaan kotiseutumuseoiden historiallista kuriositeettia. Joka on sellaisessa ikänsä asunut, kokee paikan kodiksi, meille se on historiankirjoista tuttu muinainen asumus. Sama mielikuva ohjaa käyttäytymistämme museorakennuksissa. Ajatus voi tuntua itsekeskeiseltä, mutta museot tarjoavat ja ovat tarjoilleet kävijöilleen mielikuvia: muistamme, kuinka ensimmäiset ulkomuseot rakennuksia ja muinaista elämisen tapaa esittivät. Todellisuus saattoi olla tästä mielikuvasta kaukana; esimerkiksi kanteleen soittaminen tai muinaisrunojen spontaani lausuminen on ollut harvinaista. Ehkä kotiseututyöllä haluttiin tuolloin luoda erilaisia stereotyyppioita suomalaisuudesta, mutta Väinöntalon rakentumista ohjanneen kotiseutuideologian syyt ovat toiset.

Komeiden rakennusten rinnalla savupirtti-hollitupa näyttäytyy jopa primitiivisen kauniina, vaikkei se muodoiltaan kaikkein yksinkertaisimpia olekaan. Rakennuksen historia hollitupana tuodaan näyttelyssä ilmi, mutta museon tapoihin ei kuulu esittää rakennuksia tietoisesti rakennettujen mielikuvien taustavalossa. Siksi näyttelyt jättävät museovieraille tulkinnanvaraa. Toisaalta vieraat ovat usein lähiseutujen asukkaita, joten heille on ehkä valmiiksi muodostunut kuva asuinalueensa historiasta ja asuintavoista.

Museon toiminta on alkanut liki 60 vuotta sitten. Tuona aikana katson sen välittämän viestin muuttuneen ainakin rakennusten osalta: emme koe Väinöntalon rakennuskantaa enää kodiksi, jollaisena se on ehkä alun perin museovieraille näyttäytynyt. Kokoelma käsittää useita erilaisia ja eri käyttötarkoituksessa palvelleita rakennuksia. Emme osaa asettaa rakennuksille niiden alkuperäisiä käyttötarkoituksia, jollemme ole perehtyneet asiaan. Uskon, että tavanomainen museovieras arvioi rakennuksia avoimemmin kuin he, jotka ovat asuneet samankaltaisissa ympäristöissä. Tämä on syy siihen, miksei museon rakennuskantaa voida pitää nykypäivänä esitelmällisesti tynkänä. Kokonaisuudesta puuttuu joitakin yksittäisiä rakennuksia, mutta tärkeämpää on se, mitä sieltä löytyy.

Kansanomaiseen rakennustaiteeseen perehtyneet arvioivat museon rakennuskantaa ehkä kriittisemmin. He voivat nähdä siinä kokonaisuutta rikkovia tekijöitä, jotka johtuvat useista eri tekijöistä.

Rakennuskonservaattorina huomioni kiinnittyy rakenteellisiin piirteisiin, ja työssäni olenkin arvioinut museon kerronnallisuutta yksityiskohdittain. Näkökulma museorakennuksiin on jo lähtökohtaisesti erikoinen, koska kaikki rakennukset ovat sinne myöhemmin siirrettyjä. Siksi alkuperäisyyden etsiminen uudessa kontekstissa on haastavaa. Yksityiskohtainen rakenteiden kuvaaminen on kuitenkin ollut avain kokonaisuuden ymmärtämiseen. Työssäni olen saanut huomata, että rakennukset ovat kokeneet suuria muutoksia ja monet alkuperäisyyteen viittaavat piirteet ovat mennyttä.

Olen jakanut rakennusten ilmettä määrittävät tekijät erilaisiin asiakokonaisuuksiin, sillä yksittäisten rakennusten näytteillepanosta muodostuu kuva siitä, miten ne museossa esitetään.

- Rakenteelliset eriyävyydet
- Modernimmat rakennusosat
- Tonttimaan vaikutukset
- Museon toiminnan kannalta oleelliset, kuten valaistus

5. Pohdinta

Museon tapa laittaa rakennukset esille on erilainen kuin se, miten ja millaisissa ympäristöissä ne alun perin olivat. Museo on syntynyt aikana, jolloin maaseutu alkoi muuttua. Murroskausi on ollut alueella niin suuri, että asukkaat alkoivat kokea identiteettinsä kadonneen. Samanaikaisesti alkoi Väinö Tuomaala luoda kotitalonsa naapuriin eräänlaista sukumuseota, ja alueelle sijoitettiin aluksi vain muutamia rakennuksia. Ehkä elinkeinorakenteen muutos näkyi Järviseudun tyhjenevissä pientalouksissa siinä määrin, että museomiehen rooli muuttui seutukunnan pääasiallisen kotiseutumuseon isännäksi.

Tutkimuskysymykset:

1. Millainen on Väinöntalon rakennuskanta
2. Kuinka museo esittää alueelleen tyypillistä rakennuskantaa ja kokonaisuutta
3. Ovatko rakennusten siirrot tai mahdolliset muutostyöt aiheuttaneet vääristymiä, ja mitä osaa representaatiosta tulisi pitää aitona
4. Eroaako Järviseudun kansanomaisen rakennustapa maakunnan yleislinjoista

Kokonaisuutena Väinöntalon rakennuskantaa voidaan pitää valaisevana ainakin niiden rakennusten osalta, joita museoon on tallennettu. Tästä huolimatta hajanaisesti pihaan sijoitetut rakennukset tuovat mieleen puistomaisia piirteitä. Toisaalta erilaisista rakennustyypeistä koostuvaa

kokonaisuutta kuvaa paremmin termi kylämuseo, sillä huomiota ei ainakaan tietoisesti kiinnitetä jonkin rakennuksen typologiseen kuvaukseen. Jotkut rakennuksista ovat luonnostaan kiinnostavampia kuin toiset, ja tällainen on erityisesti museon päärakennus, Alperintupa. Rakennuksen monipuolisuus on seurausta 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa vaikuttaneesta talouden nousukaudesta, niin kuin itse asiassa monessa muussakin museon rakennuksista. Museokokonaisuus esittää kahden eri aikakauden rakennuksia sillä tavoin, että siihen kuuluu myös varhaisempia rakennuksia, mutta kaikkein varhaisin rakennuskanta museolta puuttuu. Ehkä siksi, että se alue, jota museo kuvaa, on asutukseltaan nuorta.

Rakentamisen historian voidaan katsoa olevan koko Etelä-Pohjanmaalla lyhyt, mutta vielä lyhyempi se on Järviseudulla. Etelä-Pohjanmaan varhainen asutus hävisi noin 800-luvun alussa. Uuden väestön se sai 1000-luvulla, jolloin alueelle saapui uudisasutusta Satakunnasta ja Hämeen seuduilta. Rannikkojen jokisuistoihin ja laaksoihin tuli ruotsalaisasutusta 1200- ja 1300-luvuilla, ja 1500- ja 1600-luvuilla alueelle saapui uutta asutusta Savosta. Tämä Järviseudeksi kutsuttu alue sijaitsee maakunnan itäosassa, ja kulttuurisesti se muodostaa rajavyöhykkeen Etelä- ja Keski-Pohjanmaan väliin. Seutukunnalla tavataan joitakin itäsuomalaisia kansanperinteen piirteitä, ja alueella kuultava murre on savolaisvaikutteista.

Sosiaalisesti homogeenisen maakunnan väestöön ei kuulunut säätyläisiä 1800-luvulla papiston ja ruukkien henkilökunnan lisäksi. Valtaosa väestöstä edusti talonpoikia, joista vain osa oli vauraampia suurtalollisia. Tilojen halkominen ja sukulaistorppien perustaminen johti siihen, että sosiaaliset erot alkoivat korostua 1700-luvun puolivälin tienoilla. Tervanpoltto ja -vientitakasivat alueen vaurastumisen 1500- ja 1600-luvuilla. Taloudellinen nousukausi jatkui 1700-luvulta alkaen laivanrakentamisen tai rahtipurjehduksen tuomin tuotoin. Yhteydet suuntautuivat Tukholmaan ja Pohjois-Ruotsin kaupunkeihin, mutta myös ulkomaille: Tanskaan, Saksaan ja Englantiin. (Talve, 2012, 398.)

Väinöntalosta puuttuvat kaikkein alkeellisimmat rakennukset, eikä sellaisia ole alueella kenties olluakaan. Jos ajattelemme rakennuskannan vanhinta osaa ja kuvittelemme sen kertovan varhaisesta asuntohistoriallisesta kehityksestä, on muistettava, että se museota rakennettaessa on ollut paras mahdollinen kokonaisuus, joka on saatu rakennetuksi. Jotkin museon rakennuksista ovat huomattavan kehittyneitä, ja yhdessä ne välittävät kuvan kehittyneemmästä rakentamisesta. Mikäli savupirtti-hollitupa kuvastaa asuinrakennuksen lähtökohtaa, on kylämuseon välittämä viesti osin ristiriitainen: museoon kuuluu varhaisempi kokonaisuus, jonka rinnalla tavataan kehittyneempiä rakentamisen muotoja. Mikäli savupirtti-hollituvalla on tarkoitus todentaa hollikyyditysjärjestelmän aineellista perintöä, on savupirtti-hollituvan funktio museon kokoelmassa toinen.

Rakennuskokonaisuus on eri-ikäinen ja yksittäiset rakennukset ovat muodoltaan erilaisia. Mikäli kyseessä olisi alkuperäinen talonpoikainen pihapiiri, olisivatko rakennukset enemmän toistensa kaltaisia? Niissä on paljon yhteneväisyyksiä, mutta jotkin materiaalivalinnat poikkeavat toisistaan selkeästi.

Museon tapa esittää kansanomaista rakennuskantaa on erilainen kuin, miten rakennukset ovat alkuperäiskontekstissaan esiintyneet, ja tämä erilaistunut tapa on seurausta monista rakennuskantaa määrittävistä tekijöistä. Kokonaisuutena joitakin puistomaisia piirteitä omaava kylämuseo on mielenkiintoinen. Sitä tulee pitää tekijänsä luomana kuvana, ja tällaisena sen vertaaminen talonpoikaisiin pihapiireihin on perusteetonta. Toisaalta kylämuseoiden tarkoitus oli esittää rakennuksia niiden toiminnallisuutta korostamalla. Monet seikat puhuvat Väinöntalossa tätä ajatusta vastaan: esimerkiksi siirrettävien rakennusten valintatyö ei liene ollut vähäpätöisin. Jos ajattelemme maaseutua, joka toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä alkoi muuttua, on muistettava, että museolle valikoituneet rakennukset olivat mahdollisesti jo jääneet pois käytöstä. Kenties on niin, että rakennukset ovat tulleet museon kokoelmiin osin passiivisesti, vaikka keruutyötä on saatettu tehdä myös aktiivisesti. Museotontti on tarjonnut suojan rakennuksille, jotka ovat sitä tarvinneet. Emme tiedä, oliko museon laajentamista varten tehty suunnitelmia.

Väinöntalo valaisee rakennusten alkuperäisiä käyttötarkoituksia. Kaikilta osin tavoite ei kuitenkaan toteudu: mieleeni tulee esimerkiksi museon luhtiaitta, joka on ollut läpikuljettava. Tämä on ollut todennäköisesti alkuperäisessä ympäristössään nelikulmaisen pihamaan laidalla, ja sen läpi on kuljettu pihaan. Läpikulku on poistettu käytöstä, kun porttiosasta on tehty umpinainen. Museossa on tehty joitakin tämäntyyppisiä muutoksia, ja muutokset koskevat useimmiten yksittäisten rakennusten sijoittelua pihapiirissä.

Vaikka kokoelmassa esiintyy joitakin rakenteellisia alkuperäisyydestä poikkeamia, koen museon pihamaan määrittävän suuresti rakennusten esillepanoa. Pihamaa on ydinosaltaan tiivis, mutta kokonaisuudessaan hehtaarin kokoinen. Suurin osa rakennuksista on sijoitettu pihapiirin keskeisimmälle alueelle. Tämä saa pihan näyttämään epäjohdonmukaiselta, kun jotkin rakennuksista sijaitsevat liian lähellä toisiaan. Museo ei kykene esittämään kaikkien rakennusten alkuperäisiä tehtäviä, ja siksi rakennukset esiintyvät museossa nimenomaan kansankulttuurin aineellisina todistuskappaleina. Museon tuulimylly on helposti lähestyttävä, mutta sen alkuperäistä käyttötarkoitusta ei tuoda julki.

Entä tuleeko Väinöntalon rakennuskokonaisuutta pitää alkuperäisen kaltaisena? Juuri rakennusten uudelleensijoittelu on vaikuttanut museon ilmeeseen. Vääristynyt kuva on ollut arvatenkin

tietoisesti rakennettu, sillä asiaan ovat vaikuttaneet museon rajalliset tilaresurssit. Kyseistä kokoelmaa on pidettävä toisaalta museon luomana kuvana, joten rakennuskokoelman esittävyyttä ei voi verrata alkuperäisiin maalaismiljöihin. Epäaitona kokoelmaa ei voida pitää.

Museolla nähtävät rakennukset ovat vanhoja. Vaikka rakennukset ovat olleet sijoitettuina museoalueelle jo kauan, ei rakennusten poikkeuksellisia piirteitä tule pitää uudelleensijoittelusta johtuvina. Vanhimmat rakennukset ovat olleet yli 300-vuotiaita museolle tullessaan, joten ne ovat saattaneet kokea mahdollisia muutoksia jo alkuperäisessä ympäristössään. Uudenaikaisempien rakennusmateriaalien käyttö määrittää monen museorakennuksen ulkoista olemusta, mutta näillä muutoksilla on saatettu turvata rakennusten säilyminen.

Museorakennuksista valtaosa on peräisin Järviseudulta, vaikka Väinö Tuomaalan tekemää työtä onkin joskus kritisoitu epäpaikalliseksi. Ainoastaan muutamit rakennuksista ovat peräisin seutukunnan ulkopuolelta, mutta nämä tapaukset eivät museossa näyttäyty poikkeavina. Seutukunta on saanut merkityksensä vasta itsenäisen Suomen aikana, kun Järviseudun identiteettiä on ensimmäistä kertaa tietoisesti rakennettu toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina. Samaan aikaan sijoittuu myös Väinöntalon perustaminen. Vaikka Järviseudulla tiedetään olevan erilainen historia kuin muilla pohjalaisseuduilla, on Järviseudun aineetonta kulttuuriympäristöä korostettu ehkä enemmän kuin aineellista. Järviseutu oli paikallisen kotiseututyön keskiössä vielä 1900-luvun alussa. Väinöntalon rakennuskanta on yksi Järviseudun rakennetun ympäristön muistomerkeistä, joten sen määrittäminen seutukunnalle tyypilliseksi tai muun maakunnan kaltaiseksi ei ole hedelmällistä tai suotavaa. Rakennuskokonaisuutta kuvaa osuvammin järviseutulaiseksi museon ulkopuolella aukeava mäkinen peltoraivio ja taustalla siintävä järvimaisema – ja luonnollisesti sosiaalinen kotiseutu, joka muistoissa yhdistyy nyt nähtävään rakennuskantaan.

Lähteet

Aaltonen, E. 1964. Maaseudun kulttuuriperintö. Kirjoitelmia perinteellisestä ja muuttuvasta maaseudusta. Porvoo: Werner Söderström osakeyhtiö.

Heikel, A. O. 1887. Rakennukset tseremisseillä, mordvalalaisilla, virolaisilla ja suomalaisilla. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Heikinmäki, M. 1988. Etelä-Pohjanmaan kansankulttuuria. Kansatieteellinen tutkimus aineellisesta kulttuurista. Teoksessa Ylikangas, H. (toim.) Etelä-Pohjanmaan historia V. Seinäjoki: Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto.
- Heinonen, J. 1977. Ulkomuseoittemme kehityslinjat. Teoksessa Valonen, N., Perkoila, M., von Konow, O. (toim.) Puurakennukset. Historia, tutkimus ja suojelu. Helsinki: Rakennuskirja Oy.
- Heinonen, J. 2010. Kotiseutumuseoiden ja muiden paikallismuseoiden synty. Teoksessa Pettersson, S. & Kinanen, P. (toim.) Suomen museohistoria. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Historiallinen maatalous. Haettu osoitteesta
<http://www.helsinki.fi/kansatiede/histmaatalous/karjatalous/lehdekset.htm>
- Hämäläinen, A. 1930. Keski-Suomen kansanrakennukset, Asuntohistoriallinen tutkimus. SKS:n toimituksia 186. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
- Junnila, H. 1983. Eräkaudesta isonvihan loppuun. Teoksessa Junnilla, H. (toim.) Järviseudun historia I. Vaasa: Järviseutu-Seura.
- Järventaus, E. 1977. Ulkomuseon suunnittelun periaatteita. Teoksessa Valonen, N., Perkoila, M., von Konow, O. (toim.) Puurakennukset. Historia, tutkimus ja suojelu. Helsinki: Rakennuskirja Oy.
- Kivipelto, T. 1983. Sivistyslaitokset ja aatteellinen kansalaistoiminta, Kotiseututyö. Teoksessa Nygård, T. (toim.) Järviseudun historia II. Vaasa.
- Kaila, P. 1987. Hirsipinnasta höyläpaneeliin. Teoksessa Kaila, P., Pietarila, P., Tomminen, H. (toim.) Talo kautta aikojen. Julkisivujen historia. Helsinki: Rakentajain kustannus.
- Kolehmainen, A. 1981. Suomalaiset uunit. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava
- Kolehmainen, A. 1983. Suomalainen aitta. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava
- Korhonen, T. 1988. Kansanomaiset rakennustaide keskiajalta 1800-luvun lopulle. Sarajas-Korte, S. (toim.) ARS 2, Suomen taide. Keuruu: Weilin+Göös
- Korhonen, T. 2001. Kylät ja talot muuttuvat. Teoksessa Lounatvuori, I. & Putkonen, L. (toim.) Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja. Helsinki: Rakennustieto Oy
- Korhonen, T. 2006. Talonpoikaistalo keskiajalla ja uuden ajan alussa. Mäkinen A. (toim.) Suomalaisen arjen historia osa 1, Savupirttien Suomi. Helsinki: Weilin + Göös
- Niiranen, T. 1981. Miten ennen asuttiin. Keuruu: Otava
- Nikula, R. 1993. Rakennettu maisema. Suomen arkkitehtuurin vuosisadat. 1993. Helsinki: Otava.
- Paalanen, M. 2017. Rakennustutkimukset Väinöntalolla. Evijärvi
- Rantatupa, H. 1983. Järviseutu isostavihasta 1800-luvun puoliväliin. Teoksessa Junnilla, H. (toim.) Järviseudun historia I. Vaasa: Järviseutu-Seura.
- Räsänen R. 1990. Kylät, pihat ja rakennukset. Teoksessa Junnilla, H. (toim.) Järviseudun historia III. Kokkola: Järviseutu-Seura.
- Salervo, T. 1940. Nykyaikaisen suomalaisen saunan erikoisosat, huonetilat ja rakenne. Teoksessa Viherjuuri, H.J. (toim.) Saunakirja. Saunaa käsitteleviä kirjoitelmia. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Sinisalo, H. 1990. Uusi aika tulee Järviseudulle, Kotiseutuidentiteetti. Teoksessa Junnilla, H. (toim.) Järviseudun historia III. Kokkola: Järviseutu-Seura.
- Sirelius, U.T. 1989. Kansanomaista kulttuuria: esineellisen kansatieteen tuloksia II. Helsinki: Kansallistuote Oy.
- Suomen museot. Osa III. 2001. Raisio: Henna Oy väriteos.

- Talve, I. 2012. Suomen kansankulttuuri. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tomminen, H. 1987. Malkakatosta peltiin. Teoksessa Kaila, P., Pietarila, P., Tomminen, H. (toim.) Talo kautta aikojen. Julkisivujen historia. Helsinki: Rakentajain kustannus.
- Tuomaala, V. 1966. Museon kuvailu. Teoksessa Vuorela, T. (toim.) Evijärven Väinöntalo. Seinäjoki: Väinö Tuomaalan Museosäätiö.
- Tuomaala, V. (toim.) 1970. Järviseudun jouluku 1970. Kauhava: Järviseudun pitäjäseurat ja Järviseudun museo.
- Tuomaala, V. (toim.) 1971. Järviseudun jouluku 1971. Kauhava: Järviseudun pitäjäseurat ja Järviseudun museo.
- Turunen, H. 2004. Suomalainen kotiseutuliike 1945–2000. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Valonen, N. & Vuoristo, O. 1994. Suomen kansanrakennukset. Seurasaaren ulkomuseon rakennusten pohjalta. Vammala: Museovirasto.
- Vartiainen, J. 2015. Kotiseutu- ja erikoismuseoita. Helsinki: Alfamer
- Vilkuna, J. 2009. Museologia tieteenalana. Teoksessa Kinanen, P. (toim.) Museologia tänään. Helsinki: Suomen museoliitto
- Vilkuna, K. 1966. Etelä-Pohjanmaan Järviseutu, Väinö Tuomaala ja Väinöntalo. Teoksessa Vuorela, T. (toim.) Evijärven Väinöntalo. Seinäjoki: Väinö Tuomaalan Museosäätiö.
- Vilkuna, K. 1979. Talonpojan kekristä puoluejuhlaksi. Teoksessa Vento, U. (toim.) Juhlakirja. Suomalaiset merkkipäivät. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vuolle-Apiala, R. 2007. Savusauna. Jyväskylä: Multikustannus.
- Vuorela, T. 1949. Etelä-Pohjanmaan kansanrakennukset. Kyrönmaa VI. Helsinki: Eteläpohjainen osakunta.
- Vuorela, T. 1975. Suomalainen kansankulttuuri. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Vuorela, T. 1979. Kansanperinteen sanakirja. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.